

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

ปีที่ 15 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม 2566

ISSN 2229-1644 (Print) / ISSN 2730-3144 (Online)

- วัตถุประสงค์ :** เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ทางวิชาการและงานวิจัยทางด้านอยุธยาศึกษา โดยพิมพ์เผยแพร่บทความทางวิชาการ (Academic Article) บทความงานวิจัย (Research Article) และบทความปริทัศน์ (Review Article)
- ขอบเขตเนื้อหา :** บทความวิชาการและบทความวิจัยในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ อาทิ ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และรัฐศาสตร์ ในบริบทด้านอยุธยาศึกษา
- เงื่อนไขการตีพิมพ์ :** บทความที่จะได้รับการตีพิมพ์ จะต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ในการรับพิจารณาบทความของวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา โดยกองบรรณาธิการจะตรวจสอบเป็นขั้นแรก แล้วจัดให้มีผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกในสาขานั้น ๆ ร่วมกลั่นกรอง (Peer Review) 3 ท่าน โดยเป็นการประเมินแบบ Double-blind peer review คือ ผู้พิจารณาไม่ทราบชื่อผู้แต่ง และผู้แต่งไม่ทราบชื่อผู้พิจารณา โดยมีการพิมพ์เผยแพร่เป็นรูปเล่ม สำหรับจัดส่งให้ห้องสมุดและหน่วยงานทางวิชาการต่าง ๆ รวมทั้งเผยแพร่ทางระบบฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์ Thai Journals Online (ThaiJO)
- กำหนดเผยแพร่ :** วารสารตีพิมพ์เผยแพร่ปีละ 2 ฉบับ ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน
ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม
- สำนักงาน :** สถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
96 ถนนปรีดีพนมยงค์ ตำบลประตู่ชัย อำเภอพระนครศรีอยุธยา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13000 โทรศัพท์ / โทรสาร 0-3524-1407
เว็บไซต์สถาบันอยุธยาศึกษา: www.aru.ac.th/asi
เว็บไซต์วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา:
<https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jas>

คณะกรรมการกองบรรณาธิการ

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

ที่ปรึกษา : นายกสภามหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

บรรณาธิการ : อาจารย์ ดร.สุรินทร์ ศรีสังข์งาม

กองบรรณาธิการ :	ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. สันติ เล็กสุขุม	สำนักงานราชบัณฑิตยสภา
	ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สุชาติ เถาทอง	มหาวิทยาลัยกรุงเทพมหานคร
	ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สุรชาติ บำรุงสุข	ข้าราชการบำนาญ
		จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
	ศาสตราจารย์พิเศษ ศรีศักร วัลลิโภดม	มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์
	ศาสตราจารย์ ดร.สุนทร ชูตินธรรานนท์	ข้าราชการบำนาญ
		จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
	ศาสตราจารย์ชวน เพชรแก้ว	ข้าราชการบำนาญ
		มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชนิกานต์ ผลเจริญ	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
	อาจารย์อุมาภรณ์ กล้าหาญ	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

ฝ่ายจัดการวารสาร : พิสูจน์อักษร

อาจารย์รัตนชัย ปรีชาพงศ์กิจ
อาจารย์เอกรัตน์ คณาพร

ฝ่ายบริหารงานทั่วไป

นางสาวธัญวลัย แก้วแหวน
นางจิราพร พัฒน์ธนกิจ
นางสาวรสสุคนธ์ คำสอน

ผู้จัดการวารสาร

นายพัทธ์ แดงพันธ์
นางสาวธิยา รื่นชล
นางสาวศรีสุวรรณ ช่วยโสภา

ฝ่ายวิชาการ

นายปัทพงษ์ ชื่นบุญ
นายอายุวัฒน์ คำผล
นางสาวอรอุมา โพธิ์จั่ว

๗ ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความ

รองศาสตราจารย์ ดร.ธานี สุขเกษม

รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทระ คมขำ

รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ดาบเพชร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กัลยา สว่างคง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กীরติ ธนะไชย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ขจร ฝ้ายเทศ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จริยาภรณ์ รุจิโมระ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณรงค์ภรณ์ รอดทรัพย์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐชยา นัจจนาวากุล

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ว่าที่ร้อยเอก ดร.ณัฐดนัย แก้วโพนงาม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีระวัฒน์ แสนคำ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นภดล ทิพย์รัตน์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญญเลขา มากบุญ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปฐมพงษ์ สุขเล็ก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรีดา นัคร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มยุรี รัตนเสริมพงศ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิลาวัฒน์ ชัยวงศ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อักรเจตน์ ชัยภูมิ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรศักดิ์ จำนงค์สาร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุทาน บุญเมือง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์กฤตติพัฒน์ เอื้อจิตรเมศ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ครรชิต มาระโกชน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์แสนประเสริฐ ปานเนียม

อาจารย์ ดร.ธารณี นวสันธิ์

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ข้าราชการบำนาญ

มหาวิทยาลัยนเรศวร

มหาวิทยาลัยมหิดล

มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

วิทยาเขตศรีล้านช้าง

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ

สารบัญ

บทความวิชาการ

- คติความเชื่อ เรื่อง สมเด็จพระจักรพรรดิราช 7
ที่ปรากฏในพระนามพระราชโอรสพระราชธิดา รัชกาลที่ 5
กฤตนันท์ ในจิต

บทความวิจัย

- วิเคราะห์เรื่อง นาง ในวรรณกรรมของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร 23
ณัฐวดี คล้ายสุวรรณ
- วิเคราะห์เพลงเรื่องที่ใช้ในวงปีพาทย์นางหงส์ของวงพาทย์รัตน 36
กรณีศึกษา: เพลงเรื่องนางหงส์เรื่องหงส์ทอง
ปานหทัย วัชรวิงศ์ ณ อยู่ธยา นภัสนันท์ จุณนเกษ และฉัตรชัย ศรีเมือง
- การศึกษารูปแบบกระสวนจันทระในวงดนตรีประกอบการแสดงลำตัด 52
ของพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ธนกรณ์ โพธิเวส
- การพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์สู่ความยั่งยืน 65
กรณีศึกษา: ชุมชนริมน้ำเจ้าพระยา บ้านเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ขวัญฤทัย เดชทองคำ
- ถอดบทเรียนชุมชนคุณธรรมต้นแบบของบ้านไทรน้อย 80
อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ธนกร ประจันตะเสน และธัชกร อิตติลักษณ์
- การจัดการน้ำในพื้นที่รับน้ำบางบาล อำเภอบางบาล 96
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา: ผลกระทบและการต่อรองของผู้คนในพื้นที่
อาทิตย์ ภูบุญคง
- พฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ต่อการเล่นพนันออนไลน์ของเยาวชน 113
ในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ปัทมาภรณ์ สุขสมโสด เเด่นเดือน เลิศทยากุล ไชยยะ และปฐมพงษ์ พุ่มพุกษ์

บทบรรณาธิการ

พื้นที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เป็นแหล่งมรดกโลกที่ได้รับความสนใจจากทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ ขณะที่ “อยุธยา” ได้รับความสนใจมากยิ่งขึ้น จากโครงการก่อสร้างสถานีรถไฟความเร็วสูง มีข้อเสนอแนะมากมายจากทั้งนักวิชาการที่เห็นด้วยกับการอนุรักษ์ และนักวิชาการที่เห็นด้วยกับการพัฒนา เรื่องนี้เป็นประเด็นระดับโลก ซึ่งต้องจับตาตักต้อนต่อไป

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา รวบรวมความรู้เกี่ยวกับ “อยุธยา” ในทุกศาสตร์และทุกมิติ กองบรรณาธิการเปิดรับบทความวิจัยและบทความวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์จากผู้เขียนทุกสาขาอาชีพ เพื่อส่งเสริมให้ผู้อ่านได้รับความรู้ ตั้งแต่ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ไปจนถึงความร่วมมือในทุกระดับของ “อยุธยา” บทความที่ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิจะได้รับการตีพิมพ์ตามลำดับ

เนื้อหาของบทความวิชาการ และบทความวิจัย ประกอบด้วย 1. คดีความเชื่อ เรื่อง สมเด็จพระจักรพรรดิราช ที่ปรากฏในพระนามพระราชโอรสพระราชธิดา รัชกาลที่ 5 โดยนายกฤตนันท์ ในจิต 2. วิเคราะห์เรื่อง นาง ในวรรณกรรมของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร โดยว่าที่ร้อยตรี ญัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ 3. วิเคราะห์เพลงเรื่องที่ใช้ในวงปีพาทย์นางหงส์ของวงพาทย์รัตน์ กรณิศศึกษา: เพลงเรื่องนางหงส์ เรื่องหงส์ทอง โดย อาจารย์ปานหทัย วัชรวิงศ์ ณ อยุธยา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นภัสนันท์ จุนนเกษ และนายฉัตรชัย ศรีเมือง 4. การศึกษารูปแบบกระสวนจันทะในวงดนตรีประกอบการแสดงลำตัดของพื้นที่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดย อาจารย์ธนกรณ์ โพธิเวส 5. การพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์สู่ความยั่งยืน กรณิศศึกษา: ชุมชนริมน้ำเจ้าพระยา บ้านเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยอาจารย์ขวัญฤทัย เดชทองคำ 6. ถอดบทเรียนชุมชนคุณธรรมต้นแบบของบ้านไทรน้อย อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยนางสาวธนกร ประจันตะเสน และ อ.ดร.ธัชกร อธิติลักษณ์ 7. การจัดการน้ำในพื้นที่รับน้ำบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา: ผลกระทบและการต่อรองของผู้นคนในพื้นที่ โดยนาย อาทิตย์ ภูบุญคง 8. พฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ต่อการเล่นพนันออนไลน์ของเยาวชนในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ปัทมาภรณ์ สุขสมสไต ผู้ช่วยศาสตราจารย์เด่นเดือน เลิศทยากุล ไชยยะ และอาจารย์ ดร. ปฐมพงษ์ พุ่มพุกษ์

ในนามของคณะกรรมการกองบรรณาธิการ วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้พิจารณา กลั่นกรอง ชี้แนะและปรับปรุงแต่ละบทความให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ขอขอบพระคุณผู้อ่านทุกท่านที่ติดตามวารสารมาโดยตลอด หากมีข้อเสนอแนะประการใด กรุณาแจ้งมายังกองบรรณาธิการ จักขอบพระคุณยิ่ง

บรรณาธิการวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

คติความเชื่อ เรื่อง สมเด็จพระจักรพรรดิราช ที่ปรากฏในพระนามพระราชโอรสพระราชธิดา รัชกาลที่ 5

Chakravartin Belief Appearing in the Names of King Rama V's Sons and Daughters

กฤตนันท์ ในจิต / Kittanan Naijit

นักวิชาการศึกษา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

Educator, Faculty of Humanities and Social Sciences,

Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage

วันที่รับบทความ 18 เมษายน 2566 / แก้ไขบทความ 17 สิงหาคม 2566 / ตอรับบทความ 29 สิงหาคม 2566

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นบทความวิชาการ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคติพระจักรพรรดิราชในชนชั้นปกครอง โดยเฉพาะสยามประเทศที่รับเอาคติความเชื่อในเรื่องดังกล่าวเพื่อเป็นการเพิ่มสถานะทางการปกครอง ของพระมหากษัตริย์เข้าสู่สถานะพระเจ้าจักรพรรดิราช ซึ่งมีหลักแนวคิด และทฤษฎีอยู่ 3 องค์ประกอบ คือ 1. บุญกุศลที่ทำให้คนใดคนหนึ่งมาเกิดเป็นพระจักรพรรดิราช 2. สิ่งมงคลที่เป็นสัญลักษณ์แห่ง พระมหากษัตริย์ และ 3. แนวการปฏิบัติตนของพระมหากษัตริย์

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสาร งานวิจัย และนำมาเรียบเรียงพบว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงสืบพระราชสันตติวงศ์ในพระราชวงศ์จักรี มีคติความเชื่อในเรื่อง พระจักรพรรดิราชผ่านการปกครอง ธรรมเนียมประเพณี และในประเด็นที่ผู้ศึกษาตั้งข้อสังเกตว่า มีความ เกี่ยวเนื่องกันในคติพระจักรพรรดิราชอย่างมีนัยสำคัญ คือ การพระราชทานพระนามพระราชโอรส พระราชธิดา ซึ่งความหมายที่ถอดออกมานั้นมีความสัมพันธ์และสอดคล้องเกี่ยวกับรัตนทั้ง 7 และจาก การศึกษาทำให้ทราบว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีคุณสมบัติเทียบเคียงเยี่ยง พระมหากษัตริย์

คำสำคัญ: พระจักรพรรดิราช พระราชโอรสธิดาในรัชกาลที่ 5 คติความเชื่อ

Abstract

This article is an academic article whose main objective was to study the belief in Chakravartin of the ruling class, especially in Siam, a country where such belief has been adopted in order to increase the king's administrative status and become the Chakravartin king. The theoretical concepts comprise three elements: 1) great merit that renders

a person destined to be the Chakravartin king, 2) auspicious tokens symbolizing the Chakravartin king, and 3) the Chakravartin king's manners.

The results, derived from a study of relevant research and documents, revealed that King Chulalongkorn (Rama V), who succeeded to the throne of the Chakri Dynasty, had the belief in Chakravartin through the way he governed the country and traditions. Particularly, there was a significant issue involved in the Chakravartin belief, that is, the names of his sons and daughters, whose meanings were related to the seven sacred jewels. It was also found that King Chulalongkorn had qualities comparable to those of the Chakravartin king.

Keywords: Chakravartin, Sons and Daughters of King Rama V, Belief

1. บทนำ

เรื่องราวในอดีตชาติของพระโคตมพุทธเจ้า คือ สมัยที่พระองค์เป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีอยู่ พระองค์ทรงนำมาเล่าให้พระสงฆ์ได้สดับรับฟังในโอกาสต่าง ๆ เพื่อแสดงหลักธรรมสุภาษิตที่พระองค์ทรง ประสงค์ ซึ่งเรียกเรื่องในอดีตของพระองค์นี้ว่าชาดก ชาดกต่าง ๆ จึงมีลักษณะเป็นเรื่องเล่าคล้ายนิทาน บางครั้งจึงเรียกว่า นิทานชาดก โดยชาดกสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. ชาดกนิบาต ชาดกในนิบาต หรือที่เรียกว่า นิบาตชาดก หมายถึง ชาดกทั้ง 547 เรื่องที่มีอยู่ใน คัมภีร์ขุททกนิกายของพระสุตตันตปิฎก ในพระไตรปิฎกภาษาบาลี นิบาตชาดกแต่งเป็นคาถาคือ ฉันทลักษณ์ล้วน ๆ โดยจะมีการแต่งขยายความเป็นร้อยแก้วคือรูปแบบคาถาสุภาษิต เหตุที่เรียกว่า นิบาตชาดก ก็เพราะว่า ชาดกในพระไตรปิฎกนี้จะถูกจัดหมวดหมู่ตามจำนวนคาถา มีทั้งหมด 22 หมวด หรือ 22 นิบาต นิบาตสุดท้ายคือ นิบาตที่ 22 ประกอบด้วยชาดก 10 เรื่อง หรือที่เรียกว่า "ทศชาติชาดก"

2. ชาดกนอกนิบาต หมายถึง ชาดกที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก เป็นชาดกที่ภิกษุชาวเชียงใหม่ ได้รวบรวมเรื่องราวมาจากนิทานพื้นบ้านไทยมาแต่งเป็นชาดก ขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2000-2200 ชาดกนี้ เรียกอีกชื่อว่า "ปัญญาชาดก" แปลว่า ชาดก 50 เรื่อง และรวมกับเรื่องในปัจฉิมภาคอีก 11 เรื่อง

ภาพที่ 1 พระพุทธมหาจักรพรรดิ วัดนางนองวรวิหาร

ที่มา: หอสมุดวังท่าพระ สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550

จักเห็นว่าชาดกที่อยู่นอกนิบาต เป็นชาดกที่เกิดขึ้นใหม่และยังมีหลักฐานปรากฏว่าถูกแต่งขึ้นยึดโยงมาจากนิทานพื้นบ้าน หรือ เค้าโครงมาจากชาดกในนิบาตบางส่วน ซึ่งบางครั้งยังแตกออกเป็นพระสูตรต่าง ๆ อีกมากมาย อันเป็นอิทธิพลมาจากการเผยแพร่พระพุทธศาสนาไปยังแคว้นต่าง ๆ ย่อมได้รับอิทธิพล หรือ แรงสนับสนุนจากผู้มีอำนาจ ตลอดทั้งประชาชนในพื้นที่นั้น ๆ ในการที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดความศรัทธาในบรรพพระพุทธศาสนาในรูปแบบต่าง ๆ

ผู้ศึกษาพบว่าทั้งที่เป็นชาดก หรือ พระสูตร ต่างถูกกล่าวถึงชีวประวัติ (พุทธประวัติ) หรือประวัติของพระพุทธเจ้าในชาติต่าง ๆ ที่ล่วงมาแล้ว จึงทำให้ผู้ศึกษามีความสนใจในพระสูตรหนึ่ง คือ ขมพูปติสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรนอกพระไตรปิฎก จัดอยู่ในหมวดสุดตสังคหะ คือ หนังสือในหมวดสุดตันตปิฎก กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระองค์เป็นพระจักรพรรดิราช ทรมานท้าวมหาชมพูผู้เป็นมิถิลาธิราชจนท้าวมหาชมพูเลื่อมใสออกผนวชเป็นพระอรหันต์สันนิษฐานว่าน่าจะมีต้นเค้ามาจากคัมภีร์ฝ่ายมหายานและนำมาแต่งเป็นภาษาบาลีในภายหลัง พบต้นฉบับในประเทศไทย ประเทศพม่า ประเทศกัมพูชา และประเทศลาว เป็นต้น (ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ, 2559)

คติเรื่องพระมหาจักรพรรดิราชถูกนำมาปรับให้มีตำนานพุทธประวัติ หลักฐานที่เก่าที่สุดของการรับคตินี้ปรากฏใน “จกักวัตติสีหนาทสต” ในทหะนิกายะ ซึ่งคงบันทึกในสมัยที่ใกล้เคียงกับพระเจ้าอโศกมหาราช ราว 300 ปี ก่อนคริสตกาล อันเป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่า “ความเป็นพระจักรพรรดิราช” เป็นยอดปรารถนาและเกียรติยศของพระราชาทั้งปวง และตำแหน่งพระมหาจักรพรรดิราชมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่าตำแหน่งบรมศาสดา ดังเรื่องราวพราหมณ์ผู้หนึ่งเมื่อได้เห็นพระมหาบุรุษลักษณะของพระพุทธองค์แล้วได้ทำนายว่า ในกาลภายหน้าถ้าพระพุทธองค์ไม่ได้เป็นพระมหาจักรพรรดิราช ก็จะได้เป็น

พระบรมศาสดา ซึ่งความเชื่อเรื่องพระมหากษัตริย์พรตราชานั้น ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาในสมัยต่อมา ประกอบด้วยเนื้อหาสาระ 3 ส่วนใหญ่ คือ 1. บุญกุศลที่ทำให้คนใดคนหนึ่งมาเกิดเป็นพระมหากษัตริย์พรตราช 2. สิ่งมงคลที่เป็นสัญลักษณ์แห่งพระมหากษัตริย์พรตราช และ 3. แนวการปฏิบัติตนของพระมหากษัตริย์พรตราช เรียกว่า “จักรวรรดิวัตร” (มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, มปป.)

คำนำวล คำมณี (2560) กล่าวว่าเรื่องชมพูตินี้จะแพร่หลายจากพม่าเข้าสู่ประเทศไทย และประเทศลาวโดยพระสงฆ์ภิกษุเถรวาทที่เป็นชาวมอญ มีการค้นพบการสวดมนต์โดยพระสงฆ์ 3 รูป แทนพระพุทธเจ้า พระเจ้าราชาธิราช และพระเจ้าชมพูติ ในประเทศไทยได้รับความนิยมมากในสมัยอยุธยา และรัตนโกสินทร์ มีหลักฐานปรากฏในสมัยอยุธยาจะเห็นเป็นหลักฐานประจักษ์ว่ามีการให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง โดยปรากฏในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่ง คือ “สมเด็จพระมหากษัตริย์” (พระนามเดิม พระเทียรราชา) เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 15 ทรงได้รับการยกย่องว่ามีบุญญาธิการมาก เพราะทรงมีช้างเผือกในครอบครองถึง 7 ช้าง จึงมีพระสมัญญาว่า พระเจ้าช้างเผือก พ.ศ. 2048 - พ.ศ. 2091 และยังคงได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจนถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง คือ พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย และปรากฏหลักฐานว่าในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศซึ่งส่งหนังสือชมพูติวัตถุไปให้แก่พระเจ้าเกียรติศิริ กษัตริย์ลังกาผ่านพระสงฆ์ซึ่งเดินทางมาสืบพระพุทธศาสนา ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังเฉพาะในภาคกลาง ภาคเหนือของประเทศไทยบางส่วน (เอนก มากอนันต์, 2562) และในส่วนที่เป็นลายลักษณ์อักษรในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ปรากฏใน “ไตรภูมิพระร่วง” ซึ่งมุ่งเน้นสั่งสอนผู้อ่านให้บำเพ็ญบุญจนสามารถเข้าถึงนิพพานได้ แต่ในไตรภูมิพระร่วงนั้นยังได้กล่าวสอดแทรกเข้าไปในเนื้อหาที่สื่อถึงทั้ง 3 ส่วนของพระมหากษัตริย์พรตราช คือ รัตนแก้วทั้ง 7 ประการ และยังมีเนื้อหาในส่วนที่เกี่ยวกับบุญแต่ก่อนซึ่งเป็นเนื้อหาอันประกอบเป็นคติความเชื่อในเรื่องพระจักรพรรดิราชอีกด้วย

ผู้ศึกษาได้เห็นถึงความสำคัญในคติพระจักรพรรดิราช โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระผู้ทรงได้รับพระราชสมัญญานามที่เด่นชัด คือ พระปิยมหาราช และพระพุทธเจ้าหลวง อีกทั้งยังทรงมีพระราชกรณียกิจอันมากมายนานัปการ สอดคล้องต่อจักรวรรดิวัตร อีกทั้งยังปรากฏรัตนแก้วทั้ง 7 ที่สามารถเทียบเคียงตามคติพระจักรพรรดิราช ซึ่งผู้ศึกษาได้เรียบเรียงดังต่อไปนี้

2. คติพระจักรพรรดิราชที่ปรากฏราชสำนักสยามตอนต้น

คติความเชื่อในพระจักรพรรดิราช หรือ สมเด็จพระมหากษัตริย์พรตราช มีความแพร่หลายในแถบประเทศไทย นับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี จึงทำให้ปรากฏเป็นความเชื่อผ่านสัญลักษณ์ นัยยะรูปแบบต่าง ๆ อาทิ จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม และความเชื่ออื่น ๆ อีกมากมายซึ่งโดยมากมักปรากฏในราชสำนักเพื่อแสดงความมีอำนาจของพระมหากษัตริย์ และการแสดงถึงความมีบุญญาธิการ แส่นยานภาพต่ออาณาประชาราษฎร์ทั้งที่อยู่ในแผ่นดินปกครอง และแผ่นดินอื่น ๆ จวบจนมาถึงราชสำนัก

ไทยสมัยรัตนโกสินทร์คติความเชื่อเรื่องสมเด็จพระจักรพรรดิราชนั้นปรากฏผ่านเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ซึ่งนัยยะแห่งคตินี้เป็นการสร้างความชอบธรรมของกษัตริย์ให้มีฐานะพระบรมเดชาณุภาพประดุจเทพเจ้านี้ หรือ พระเป็นเจ้าในอุดมคติ แม้จะเริ่มต้นและสร้างเสริมด้วยพิธีพราหมณ์แต่ก็จำเป็นต้องใช้สัญลักษณ์บางอย่างในการสร้างสิทธิธรรมนั้นด้วยลักษณะอย่างนี้อาจเห็นได้ชัดจากเครื่องราชูปโภคต่าง ๆ โดยเฉพาะเครื่องราชกกุธภัณฑ์ของพระมหากษัตริย์ประกอบไปด้วย พระมหาพิชัยมงกุฏ พระแสงขรรค์ชัยศรี พัดโบก วาลวิชนี ธำมรงค์ และฉลองพระบาทเชิงงอน นับรวม 5 ประการ จึงเรียกในอีกชื่อหนึ่งว่า “เบญจราชกกุธภัณฑ์” ถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ของกษัตริย์และใช้ประกอบในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก (ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ, 2559)

นับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี พระองค์จึงจำเป็นต้องสร้างบุญญาบารมีอันเป็นพระบรมเดชาณุภาพทางการปกครองไพร่ฟ้าประชาชน รวมไปถึงประเทศราชอาณานิคมน้อยใหญ่ทั้งปวงและเพื่อเป็นการสื่อให้เห็นถึงการยอมรับในข้อนี้ คติทางความเชื่อในเรื่องสมเด็จพระจักรพรรดิราช จึงเข้ามามีบทบาทในราชสำนักสยามประเทศขณะนั้น อาทิ การสถาปนาเครื่องราชกกุธภัณฑ์ และสิ่งที่ยืนยันอีกประการว่าราชสำนักสยามประเทศในขณะนั้นยังปรากฏความเชื่อในเรื่องสมเด็จพระมหากษัตริย์ราชูปโภคอย่างเด่นชัด ซึ่งปรากฏในพระปรมาภิไธยบางส่วนที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ ดังนี้ “... พระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดี ศรีสินทรบรมมหาราชจักรพรรดิราชาธิบดินทร์...” (อุดม เขยกิจวงศ์, 2550) นอกจากนี้ยังทรงพระราชอุทิศถวายเป็นอามิสบรรณาการแด่องค์พระพุทธมณีนีรตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) ซึ่งแต่เดิมเป็นพระพุทธรูปหยกสีเขียวเข้มธรรมชาติ ให้มีเครื่องทรงอย่างองค์สมเด็จพระจักรพรรดิราช อันประกอบไปด้วยเครื่องทรงสำหรับ 3 ฤดู ที่แตกต่างกันออกไป (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2564)

ภาพที่ 2 ภาพวาดพระแก้วมรกตทรงเครื่อง 3 ฤดู บนผืนผ้าที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 โปรดให้คณะราชทูตสยามเชิญไปถวายพระจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 แห่งฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. 1861 (พ.ศ. 2404) ที่มา: ลือชัย พิตจำรุธ, 2559

นับตั้งแต่การสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ เป็นพระราชธานีแห่งใหม่โดยมีพระมหากษัตริย์สืบราชสันตติวงศ์ล่วงมาเป็นรัชกาลต่าง ๆ ตามลำดับ เมื่อครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ มีพระราชปรารภว่า ในสมัยอยุธยา สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ทรงหล่อพระศรีสรรเพชญ์ และพระเจ้าแผ่นดินองค์ต่อ ๆ มา ทรงหล่อพระรูปสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ผู้ทรงเป็นบรมกษัตริย์ขึ้นไว้สักการบูชา ด้วยอาศัยปรารภเหตุทั้งสองอย่างนี้ จึงทรงพระราชศรัทธาสร้างพระพุทธรูปใหญ่ หุ้มด้วยทองคำ เพื่อให้เป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ รัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรึกษาพระภิกษุสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ มหามงกุฎเมื่อครั้งยังผนวช จึงมีพระราชดำริว่าพระพุทธรูปควรมีความสูงในราวหกศอก จึงได้ทรงพระราชอุทิศพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง อย่างพระจักรพรรดิราช 2 องค์ จารึกพระนามองค์หนึ่งว่า พระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระบรมอัยกาธิราช จักรพรรดินารอบพิตร อีกพระองค์หนึ่งจารึกพระนามว่า พระพุทธเลิศหล้าสุลาลัย ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระบรมชนกนาถธรรมิกราชพิตร แต่เดิมรัชกาลก่อนหน้าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เรียกว่า แผ่นดินตัน และแผ่นดินกลาง ตามลำดับ พระองค์จึงทรงหวั่นวิตกว่า ประชาชนจะเรียกแผ่นดินของพระองค์ว่า "แผ่นดินปลาย" ซึ่งหมายถึงสิ้นสุดสมัยรัตนโกสินทร์ อันจะเป็นอัปมงคล จึงมีพระบรมราชโองการให้ตั้งนามแผ่นดินตามพระพุทธรูปปฏิมากรทั้ง 2 พระองค์ แผ่นดินตันให้ใช้ว่าแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลก แผ่นดินกลางให้ใช้ว่าแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าสุลาลัย ซึ่งต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เปลี่ยนสร้อยพระนามเป็น “นาลาย” (คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก, 2562)

เหตุการณ์ในการสถาปนาพระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างพระจักรพรรดิราชนั้น เป็นการยืนยันหลักฐานทางความเชื่อในคติพระจักรพรรดิราช ที่รัชกาลต่อมายังคงสืบทอดแนวคิดและเป็นการสถาปนาพระมหากษัตริย์ให้มีพระราชสถานะทางอำนาจที่สูงส่งดุจเทพยดาและมีบุญญาธิการตามที่ชาดกขมพูบตีได้กล่าวมาแล้วว่า พระจักรพรรดิราชนั้นมีสิ่งอันเป็นรัตนมงคลแก้ว 7 ประการ ประกอบด้วย 1. จักรแก้ว (จักรทิพย์) 2. ช้างแก้ว 3. ม้าแก้ว 4. มณีแก้ว 5. นางแก้ว 6. ขุนคลังแก้ว 7. ขุนพลแก้ว อันเป็นเหตุให้เครื่องทรงในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกหรือที่เรียกกันว่า ฉลองพระองค์บรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์ เป็นฉลองพระองค์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นนัยแห่งองค์พระมหากษัตริย์ผู้มีพระบรมเดชานุภาพทัดเทียมพระจักรพรรดิราชนั่นเอง นอกจากนั้นยังมีเครื่องบรมขัตติยราชวรภรณ์อันเป็นเครื่องประดับแสดงพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์ในทีนี้ หมายถึง เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศแห่งพระมหากษัตริย์ซึ่งพระครูพราหมณ์เป็นผู้ทูลเกล้าฯ ถวาย ประกอบด้วยพระสังวาลพราหมณ์ธรรมาภรณ์ ทรงรับแล้ว ทรงสวมพระองค์เฉวียงพระอังสาซ้าย พระสังวาลนพรัตนราชวรภรณ์ เป็นสังวาลแผดทำด้วยทองคำล้วน มีดอกประจำยาม 36 ดอก ทำด้วยทองคำฝังนพรัตนดอกกละชนิดสลับกันไปตลอดทั้งสาย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างเมื่อพุทธศักราช 2400 - 2402 เมื่อทรงรับแล้ว

ทรงสวมพระองค์เฉวียงพระอังสาขวาพระสังวาลพระนพ ทำด้วยทองคำล้วน มี 3 เส้น มีดอกประจำยาม ประดับอัญมณีนพรัตน์ 1 ดอก สร้างมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ทรงรับแล้ว ทรงสวมพระองค์เฉวียงพระอังสาขวาพระอัมรงค์วิเชียรจินดา และพระอัมรงค์รัตนวราวุธ ทรงรับมาแล้วทรงสวมซึ่งริเริ่มขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ในคติความเชื่อ แม้ว่าการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก จัดเป็นพระราชพิธีทางคตินพราหมณ์ก็ตาม หากแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นทรงออกผนวชและมีความรู้แจ้งในการพระศาสนา จึงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ความสำคัญทั้งในเชิงพระพุทธศาสนา และคตินพราหมณ์ ให้ดำเนินไปด้วยกันโดยไม่ผิดจารีตและธรรมเนียมที่นับถือและปฏิบัติกันมาแต่เดิม ฉลองพระองค์บรมชัตติยราชภูษิตาภรณ์ และเครื่องบรมชัตติยราชวราภรณ์อันเป็นของมีค่า มีความงดงามที่วิจิตรอลังการ ซึ่งเป็นเครื่องสูงที่ผู้ครอบครองมิได้เฉพาะผู้ที่มีบุญญาธิการมากในที่นี้หมายถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์อันเป็นบุคคลที่ประจักษ์ด้วยพระราชกานีดอันแวดล้อมไปด้วยบุญญาธิการอย่างยิ่ง อีกทั้งพระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างพระมหากักรพรรดิราชก็ได้แนวความคิดในการสร้างถวายเป็นพุทธานุชาจากเครื่องทรงพระมหากษัตริย์ทั้งสิ้น (กระทรวงวัฒนธรรม, 2562)

ภาพที่ 3 พระพุทธรูปยอผ้าจุฬาโลก ภาพที่ 4 พระพุทธรูปเลิศล้ำภักดิ์
ที่มา: หอสมุดพิพิธศิลปาคาร, 2561

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชินีนาถ พระมเหสี พระราชเทวี ตลอดจนทั้งเจ้าจอม ที่คอยถวายงานรับใช้ต่างพระเนตรพระกรรณหลายพระองค์/หลายคน จึงทำให้ทรงมีมหาสาขาแห่งพระราชสกุลวงศ์สืบเนื่องกันไปหลายสาขา ทั้งพระราชโอรส พระราชธิดา เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถหลายพระองค์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ยังทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ในด้านการศึกษาของพระราชโอรสพระราชธิดา ดังปรากฏในการสนับสนุนให้ได้รับการศึกษาทั้งในและนอกประเทศ และเมื่อสำเร็จการศึกษาก็ก่อนนำพาความเจริญรุ่งเรืองกลับมาสู่สยามประเทศ พระราชโอรสหลายพระองค์มีคุณูปการต่อบ้านเมืองสยามอย่างยิ่ง ทั้งในด้านการทหาร เศรษฐกิจ การแพทย์ การศึกษา และการพระศาสนา เป็นต้น ความรุ่งเรืองเหล่านั้นล้วนมาจากพระราชอุตสาหะในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมุ่งหวังให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีและทัดเทียมอาณาประเทศอื่น ๆ จึงได้รับการถวายสมัญญานามว่า “พระพุทธเจ้าหลวง” (ซึ่งเป็นการถวายพระสมัญญานามหลังจากเสด็จสวรรคตแล้ว) (ส. พลายน้อย, 2553)

ดังที่กล่าวมาในข้างต้นนั้น ผู้ศึกษาจึงตั้งข้อสังเกตว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้ที่มีบุญญาธิการเหมาะสมแก่การดำรงพระองค์เยี่ยงพระมหากษัตริย์พรต ด้วยทรงมีรัตนทั้ง 7 ประการ ที่ปรากฏขึ้นในรัชสมัยของพระองค์ดังตารางที่ผู้ศึกษายกมาอธิบายต่อไปนี้

ตารางแสดงรัตนทั้ง 7 ที่ปรากฏในรัชกาลที่ 5

รัตนทั้ง 7	รายการสิ่งที่ปรากฏในรัชกาลที่ 5
จักรแก้ว (จักรรัตน)	เครื่องราชกกุธภัณฑ์ อันปรากฏมีตรี และจักร
ช้างแก้ว (หัตถิรัตน)	ทรงมีช้างคู่บารมี 19 ช้าง คือ พระเศวตวรารณ, พระมหารพีพรณคชพงษ์, พระเศวตสุภาพรรณ, พระเทพขรัตนกิริณี, พระศรีสวัสดิเศวตวรณ, พระบรมทันตวรลักษณ, พระเศวตวรลักษณ, พระเศวตวรสรรพางค์, พระเศวตวิสุทธิเทพา, พระเศวตสุนทรสวัสดิ์, พระเศวตสกลวโรภาส, พระเศวตรุจิราภาพรรณ, พระเศวตวรนาเคนทร์, ช้างพลายเผือกเอก, พระศรีเศวตวรณิภา, พระเศวตอุดมวารณ, ช้างพลายสีประหลาด 2 เชือก, เจ้าพระยาไชยานุภาพ (สายสุนีภัย สิงห์ศน์, 2547)
ม้าแก้ว (อัสสรรัตน)	ไม่ปรากฏว่ามีม้าสำคัญในรัชสมัยของพระองค์ หากแต่ปรากฏว่าปลายรัชกาลที่การสร้างพระบรมรูปทรงม้า ซึ่งได้แบบอย่างมาจากพระบรมรูปทรงม้าของพระเจ้าอัลฟอนโซที่ 12 แห่งสเปน ซึ่งจักรวรรดิสเปน (สเปน: Imperio Español) เป็นหนึ่งในจักรวรรดิที่ใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์โลก และเป็นหนึ่งในจักรวรรดิโลก (global empire) จักรวรรดิแรกที่มีดินแดนและอาณานิคมใน

รัตนะทั้ง 7	รายการสิ่งที่ปรากฏในรัชกาลที่ 5
	ยุโรป, อเมริกา, เอเชีย และโอเชียเนีย มาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 15 (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2479)
แก้วมณี (มณีรัตนะ)	สำนักราชเลขาธิการกรุงสยาม มีจดหมายถึง Jules Glaenzer ที่พำนักอยู่ โรงแรมโอเรียนเต็ล (ช่วงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2451) เพื่อแจ้งถึงการมอบหนังสือแต่งตั้งคาร์เทียร์เป็นผู้จำหน่ายเครื่องเพชรพลอยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงสยาม โดยลงวันที่ในจดหมายคือ 22 ธันวาคม ค.ศ. 1907 การแต่งตั้งนี้มีขึ้นหลังการเสด็จนิวัติพระนครจากการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2450 กล่องกระดาศที่บรรจุสมุดบัญชีรายการเครื่องประดับของคาร์เทียร์ที่นำมาจัดแสดงในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระบรมมหาราชวัง เนื่องในงานพระราชพิธีรัชมหงคลาภิเษก และงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 40 ปี ซึ่งจัดในวันที่ 11-13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2451 นอกจากนี้ยังมีพระราชธิดาอีกหลายพระองค์ที่ทรงเปรียบดั่งแก้วมณีรัตนะ (VOGUE Thailand, 2561)
นางแก้ว (อิตถีรัตนะ)	ปรากฏในหนังสือ เรื่อง "สตรีคู่พระทัย" ในราชสำนักสยาม รัชกาลที่ 5 นั้นมีอยู่หลายพระองค์ ซึ่งแต่ละพระองค์ล้วนมีคุณสมบัติเป็นนางแก้วทั้งสิ้น อาทิ สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี, สมเด็จพระศรีสวรินทิรา พระบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ, เป็นต้น (คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, 2566)
ขุนคลังแก้ว (คหปติรัตนะ)	พระยาโชฎีกะราชเศรษฐี (ฮวด โชติกะพุกกณะ) ซึ่งเป็นคหบดีที่มีบทบาทในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยได้รับราชทินนามอันเป็นเฉพาะว่า “ราชเศรษฐี” ซึ่งฮวด โชติกะพุกกณะ ยังมีบทบาทด้านการค้า และอสังหาริมทรัพย์ในสมัยนั้นอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีอีกหนึ่งท่านที่โดดเด่น คือ พระอนุวัณน์ ราชนิยม (อง เตชะวนิช) มีส่วนในการบริจาคทรัพย์เงินและได้สร้างสาธารณประโยชน์ไว้อย่างมากมาย เช่น ถนน, สะพานหงอกุทิศ สะพานนิยมนฤนาถ สะพานอนุวัณน์โรตม, โรงเรียนวัดสะพานสูง, โรงเรียนเผยอิง เมื่อ พ.ศ. 2463, ศาลเจ้าเก่าถนนทรงวาด, ศาลเจ้าไต้ฮงกง, ก่อสร้างท่าน้ำหัวเขี้ยว, ริเริ่มก่อตั้งโรงพยาบาลเทียนฟ้า เป็นต้น (ส. พลายน้อย, 2553)
ขุนพลแก้ว (ปริณายกรัตนะ)	ในด้านของขุนพลแก้วนี้พระองค์ทรงมีพระราชโอรสที่เป็นดังขุนพลแก้วหลายพระองค์ อาทิ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์

รตนะทั้ง 7	รายการสิ่งที่ปรากฏในรัชกาลที่ 5
	กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพระราชโอรสอีกหลายพระองค์ที่ทรงเปรียบดังขุนพลแก้ว (สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาฯ, 2548)

ที่มา: กฤตนันท์ ในจิต, 2566

3.คติสมเด็จพระจักรพรรดิราชที่ปรากฏในพระนามพระราชโอรสพระราชธิดา รัชกาลที่ 5

คติความเชื่อเรื่องพระจักรพรรดิราช ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แม้จะได้ปรากฏในรูปแบบจิตรกรรม ประติมากรรม ซึ่งเป็นนัยที่จับต้องและเข้าถึงได้โดยง่าย หากแต่ปรากฏผ่านการบริหารราชกิจต่าง ๆ และมีอีกประการหนึ่งที่ผู้เขียนได้เล็งเห็นและวิเคราะห์ถึงความสอดคล้องนั้นก็คือ พระนามพระราชโอรส และพระราชธิดาที่แม้ว่าจะประสูติต่างพระราชมารดา แต่เมื่อนำมาร้อยเรียงและถอดความหมายออกมาจกพบว่ามีความเชื่อในเรื่องพระจักรพรรดิราช ผสานเข้าไปอยู่ ซึ่งมูลเหตุแห่งการพระราชทานพระนามพระเจ้าลูกเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอ อันเป็นพระราชโอรส พระราชธิดาที่ทรงพระราชอิสริยยศ “เจ้าฟ้าชั้นเอก” หรือชั้น “ทูลกระหม่อม” ที่ทรงเจริญพระชนม์โดยลำดับ มีการพระราชทานทั้งสิ้น 18 พระองค์ ซึ่งพระนามแห่งพระราชโอรส พระราชธิดานั้น นอกจากความไพเราะคล้องจองกันโดยลำดับ และเพื่อความเป็นสิริมงคลในพระราชโอรส พระราชธิดาแล้ว พระนามต่าง ๆ ที่ทรงพระราชทานตั้งย่อมเป็นไปตามมหาทักษาเฉลิมพระนาม อันว่าด้วยอักษรดี อักษรร้าย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้มีความคล้องจองกันโดยลำดับ โดยเฉพาะพระนามของเจ้าฟ้าพระราชโอรสทั้ง 7 พระองค์ ซึ่งประสูติแต่ สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ดังนี้

“มหาวชิราวุธ ตรีเพชรธมธำรง จักรพงษ์ภูวนาถ ศิริราชกกุณัณฑ์ อัษฎางคเดชาวุธ จุฑาธุชธราดิลก ประชาธิปกศักดิ์เดชน” (กฤตนันท์ ในจิต, 2564)

มีความหมาย กล่าวคือ

1. มหาวชิราวุธ หมายถึง สายฟ้า ซึ่งเป็นอาวุธแห่งองค์อัมรินทร์ (พระอินทร์) (พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6)
2. ตรีเพชรธมธำรง หมายถึง ศาสตราวุธที่มีสามแฉก ตรีศูรย์ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าตรีเพชรธมธำรง)
3. จักรพงษ์ภูวนาถ หมายถึง จักราวุธที่เป็นอาวุธของพระนารายณ์ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ)
4. ศิริราชกกุณัณฑ์ หมายถึง ร่มเงาพระแสงขรรค์ต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นเครื่องราชกกุณัณฑ์ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าศิริราชกกุณัณฑ์)

5. อัญญาจกเดชาวุธ หมายถึง อาวุธที่มีอานุภาพ 8 ประการ หรือ อาวุธที่มีอานุภาพไปใน 8 ทิศ (สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา)

6. จุฑาธุชธราดิลก หมายถึง จุฑา แปลว่ายอด ส่วนธุช แปลว่าธง ยอดธงจึงเป็นอาวุธแหลมใช้ในการรบเช่นกัน (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราไชย)

7. ประชาธิปกศักดิ์เดชน์ หมายถึง ลูกศร หรือ ลูกธนู (สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิ์เดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ต่อมาเป็นรัชกาลที่ 7)

พระนามข้างต้นนั้น ล้วนเป็นพระราชโอรสในล้นเกล้ารัชกาลที่ 5 และเมื่อถอดใจความพระนามที่กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น ย่อมมีความหมายถึง “ศาสตราวุธ” อันเป็นราชศาสตราในพระมหากษัตริยาธิราชผู้เป็นเสมือนดังองค์สมมติเทพและยังสอดคล้องในคติพระมหากษัตริย์พรตราช เรื่อง ขุนพลแก้ว (ปริณายกแก้ว) คือ พระราชโอรสองค์โตของพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นขุนศึกคู่ใจ เป็นบัณฑิตนักปราชญ์ มีความฉลาดเฉลียว รู้สิ่งใดควรไม่ควร คอยให้คำแนะนำปรึกษาแด่พระเจ้าจักรพรรดิอยู่เสมอ จึงหมายรวมไปถึงพระนามที่มีความหมายเน้นไปในทางศาสตราวุธ ซึ่งมีความสัมพันธ์ในคติเรื่อง จักรแก้ว คือ ราชศาสตราวุธที่ดีเลิศที่จะคอยคุ้มครองปกป้องรักษาองค์พระจักรพรรดิราช นั่นก็คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงเป็นพระราชบิดา นอกจากนี้พระราชโอรสยังทรงประสูติแต่สมเด็จพระอัครมเหสี ซึ่งเปรียบได้ดั่งนางแก้ว (อิตถีรัตนะ)

ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวยกขึ้นมานั้นเป็นเครื่องยกระดับสถานะผู้ปกครองจากกษัตริย์เข้าสู่สถานะพระเจ้าจักรพรรดิแล้วการปรากฏขึ้นแห่งรัตนะนั้น ยังหมายความว่า การปรากฏขึ้นของอำนาจแห่งผู้ปกครอง การปฏิบัติตามจักรวรรดิวัตรนั้นสะท้อนภารกิจแห่งพระเจ้าจักรพรรดิที่เกี่ยวข้องกับการบริหารราชการงานแผ่นดินภายในเป็นสำคัญอีกทั้งยังใช้ “พระคุณ” แห่งการประพบัติธรรมควบคู่กับการแผ่ “พระเดช” แห่งอำนาจให้ปกคลุมทุกภาคส่วนของสังคมการเมือง นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงว่า อำนาจเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลที่เกิดจากการประพบัติของผู้ปกครองด้วยตนเองมากกว่าที่จะพิจารณาว่าอำนาจแห่งผู้ปกครองมาจากสิ่งเหนือธรรมชาติ เทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นผู้มอบให้

นัยที่กล่าวมานั้นแสดงให้เห็นว่า ไม่เพียงแต่องค์พระมหากษัตริย์เท่านั้นที่มีความยิ่งใหญ่ด้วยบรมเดชานุภาพดังพระมหากษัตริย์พรตราชตามคติที่ปรากฏในชมพูดิสตอร์ หากแต่มีการผสมผสานความเชื่อและถ้อยคำแนวคิดให้สืบทอดไปยังพระราชโอรสเพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงความผูกโยงในเชิงการยอมรับพระราชสถานะแห่งองค์พระมหากษัตริย์ และเมื่อกล่าวถึงพระราชโอรสที่ทรงพระนามเปรียบดัง “ศาสตราวุธ” ของพระมหากษัตริย์แล้วนั้น ในด้านพระราชธิดาก็ย่อมมีพระนามที่อ่อนโยน อ่อนหวาน สมดังราชนารีจักรีวงศ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชทานพระนามที่คล้องจองไพเราะ ดังนี้

“กรรมภรณ์เพชรรัตน์ พายุรัตมณีนัย วไลยอลงกรณ์ ศิราภรณ์โสภณ” (กฤตนันท์ ในจิต, 2564)

ถึงแม้จะมีพระนามที่คล้องจองกันไพเราะยิ่งด้วยภาษาที่วิจิตรเป็นความงามด้านวรรณศิลป์ และแม้ว่าจะมีพระราชมารดาต่างพระองค์กันก็ตาม แต่พระนามที่ได้รับพระราชทานนั้นได้มีความหมายที่แฝงด้วยเกียรติยศอันหมายถึง “เครื่องทรงของพระมหากษัตริราช” กล่าวคือ

1. กรรณาภรณ์เพชรรัตน์ หมายถึง เครื่องประดับพระกรรณ หู (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรรณาภรณ์เพชรรัตน์ โสภางคทัศนัยลักษณ์ อรรควรรราชกุมารี)
2. พาหุรัดมณีมัย หมายถึง กำไลต้นพระพาหา ต้นแขน (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าพาหุรัดมณีมัย นริศราชกุมารี กรมพระเทพนารีรัตน์)
3. วไลยอลงกรณ์ หมายถึง กำไลข้อพระกร ข้อมือ (สมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร)
4. ศิราภรณ์โสภณ หมายถึง เครื่องประดับพระเศียร ศีรษะ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าศิริภรณ์โสภณ พิมลรัตนวดี)

พระนามที่กล่าวมาในข้างต้นนั้นล้วนแต่มีความหมายไปในทางเครื่องฉลองพระองค์ซึ่งมีความสอดคล้องในคติพระจักรพรรดิราช เรื่อง มณีรัตน์ หรือ แก้วมณี เป็นหนึ่งในรัตนทั้ง 7 ประการ ซึ่งแก้วมณีนี้หมายรวมไปถึงอัญมณีต่าง ๆ ที่ประดับอยู่ในเครื่องฉลองพระองค์หากจะกล่าวกันให้เข้าใจได้โดยง่ายคือ ไม่มีปฏิกูลสนามัญทั่วไปที่จะมี ฟังมี หรือสามารถมีชุดและเครื่องประดับที่ประกอบไปด้วยอัญมณีหลายประการได้มากมายขนาดนี้ นอกไปเสียจากพระจักรพรรดิราช พระนามพระราชธิดาทั้ง 4 จึงมีนัยที่สื่อให้เห็นถึงการประกอบไปด้วยมณีรัตน์ อันประดับฉลองพระองค์บรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์

จึงอาจกล่าวโดยสรุปว่า คติพระจักรพรรดิราชที่ปรากฏในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะที่ปรากฏผ่านพระนามพระราชโอรส และพระราชธิดานั้น มีนัยมุ่งหมายให้เกิดความสวัสดิมงคลในพระราชบัลลังก์ ซึ่งพระองค์เป็นผู้ที่ตั้งมั่นในพระราชศรัทธาที่มีแต่พระพุทธศาสนา และการบริหารราชกิจด้วยทศพิธราชธรรม อีกทั้งยังเป็นผู้ทรงปรีชาสามารถในด้านต่าง ๆ นำพาสยามประเทศสู่ความเจริญรุ่งเรือง และรอดพ้นภัยอันตรายที่มาจากเหตุการณ์บ้านเมืองในรูปแบบต่าง ๆ มาได้ จวบจนพระองค์สวรรคตจึงได้รับพระราชสมัญญานามว่า “พระพุทธเจ้าหลวง” และ “พระปิยมหาราช” ย่อมเกิดมาจากพระบรมเดชานุภาพและพระบุญญาบารมีในพระองค์ที่มีมากมายนานัปการดุจพระจักรพรรดิราชที่ได้ครอบครองรัตนทั้ง 7 ประการ ดังที่ได้พรรณามาในข้างต้นแล้วนั้น

4. บทสรุป

คติพระจักรพรรดิราชนั้นมีอิทธิพลอย่างยิ่งในชนชั้นปกครอง โดยเฉพาะสยามประเทศของเราที่รับเอาคติความเชื่อในเรื่องดังกล่าว เป็นการเพิ่มสถานะทางการปกครองของพระมหากษัตริย์เข้าสู่สถานะพระเจ้าจักรพรรดิราช ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจมากมายมหาศาล อีกทั้งยังมีความเกี่ยวโยงสอดคล้องในพุทธชาดก

ในชมพูบดีสูตร แม้ว่าจะเป็นชาดกนอกนิบาตแต่ยังมีสถานะความเชื่อที่แนบสนิทไปในพระพุทธศาสนาที่เผยแพร่มาตามกาลเวลาและยังคงอยู่ผ่านคติความเชื่อรูปแบบต่าง ๆ ทั้งนามธรรม และรูปธรรม

พระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ ที่ทรงปกครองในกรุงรัตนโกสินทร์นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 เป็นปฐม สืบสายพระราชสันตติวงศ์เรื่อยมาล้วนได้รับคติพระจักรพรรดิราชาไปในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งล้วนแต่มีความประสงค์รับเอาคตินั้นเพื่อเพิ่มการยอมรับในเชิงการเมือง การปกครอง เป็นการเพิ่มพระราชอำนาจเพิ่มพูนพระบรมเดชานุภาพ พระบุญญาบารมีแห่งองค์พระมหากษัตริย์ ให้มีพระราชสถานะเหนือขึ้นไปสูงสุด และคติพระจักรพรรดิราชนั้นยังถูกสืบสานมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงมีพระคุณอันประเสริฐยิ่งต่อปวงชนชาวสยามดังปรากฏในพระราชกรณียกิจที่ทรงมีพระราชอุตสาหะในการเอื้อประโยชน์ต่ออาณาประชาราษฎร์โดยทั่วกัน ในช่วงรัชสมัยของพระองค์นั้นได้มีการรับเอาอิทธิพลจากตะวันตกจึงทำให้คติพระจักรพรรดิราชมีอาจแสดงออกมาทางจิตรกรรม สถาปัตยกรรมหรือประติมากรรมได้อย่างเด่นชัดแต่นัยยะที่ผู้เขียนได้นำเสนอไปในข้างต้นนั้นมีความลุ่มลึกในเชิงสัญลักษณ์ที่สื่อผ่านองค์ประกอบของพระราชสถานะพระมหากษัตริย์ นับเป็นคติที่ยึดโยงกับพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระบารมี คติดังกล่าวถูกนำมาปรับใช้โดยการผสมผสานเข้ากับความเชื่อในวัฒนธรรมพุทธศาสนา อีกทั้งยังมีคติเดิมของพราหมณ์เข้าเกี่ยวข้องจึงปรากฏนัยยะแห่งการพระราชทานนามพระราชโอรส พระราชธิดาให้มีราชทินนามไพเราะ และเสริมส่งพระบารมีแห่งองค์พระราชบิดาให้ความมงคลซึ่งผู้ศึกษาได้ตั้งข้อสังเกตว่าเป็นหนึ่งในรัตนะทั้ง 7 และเกิดความสอดคล้องในคติความเชื่อในเรื่องพระจักรพรรดิราชอย่างแยกยาก แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อาจมิได้ตั้งใจให้สื่อถึงในทางตรง หากแต่การวิเคราะห์ผ่านองค์ประกอบทั้ง 3 ส่วน ตามหลักทฤษฎีที่มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (มปป.) ได้กล่าวไว้ว่า สัญลักษณ์ทั้ง 3 ประการที่จะประกอบขึ้นมาเป็นความเชื่อเรื่องพระมหากษัตริย์ คือ

1. บุญกุศลที่ทำให้คนใดคนหนึ่งมาเกิดเป็นพระจักรพรรดิราช ในข้อนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีบุญญาธิการมาเป็นประจักษ์ ด้วยการสืบราชสันตติวงศ์แห่งองค์พระมหากษัตริย์มาโดยถูกต้องตามกฎมณเฑียรบาล คือ ทรงเป็นพระราชทายาทในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 ที่ทรงสืบราชสันตติวงศ์แห่งจักรีบรมราชวงศ์มาโดยชอบธรรม

2. สิ่งมงคลที่เป็นสัญลักษณ์แห่งพระมหากษัตริย์ ซึ่งผู้ศึกษาได้นำเสนอข้อมูลนี้ไว้ในตารางแสดงรัตนะทั้ง 7 ที่ปรากฏในรัชกาลที่ 5 อันปรากฏรัตนะมงคลแก้ว 7 ประการ ประกอบด้วย 1. จักรแก้ว (จักรทิพย์) 2. ช้างแก้ว 3. ม้าแก้ว 4. มณีแก้ว 5. นางแก้ว 6. ขุนคลังแก้ว 7. ขุนพลแก้ว ซึ่งพระนามพระราชโอรสพระราชธิดาของพระองค์นั้น มีความหมายอันเป็นนัยที่แฝงไปในพระนามซึ่งพระราชโอรสพระราชธิดาในชั้นเจ้าฟ้า หรือ ที่เรียกลำลองว่า ชั้นทูลกระหม่อมนั้น ล้วนประสูติแต่นางแก้วนั้นก็คือ พระอัครมเหสีคู่พระวรกายนั่นเอง

3. แนวการปฏิบัติตนของพระมหาจักรพรรดิราช ซึ่งเรียกว่าจักรวรรดิวัตร ในข้อนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจนานับการมาอย่างต่อเนื่อง โดยตลอดรัชกาลของพระองค์ได้ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม พระพุทธศาสนา และเป็นผู้ที่มากด้วยความกตัญญู อีกทั้งทรงห่วงใยทุกข์สุขของราษฎรโดยทั่วกัน นับเป็นจริยวัตรอันงดงามและเทียบเคียงจักรวรรดิวัตรอันประกอบไปด้วยทศกัศลักษณ์ 10 ประการ

ดังที่กล่าวมาในข้างต้นนั้นย่อมแสดงให้เห็นว่าทั้งทางฝ่ายราชสำนัก ข้าราชการบริพาร ประชาชน ต่างมีความมุ่งหวังที่จะเทิดทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้มีพระราชสถานะมากกว่าพระมหากษัตริย์ซึ่งมูลเหตุทั้งหลายเหล่านั้นล้วนเกิดจากพระบารมีแห่งมหันตเดชานุภาพในพระองค์ทั้งสิ้น

บรรณานุกรม

กระทรวงวัฒนธรรม. (2562). *ประมวลองค์ความรู้พระราชพิธีบรมราชาภิเษก*. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด.

กฤตนันท์ ในจิต. (2564). ความงดงาม 3 ประการ ที่ปรากฏในพระอนุสาวรีย์ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหลวงอลงกรณ์แห่งแรกของประเทศไทย. *นิตยสารศิลปวัฒนธรรม*, 42 (7).

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2479). *พระราชนิพนธ์เรื่องไถ่บ้าน*. กรุงเทพฯ: สยามพาณิชย์การ.

ธรรมธ ไกรก่องกิจ. *วิธีปฏิบัติเพื่อเข้าสู่การเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ*. ค้น 10 มิถุนายน 2559, จาก www.yudtini.com/index.php/knowledge/dhamma/177-how-to-become-king-of-king

ธานูรา วิไลวนิช และปิยะ มือนันต์. (2563). แนวทางการสืบสานคติพระจักรพรรดิราช สัญลักษณ์แห่งอำนาจในงานศิลปกรรม ณ วัดหน้าพระเมรุราชิกการามวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ของพระยาไชยวิชิต (เผือก). *วารสารอยุธยาศึกษา*. 12(2).

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. (มปป.). *พระมหาจักรพรรดิราช*. กรุงเทพฯ: สารศิลปากร.

มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2550). *วัดนางนอง*. ค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566, จาก www.thapra.lib.su.ac.th/webtemplate/index.php?option=com_content&view=article&id=9&Itemid=11.

ลือชัย พิศจำรูญ. (2559). ภาพวาดพระแก้วมรกตทรงเครื่อง 3 ฤดู บนผืนผ้าที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4. ค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566, จาก <https://www.blockdit.com/posts/6356052d8e7af80f43ed74a2>.

คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. (2566). *ลูกแก้วเมียวชัย พิมพ์ครั้งที่ 8*. กรุงเทพฯ: มติชน.

ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ. (2559). ความหมายของ จักรพรรดิราช พิธีกรรมและสัญลักษณ์ที่สำคัญ.

ศิลปวัฒนธรรม ฉบับ ธันวาคม 2559.

ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ. (2559). อ่างใน สายชล สัตยานุรักษ์. “จักรพรรดิราชธรรมิกราชาธิราช กรุงรัตนโกสินทร์,” ใน จักรพรรดิราช ที่พึ่งของมหาชนชาวสยาม. เอกสารวิชาการ.

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาฯ. (2548). จุฬาลงกรณ์ราชสันตติวงศ์ : พระนามพระราชโอรส พระราชธิดา และพระราชนัดดา. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

สายสุนีย์ สิงห์ทัศน์. (2547). ช่าง พาหนะทรงคู่องค์พระมหากษัตริย์. กรุงเทพฯ: ความรู้คือประทับใจ.

สุจิตต์ วงศ์เทศ. (2564). พระแก้วมรกต ฉบับปรับปรุง. กรุงเทพฯ: มติชน

หอสมุดพิบูลศิลปาคาร. (2561). พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ พระพุทธเลิศหล้านภาไลย. ค้นเมื่อ 25 มิถุนายน 2566, จาก <https://www.facebook.com/PikulKnowledgeCenter>.

เอนก มากอนันต์. (2562). จักรพรรดิราช คติอำนาจเบื้องหลังชนชั้นนำไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน.

Chirphy. (2561). พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ค้นเมื่อ 11 มิถุนายน 2566, จาก <https://www.facebook.com/Chirphy/posts/>.

VOGUE Thailand. (2561). ร้านเพชรของในหลวง! เปิดจดหมายประวัติศาสตร์ที่ ร.5 ให้ Cartier เป็นร้านเพชรหลวงหนีภัยล่าอาณานิคม. <https://www.vogue.co.th/fashion/article/jewellertotheeking>

วิเคราะห์เรื่อง นาง ในวรรณกรรมของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

An Analysis of Nang in the Literary Works of Prince Thammathibet

ณัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ / Natawut Klaisuwan

อาจารย์สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Lecturer of the Thai Language Program, Faculty of Humanities, Mahamakut Buddhist University

วันที่รับบทความ 29 พฤศจิกายน 2565 / แก้ไขบทความ 22 สิงหาคม 2566 / ตอรับบทความ 29 สิงหาคม 2566

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อ สืบค้น และเสนอข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับ นาง ในวรรณกรรมของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เน้นการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารคือ พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร 4 เรื่อง ได้แก่ 1) กาพย์เห่เรือ 2) กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก 3) กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง 4) เพลงยาว 3 สำนวน โดยศึกษาเทียบเคียงกับข้อมูลในเอกสารทางประวัติศาสตร์ จำนวน 3 ฉบับ ได้แก่ 1) คำให้การชาวกรุงเก่า 2) คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม 3) คำให้การขุนหลวงหาวัด ผลการวิจัยพบว่า นาง ที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงกล่าวถึงในวรรณกรรม มีตัวตนจริง มีใช้นางที่สมมติขึ้น ผลจากการนำวรรณกรรมของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ไปศึกษาเปรียบเทียบกับเอกสารทางประวัติศาสตร์ ทำให้ทราบว่า นาง ในวรรณกรรมที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงกล่าวถึงนั้น มีอยู่ด้วยกัน 3 นาง คือ 1) พระอัครชายา เจ้าฟ้านุ่ม กรมขุนยี่สารเสนีย์ 2) เจ้าฟ้าสังวาลย์ 3) หม่อมเหมุก ทั้งนี้ พระอัครชายา เจ้าฟ้านุ่ม กรมขุนยี่สารเสนีย์ มีความสำคัญที่สุด เพราะดำรงสถานะเป็นชายาเอก และเป็นชายาพระราชทาน ส่วนเจ้าฟ้าสังวาลย์ คือ นาง ที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรรักมากที่สุด และหม่อมเหมุก คือ นาง ที่ทำให้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรไม่พอพระทัย เนื่องจากลักลอบเป็นชู้กับชายอื่น

คำสำคัญ: นาง วรรณกรรม เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

Abstract

This research article is qualitative research whose primary objective was to examine and propose the presumption of who 'Nang (she)' in the literature composed by Prince Thammathibet referred to. The focus was placed on a document analysis of 4 literary works written by Prince Thammathibet, namely, 1) Royal Barge Songs, 2) Nirat Thansok, 3) Nirat Than Thongdaeng, and 4) Love Poem with 3 Versions in comparison with three historical documents: Kham Hai Kan Chao Krung Kao (Testimony on the people of Ayutthaya), Kham Hai Kan Khun Luang Wat Pradu Songtham: Ek Ka San Chak Ho Luang

(Testimony of Khun Luang Wat Pradu Songtham: Documents from the Royal Palace), and Kham Hai Kan Khun Luang Ha Wat (Testimony of Khun Luang Ha Wat). The results revealed that ‘Nang’ addressed in the literary works of Prince Thammathibet existed in the real world, not as a fictitious character. Besides, ‘Nang’ referred to 3 women: 1) Royal Consort Chao Fah Num Krom Khun Yee Saraseni, 2) Consort Sangwan, and 3) Lady Yek. The most important woman was Chao Fah Num Krom Khun Yee Saraseni since she was appointed the royal consort, directly received from the king. Consort Sangwan was the woman Prince Thammathibet loved the most, while Lady Yek was the woman with whom the prince was dissatisfied because she committed adultery.

Keywords: Nang, Literature, Prince Thammathibet

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

วรรณกรรมเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ที่เหลือตกทอดมาถึงปัจจุบันมีอยู่ 6 เรื่อง คือ 1) นันทโศภนันทสูตรคำหลวง 2) พระมาลัยคำหลวง 3) กาพย์เห่เรือ (บทเห่ชมเรือกระบวน บทเห่กาگی บทเห่สังวาส บทเห่ครวญ) 4) กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก 5) กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง 6) เพลงยาว

ในบรรดาวรรณกรรมเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ยกเว้นเรื่องนันทโศภนันทสูตรคำหลวง และพระมาลัยคำหลวง เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ จะพรรณนาถึง นาง อันเป็นที่รักของพระองค์อยู่เสมอ ดังที่ปรากฏในกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศกว่า

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์
นางรักนักสนมองค์

ไชยเชษฐสุริย์วงศ์ทรง
อำห้อมล้อมพร้อมบริบูรณ์

(กรมศิลปากร, 2545, หน้า 296)

กาพย์เห่เรือ (บทเห่ชมปลา) เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ทรงพรรณนาถึงนางอันเป็นที่รักของพระองค์ โดยนำไปเปรียบกับความงามของปลา ความว่า

น้ำเงินคือเงินยวง
ไม่เทียบเปรียบโฉมนาง

ชาวพรายช่วงสี่ลำอาจ
งามเรื่องเรือเนื้อสองสี

(กรมศิลปากร, 2545, หน้า 203)

วรรณกรรมเพลงยาวของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ได้ปรากฏบทควาถึงนางอันเป็นที่รักของพระองค์
ความว่า

ถึงวันนัดคอยน้องเหนผินัด	ทุกซ์ณัดหนักอกดั่งยกเขา
ตั้งแต่เที่ยงจนวันเลี้ยงลับเงา	คอยเปล่าคิดแปลกฤไทยครัน
เมื่อยามหนาวครวณ้องขึ้นพระบาท	ใจจะขาดเสียด้วยร้างภิรมย์ขวัญ
แสนละห้อยคอยหาร่ำจาบัลย์	นับวันคอยวันถวิลเชย

(กรมศิลปากร, 2545, หน้า 304-305)

แม้ว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร จะกล่าวถึง *นาง* เอาไว้ในวรรณกรรมของพระองค์แทบทุกเรื่อง แต่นาง
ที่กล่าวถึงนั้น ก็ได้ทรงกล่าวอย่างชัดเจนว่าเป็นใคร นอกจากนี้นักวิชาการบางคนยังให้ข้อมูลว่า *นาง*
ในวรรณกรรมของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร โดยเฉพาะ *นาง* ในวรรณกรรมนิราศ คือ กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก
เป็น *นาง* ที่ไม่มีตัวตนจริง (สุภาพร พลายเล็ก, 2541, หน้า 21) ครั้นผู้วิจัยตรวจสอบข้อมูล จากเอกสาร
ทางประวัติศาสตร์ กลับมีความเห็นว่า *นาง* ที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรกล่าวถึง น่าจะมีตัวตนจริง นอกจากนี้
ผู้วิจัย ยังพบข้อมูลบางประการ จากเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่อาจนำไปสู่การเสนอข้อสันนิษฐานเรื่อง
นาง ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรได้ว่า *นาง* ที่ทรงกล่าวถึงในพระนิพนธ์นั้นคือผู้ใด

2.วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อสืบค้นและเสนอข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับ *นาง* ในวรรณกรรมของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

3.ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (documentary research) ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของเนื้อหา
ในการวิจัย รวมถึงวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

3.1 ขอบเขตของเนื้อหาในการวิจัย

การวิเคราะห์เรื่อง *นาง* ในวรรณกรรมเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ผู้วิจัยใช้วรรณกรรมเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร
จำนวน 4 เรื่อง ได้แก่ 1) กาพย์เห่เรือ (บทเห่ชมเรือกระบวน บทเห่กาگی บทเห่สังวาส บทเห่ครวญ)
2) กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก 3) กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง 4) เพลงยาว ทั้ง 3 ส่วน
เป็นข้อมูลในการวิจัย โดยนำไปเทียบกับข้อมูลในเอกสารทางประวัติศาสตร์ จำนวน 3 ฉบับ ได้แก่
1) คำให้การชาวกรุงเก่า 2) คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม 3) คำให้การขุนหลวงหาวัด

3.2 วิธีดำเนินการวิจัย

3.2.1 ขั้นศึกษาข้อมูล ผู้วิจัยศึกษาวรรณกรรมเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร จำนวน 4 เรื่อง ได้แก่

1) ภาพยี่ห่อเรือ (บทเห่ชมเรือกระบวน บทเห่กาگی บทเห่สังวาส บทเห่ครวญ) 2) ภาพยี่ห่อโคลงนิราศธารโศก 3) ภาพยี่ห่อโคลงประพาสธารทองแดง 4) เพลงยาว ทั้ง 3 ส่วน เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับ นางของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

3.2.2 ขั้นรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเกี่ยวกับ นาง ในวรรณกรรมเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร จำนวน 4 เรื่อง ได้แก่ 1) ภาพยี่ห่อเรือ (บทเห่ชมเรือกระบวน บทเห่กาگی บทเห่สังวาส บทเห่ครวญ) 2) ภาพยี่ห่อโคลงนิราศธารโศก 3) ภาพยี่ห่อโคลงประพาสธารทองแดง 4) เพลงยาว ทั้ง 3 ส่วน จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์ และเทียบกับเอกสารทางประวัติศาสตร์ จำนวน 3 ฉบับ ได้แก่ 1) คำให้การชาวกรุงเก่า 2) คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม 3) คำให้การขุนหลวงหาวัด

3.2.3 ขั้นนำเสนอข้อมูล ผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ โดยนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (description analysis)

4.การทบทวนวรรณกรรม

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ นาง ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

คำให้การชาวกรุงเก่า (2553, หน้า 117) คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม (2553, หน้า 286) และ คำให้การขุนหลวงหาวัด (2553, หน้า 369) แสดงหลักฐานเกี่ยวกับ นาง ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรไว้ ดังนี้

1) เจ้าฟ้านุ่ม กรมขุนยี่สารเสนีย์ (สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระราชทานให้เมื่อครั้งทรงตั้งเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล)

2) เจ้าฟ้าฉิม

3) เจ้าฟ้าเทพ มีพระธิดาองค์หนึ่งชื่อเจ้าฟ้าศรี

4) หม่อมหญิง มีพระโอรส คือ พระองค์เจ้าฉัตร มีพระธิดา คือ พระองค์เจ้ามิตร พระองค์เจ้าชื่น

5) หม่อมจัน มีพระโอรสชื่อ พระองค์เจ้าศรีสังข์

6) หม่อมเจ้าสร้อย มีพระธิดาชื่อ พระองค์เจ้าดารา

7) หม่อมต่วน มีพระโอรสชื่อ พระองค์เจ้ามิ่ง

8) หม่อมสุน มีพระธิดา คือ พระองค์เจ้าชี และพระองค์เจ้าชาติ

ธนิต อยู่โพธิ์ (2505, หน้า 25) ให้ข้อมูลเรื่อง นาง ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรว่า มี 11 องค์ ซึ่งขัดแย้งกับหลักฐานที่ยกมาข้างต้น ดังนี้

1) พระอัครชายา ในพระราชพงศาวดารบอกว่า เป็นเจ้าฟ้าอินทสุดาวดี พระกนิษฐภคินีร่วมพระชนนีเดียวกัน ซึ่งได้รับการสถาปนาเป็นกรมขุนยี่สารเสนีย์ แต่บางแห่งบอกว่าเป็นเจ้าฟ้านุ้ม พระราชธิดาในสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกา กรมหลวงพิพิธมนตรี

2) เจ้าฟ้าเส มีพระธิดาทรงพระนามว่า เจ้าฟ้าศรี

3) หม่อมพัน มีพระโอรสทรงพระนามว่า พระองค์เจ้าอาทิตย์

4) หม่อมเหม (เหมุก) มีพระโอรสหรืออาจเป็นพระธิดาทรงพระนามว่า พระองค์เจ้าฉาย หรือฉัตร หรือเกิด (องค์นี้น่าจะเป็นองค์ที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ใช้ไปหลวงพระภิกษุเจ้าฟ้านเรนทร์ ให้เสด็จเข้ามาเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศในยามวิกาล)

5) หม่อมเจ้าสวย มีพระธิดา 3 องค์ ทรงพระนามว่า พระองค์เจ้ามิตร พระองค์เจ้าทับ และพระองค์เจ้าชื่น (องค์นี้น่าจะเป็นองค์ที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ใช้ไปหลวงพระภิกษุเจ้าฟ้านเรนทร์ ให้เสด็จเข้ามาเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศในยามวิกาล)

6) หม่อมจัน มีพระโอรสทรงพระนามว่า พระองค์เจ้าศรีสังข์

7) หม่อมสรวย มีพระธิดาทรงพระนามว่า พระองค์เจ้าตา

8) หม่อมทองแดง มีพระโอรสทรงพระนามว่า พระองค์เจ้าแมน

9) หม่อมเจ้าหญิงสร้อย มีพระธิดาทรงพระนามว่า พระองค์เจ้าดารา

10) หม่อมสุน มีพระธิดาทรงพระนามว่า พระองค์เจ้าชีและพระองค์เจ้าชาติ

11) หม่อมต่วน มีพระโอรสทรงพระนามว่าพระองค์เจ้ามิ่ง

เมื่อพิจารณาข้อมูลจากหลักฐานที่ยกมาข้างต้น คือ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม คำให้การขุนหลวงหาวัด และข้อมูลตามที่ธนิต อยู่โพธิ์ เสนอไว้ จะเห็นว่าข้อมูลเรื่องของหม่อมจัน หม่อมเจ้าสร้อย หม่อมต่วน และหม่อมสุน ตรงกัน ข้อมูลที่ไม่ตรงกัน คือ

1) เรื่องพระมารดาของเจ้าฟ้าศรี ในคำให้การทั้ง 3 ฉบับ บอกไว้ว่า คือ เจ้าฟ้าเทพ แต่ข้อมูลของนายธนิต อยู่โพธิ์ บอกว่า คือ เจ้าฟ้าเส

2) ไม่ปรากฏพระนามของเจ้าฟ้าฉิม ในข้อมูลที่ธนิต อยู่โพธิ์ เสนอไว้ และไม่ปรากฏนามของหม่อมพันกับหม่อมเจ้าสวย ในคำให้การทั้ง 3 ฉบับ

3) เรื่องพระอัครชายายังกำกวม ในคำให้การทั้ง 3 ฉบับ บอกว่าเป็นเจ้าฟ้านุ้ม แต่ธนิต อยู่โพธิ์ บอกว่าอาจเป็นเจ้าฟ้านุ้ม หรือไม่ก็เป็นเจ้าฟ้าอินทสุดาวดี พระกนิษฐภคินีร่วมพระชนนีเดียวกัน แต่อย่างไรก็ตาม พระนามกรมของพระอัครชายาระบุไว้อย่างชัดเจนว่า คือ กรมขุนยี่สารเสนีย์

4) ปรากฏชื่อหม่อมเหมุก ในคำให้การทั้ง 3 ฉบับ และข้อมูลของธนิต อยู่โพธิ์ แต่ความกำกวมอยู่ตรงที่ พระนามของพระโอรสและพระธิดา

แม้ว่าข้อมูลจากคำให้การทั้ง 3 ฉบับ กับข้อมูลของธนิต อยู่โพธิ์ ที่นำเสนอไว้จะไม่ตรงกัน แต่ก็สามารถช่วยให้ผู้วิจัยสืบค้นและเสนอข้อสันนิษฐานได้ว่า *นาง* ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ที่ทรงกล่าวถึงในวรรณกรรมคือผู้ใด

ยังมีอีก *นาง* หนึ่ง ที่คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม และคำให้การขุนหลวงหาวัด มิได้จัดเข้าไว้ในทำเนียบชายาของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร แต่คำให้การทั้ง 3 ฉบับ และธนิต อยู่โพธิ์ ได้กล่าวถึงว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรต้องพระราชอาญาจนสิ้นพระชนม์ *นาง* ที่กล่าวถึงนี้ คือ เจ้าฟ้าสังวาลย์

เจ้าฟ้าสังวาลย์เป็นพระธิดาของพระองค์เจ้าแก้ว (พระราชโอรสของสมเด็จพระเพทราชา ต้นราชวงศ์บ้านพลูหลวง) พระมารดา คือ เจ้าฟ้าเทพ (พระราชธิดาในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ) ดังนั้นจึงมีศักดิ์เป็นหลานตาของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ และมีศักดิ์เป็นหลานปู่ของสมเด็จพระเพทราชา นอกจากนี้ยังมีศักดิ์เป็นหลานตาของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และเป็นหลานลุงหรือหลานน้ำของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

เทพมนตรี ลิมปพยอม (2539, หน้า 109) กล่าวว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรกับเจ้าฟ้าสังวาลย์ เคยเป็นคู่รักกันมาก่อน หลักฐานที่นำมาอ้างอิง ได้แก่ เพลงยาวที่เจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ทรงเขียนส่งถึงกัน โดยมีเนื้อหาที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันลึกซึ้ง และยังบ่งบอกว่าเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์มีความสัมพันธ์กันมาก่อนที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ จะแต่งตั้งเจ้าฟ้าสังวาลย์เป็นมเหสีฝ่ายซ้ายหรือสนมเอก นอกจากนี้ศุภร บุนนาค และสุริยา รัตนกุล (2558, หน้า 43) ได้กล่าวถึงการแต่งบทเห่กาก็ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ที่ช่วยให้มองเห็นถึงความสัมพันธ์อันลึกซึ้งของพระองค์กับเจ้าฟ้าสังวาลย์ว่า เรื่องกาก็เป็นเรื่องเก่า มีมาแต่ก่อนพุทธกาล ที่จริงไม่น่าจะทรงนำมานิพนธ์ เพราะเนื้อเรื่องไม่เป็นสิริมงคลหรือสอนใจ แต่ที่ทรงนำมานิพนธ์เห็นจะเป็นเพราะว่าเนื้อเรื่องนั้น มีแง่คิดตรงกับเหตุการณ์ในพระชนม์ชีพของพระองค์

5. ผลการวิจัย

จากการศึกษาภาพย่นเห่เรือ (บทเห่ชมเรือกระบวน บทเห่กาก็ บทเห่สังวาส บทเห่ครวญ) ภาพย่นห่อโคลงนิราศธารโศก ภาพย่นห่อโคลงประพาสธารทองแดง รวมถึงเพลงยาวทั้ง 3 ส่วนนี้ ผู้วิจัยพบข้อมูลว่า *นาง* ที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงกล่าวถึง มีทั้งสิ้น 3 นาง ได้แก่

5.1 พระอัครชายา เจ้าฟ้านุ่ม กรมขุนยี่สารเสนีย์

เหตุที่ผู้วิจัยเชื่อว่าเป็นพระอัครชายา เจ้าฟ้านุ่ม กรมขุนยี่สารเสนีย์ เพราะความตอนหนึ่งจากภาพย่นห่อโคลงนิราศธารโศก ได้ระบุคำว่า *อรรคชายา* ไว้ ดังนี้

นกอุกไครอุกนก
นกกระเวนวานกระเวนหา
นกอุกไครอุกพัน
ลอบลักอัชชายา
นกกระเวนกระเวนหา
นกออกออกชื่อให้

มาลอบลักอรรคชายา
วานนกออกออกชื่อเร็ว
ควรรมา
ซ่อนไว้
จงทั่ว
ด่วนด้วยการเร็ว

(กรมศิลปากร, 2545, หน้า 293)

เมื่อนำข้อมูลที่ปรากฏจากภาพห่อโคลงนิราศธารโศก ไปตรวจสอบกับข้อมูลในคำให้การขุนหลวง
วัดประดู่ทรงธรรมพบว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรมีพระมเหสี คือ เจ้าฟ้านุ่ม ทรงกรมเป็นกรมขุนยี่สารเสนีย์
(คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม, 2553, หน้า 286) ครั้นตรวจสอบจากคำให้การขุนหลวงหาว่า
ปรากฏว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ได้พระราชทานเจ้าฟ้านุ่มให้เป็นมเหสีของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร
เมื่อครั้งทรงตั้งเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรขึ้นเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ความว่า พระราชทานเจ้าฟ้านุ่ม
เป็นพระมเหสี (คำให้การขุนหลวงหาว่า, 2553, หน้า 369) ดังนั้นคำว่า อรรคชายา ที่ปรากฏใน
ภาพห่อโคลงนิราศธารโศก จึงควรเป็นเจ้าฟ้านุ่ม กรมขุนยี่สารเสนีย์

5.2 เจ้าฟ้าสังวาลย์

จากการศึกษาของธนิต อยู่โพธิ์ (2504, หน้า 16) ทำให้ทราบว่า เจ้าฟ้าสังวาลย์เป็นซุ้กับ
เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ครั้นตรวจสอบจากเพลงยาวสำนวนที่ 3 แล้ว ผู้วิจัยก็มีความเชื่อเช่นนั้น เนื่องจากพบว่า
เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ได้แสดงอารมณ์และความรู้สึกกับ นาง คนหนึ่ง ในลักษณะที่เหมือนกับว่า
มีความคุ้นเคยกันมาก่อน แต่ไม่สามารถพุดคุยหรืออยู่ใกล้ชิดกันได้อย่างเปิดเผย ดังความว่า

ถึงอยู่ใกล้ก็เหมือนไกลเพราะใช้คู่
เหินสั่นบุญแล้วในเบื้องประจวบ
แม้กุกุสเราสองเคยร่วมสร้าง
เสี่ยงผลที่ได้เพิ่มบำเพ็ญมา
เกิดไหนขอให้ได้ถนอนภักตร
รักนุชอย่าได้สุดเสน่ห์คลาย

มิได้ซุ้ชมโฉมประโลมขวัญ
ขอหมายมั่นบุญเบื้องบรรพพา
ขอร่วมห้องอย่าได้ห่างเสนาหา
ขอร่วมชีวร่วมวางชีวาวาย
ความรักอย่าได้ร้างอารมณ์สลาย
ขอสมหมายที่ข้ามาดสมาทาน

(กรมศิลปากร, 2545, หน้า 308)

นอกจากการศึกษาของธนิต อยู่โพธิ์ ที่ทำให้พบข้อมูลเรื่องเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรเป็นชู้กับเจ้าฟ้าสังวาลย์ แล้ว ยังมีนักวิชาการคนอื่นๆ ที่ให้ข้อสันนิษฐานเรื่องการเป็นชู้กันระหว่างเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรกับเจ้าฟ้าสังวาลย์ ดังนี้

นิวัติ กองเพียร (2545, หน้า 14) ให้ข้อสันนิษฐานว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรลักลอบเข้าหาเจ้าฟ้าสังวาลย์ ด้วยการแจวเรือไปตามแม่น้ำเจ้าพระยา จากนั้นจึงเข้าพระราชวังทางด้านหลัง ส่วนเทพมนตรี ลิมปพยอม (2539, หน้า 114) ศึกษาบทเห่กาท่อนพญาครุฑสำแดงอิทธิฤทธิ์ จนท้องฟ้ามีดมิดไปทั่ว จากนั้นจึงเข้าหานางกาทิในปราสาท พุดจาเกี้ยวพาราสี พร้อมกับให้ข้อสรุปว่า บทเห่กาท่อนนี้สะท้อนให้เห็นพฤติกรรมบางอย่างของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ดังความว่า

สุบรรณสำแดงฤทธิ์	ให้มีดมิดปิดอัมพร
ร่อนลงตรงบัญชา	จรส่น้องแก้วกาทิ
กล่าวรสพจนาท	สายสุดสวาทเจริญศรี
ผินหน้ามาพาที	พี่คือชายชาญสุกา
ประสงค์จ้านรัก	จึงลอบลักเข้ามาหา
หวังเชยแก้วกานดา	ไปสู่ฟ้าพิมานจันทร์
สวดยรมย์สมบัติพี่	ในสิมพลีเกษมสันต์
แล้วจะพาเจ้าจรจรัล	เที่ยวชมชื่นพระเมรุธร

(กรมศิลปากร, 2545, หน้า 207-208)

อาศัยความจากบทประพันธ์ข้างต้น เทพมนตรี ลิมปพยอม จึงตั้งข้อสันนิษฐานว่า พฤติกรรมของพญาครุฑที่แสดงออกในบทเห่กาทิ คือ พฤติกรรมของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เพราะจะเห็นได้ว่าพญาครุฑลักลอบเข้ามายังปราสาทแห่งหนึ่ง ซึ่งมียอดเป็นปรางค์ทอง อันตรงกับพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์ ในพระบรมมหาราชวังที่มียอดเป็นปรางค์ทองเช่นกัน และในกิริยาอาการ ร่อนลง อันหมายถึงการกระทำที่ไม่ต้องการให้ผู้ใดรับรู้ ก็เป็นที่บ่งบอกให้เห็นถึงการลักลอบเข้าหาเจ้าฟ้าสังวาลย์ และยังมีวรรคที่ว่า หวังเชยแก้วกานดา ไปสู่ฟ้าพิมานจันทร์ ซึ่งคำว่า พิมานจันทร์ สามารถนำไปเปรียบเทียบกับพระที่นั่งพิมานรติยา ใน วังจันทร์ หรือ พระราชวังบวรสถานมงคล ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

5.3 หม่อมเหญก

จากการศึกษาวรรณกรรมเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร จำนวน 4 เรื่อง ได้แก่ กาพย์เห่เรือ (บทเห่ชมเรือกระบวน บทเห่ชมปลา บทเห่ชมไม้ บทเห่ชมนก) กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง เพลงยาว (สำนวนที่ 2 และสำนวนที่ 3) ทำให้ได้ข้อมูลว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงใช้คำแทน

พระองค์ ที่แสดงให้เห็นถึงความอ่อนโยน ได้แก่ คำว่า *เรียม* *พี่* และ *พี่ชาย* อีกทั้งยังใช้ภาษาที่แสดงให้เห็นถึงความทะนุถนอมนางอันเป็นที่รักของพระองค์เป็นอย่างดี ดังตัวอย่างจากกาพย์เห่เรือว่า

นกแก้วแจ้วแจ่มเสียง
เหมือนพินี่ประคอง

จับไม้เรียงเคียงคู่สอง
รับขวัญน้องต้องมือเรา

(กรมศิลปากร, 2545, หน้า 205)

ส่วนเนื้อความจากเพลงยาวสำนวนที่ 2 เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ก็ทรงใช้คำเปรียบเทียบให้เห็นถึงความสูงส่ง และความสำคัญของนางที่พระองค์รัก ความว่า

ขอเชิญเปนโอสถสุรามฤต
ตั้งท้องฟ้าพลาหกเข้าปกคลุม
เจ้าคือไทเทวาสักดาติเรก
เหมือนซุบช่วยชีวาให้ถาวร

มาดบพิศม์ศรเศร้าที่ทรงสูง
ฉอุ่มมิดปิดดวงทิพาการ
ขจัดเมฆเสียให้หมดมลทินก่อน
อย่าได้ร่อนรกร้างภิรมย์แรม

(กรมศิลปากร, 2545, หน้า 304)

ขณะที่เพลงยาวสำนวนที่ 1 เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร กลับมิได้แสดงอารมณ์อ่อนโยน แต่พระองค์กลับแสดงอารมณ์ที่เผ็ดร้อน รุนแรง ไม่พอใจในบางสิ่งบางอย่าง ไม่เหมือนกับเพลงยาวสำนวนที่ 2 และสำนวนที่ 3 ที่ทรงแสดงอารมณ์อ่อนโยน ครั้นพิจารณาเนื้อหาในเพลงยาวสำนวนที่ 1 อย่างละเอียด ทำให้ทราบข้อมูลว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงแสดงพระอาการไม่พอพระทัย *นาง* ของพระองค์อย่างรุนแรงมาก ความในตอนหนึ่งของเพลงยาว ทรงใช้คำแทนตัวนางว่า *หญิงชั่ว* ดังนี้

เสียแรงรักน้อยฤทท์ให้เหนใจ
อันหญิงชั่วไม่กลัวจะกวนความ

ช่างเชิดหน้าขึ้นได้ไม่เขตกาม
มีแต่ทรพยก็เอาทามไว้กับตัว

(กรมศิลปากร, 2545, หน้า 303)

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรมิได้เรียก *นาง* ว่า *หญิงชั่ว* เพียงอย่างเดียว แต่ยังทรงใช้การเปรียบเทียบในรูปแบบต่างๆ ที่แสดงให้เห็นถึงการเหน็บแนม เสียดสี ประชดประชัน ตัดพ้อ ต่อว่า หรือกล่าวเปรียบเทียบ *นาง* ในลักษณะสิ่งไร้ค่าหรือมีคุณค่าน้อย เช่น ทรงเปรียบเทียบ *นาง* ว่าเป็น *ทองแดงอีกา* *เต่า* *แลน* ยกตัวอย่างเช่น

พินิจหลงเชื่อมแต่งมลาย
ตระกูลหงษ์ยอมประจงบ่บกขเรศ
มีรูกาฝ้าพวงมาลงแปลง

ไม่หมายเลยว่ำน้องจะทองแดง
ตามเพศพิไลยที่เคยแสวง
เข้าป้อมแหล่งแผ่งเล่นไม่เหนอรอย

(กรมศิลปากร, 2545, หน้า 302)

ทั้งนี้จากการที่ผู้วิจัย ได้พิจารณาเนื้อหาในเพลงยาวสำนวนที่ 1 อย่างละเอียด ก็ปรากฏว่า นางที่ทรงกล่าวถึงนี้ ได้ตัดรักพระองค์ แล้วไปทำเรื่องไม่ดี บัดสี เป็นราศีไว้ เมื่อเกิดเรื่องราวใหญ่โตขึ้น จึงทำให้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ไม่พอพระทัยเป็นอย่างมาก และจากความไม่พอพระทัยในตัวนาง จึงทำให้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ตรัสบริภาษนางด้วยข้อหาต่างๆ ได้แก่

- (1) ทำเล่นลิ้น (มาทำลวงพ้อลิ้นให้ลมชาย)
- (2) ไม่รักษาวลสงวนตัว ไม่รักษาความซื่อสัตย์ (ไม่รักเนื้อเชื้อเช่นว่าเป็นหญิง ช่างทิ้งสัจเสียกระไร น่าใจหาย)
- (3) ไม่เห็นแก่ความรักที่เคยมีต่อกัน (ช่างแต่รักเสียได้ให้ขาดลอย ฤเหินคลาดแล้วจึงคล้อยเสทียที)
- (4) ทำตัวเรียบร้อยเพื่อปิดบังความไม่ดีของตน (ทำเสียมเจียมประจบจะกลบคาว)

จากบริบทแวดล้อมดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่า เรื่องไม่ดีที่ทำให้ นาง มีราศีติดตัว อาจเป็น เรื่องที่ นาง ปันใจไปให้ชายคนใหม่ (ไม่เหมือนหม่อมมิตรใหม่ทีใจจง) และน่าจะมีความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งกัน ไม่เช่นนั้นแล้ว เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์คงจะไม่ตรัสบริภาษนางอย่างรุนแรงถึงเพียงนี้ (ไม่รักเนื้อเชื้อเช่นว่าเป็นหญิง) ทั้งนี้จากการตรวจสอบวรรณกรรมเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์เรื่องอื่นๆ ก็ไม่ปรากฏว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ จะทรงตรัสบริภาษ นาง อย่างรุนแรงเช่นนี้ จึงเป็นไปได้ที่ นาง ในเพลงยาวสำนวนที่ 1 จะไม่มีความผิด

เมื่อปรากฏข้อมูลเช่นนี้ในเพลงยาวสำนวนที่ 1 ผู้วิจัยจึงตรวจสอบเพื่อค้นหาเรื่องราวที่เกิดขึ้นจากคำให้การทั้ง 3 ฉบับ และพบว่าคำให้การขุนหลวงหาวัด ปรากฏข้อความตอนหนึ่งว่า *อ้ายปีนกลาโหมคบหากับมารดาเจ้ามิตร เป็นแต่เมียชั่ว เสียนถึงเจ็ดร้อยจนตายกับคา* (คำให้การขุนหลวงหาวัด, 2553, หน้า 488) ข้อความที่คัดมานี้ เป็นคำบริภาษของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ที่ทรงตรัสบริภาษเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ โทษฐานลักลอบเป็นชู้กับเจ้าฟ้าสังวาลย์ คำบริภาษที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศตรัสข้างต้น สืบเนื่องมาจากก่อนหน้านี้ที่จะเกิดกรณีเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์เป็นชู้กับเจ้าฟ้าสังวาลย์นั้น ได้เกิดกรณี เจ้าพระยากลาโหม (ปีน) เป็นชู้กับหม่อมคนหนึ่งของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ครั้นเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ทรงทราบ จึงจับตัวเจ้าพระยากลาโหม (ปีน) ซึ่งเป็นขุนนางวังหลวง และอยู่ในบังคับ

บัญชาของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ มาเขียนได้ 700 ที่ จนตายกับคา (पुलศรี นนทรี, 2527, หน้า 228-230)

ครั้นทราบข้อมูลแล้วว่า หม่อมคนหนึ่งของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เป็นชู้กับเจ้าพระยาโกษาโหม (ปิ่น) ผู้วิจัยจึงอาศัยข้อความจากคำให้การขุนหลวงหาวัดที่กล่าวว่า *คบหากับมารดาเจ้ามิตร* เพื่อค้นหว่า หม่อมคนดังกล่าวคือผู้ใด ผู้วิจัยได้ตรวจสอบรายนามชายาของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ตามที่ปรากฏใน คำให้การชาวกรุงเก่า ปรากฏข้อมูลว่า หม่อมเหญก คือ มารดาของพระองค์เจ้ามิตร ดังความว่า *แต่ก่อน* *เมื่อยังไม่ได้เป็นพระมหากุปราชนั้น เจ้าฟ้านราธิเบศร (เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร-ผู้วิจัย) มีเจ้าหญิงมิตร เจ้าหญิง* *ขึ้น เจ้าชายฉัตร เกิดแต่หม่อมเหญก* (คำให้การชาวกรุงเก่า, 2553, หน้า 117) ส่วนคำให้การขุนหลวง หาวัด ก็ปรากฏข้อมูลแบบเดียวกันว่า หม่อมเหญก คือ มารดาของพระองค์เจ้ามิตร ดังความว่า *แต่ก่อน* *เมื่อยังไม่ได้เป็นพระมหากุปราชนั้น เจ้าฟ้านราธิเบศร มีเจ้าหญิงมิตร เจ้าหญิงขึ้น เจ้าชายฉัตร เกิดแต่* *หม่อมเหญก* (คำให้การขุนหลวงหาวัด, 2553, หน้า 369) ส่วนธนิต อยู่โพธิ์ บอกว่า มารดาเจ้ามิตร คือ หม่อมเจ้าสว

ผู้วิจัยเห็นว่า *นาง* ในเพลงยาวสำนวนที่ 1 ไม่ใช่หม่อมเจ้าสว เหตุที่กล่าวดังนี้ เพราะปรากฏ ข้อความจากคำให้การขุนหลวงหาวัดที่แสดงให้เห็นว่า *นาง* ที่กล่าวถึงไม่ใช่เชื้อพระวงศ์ แต่เป็นสามัญชน ดังความว่า *เป็นแต่เมียข้า เมียนถึงเจ็ดร้อยจนตายกับคา* (คำให้การขุนหลวงหาวัด, 2553, หน้า 488) คำว่า *เมียข้า* นี้ ผู้วิจัยเชื่อว่า หมายถึง เมียที่เป็นสามัญชนอย่างแน่นอน เพราะข้อความในตอนต่อมาของ คำให้การขุนหลวงหาวัด ได้ปรากฏคำบริภาษของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศที่ต่อว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ในข้อหาลักลอบเป็นชู้กับเจ้าฟ้าสังวาลย์ว่า *นี้มาคบหากับเมียเจ้า* (คำให้การขุนหลวงหาวัด, 2553, หน้า 448) เมื่อปรากฏคำว่า *เจ้า* กับ *ข้า* ที่แสดงให้เห็นถึงบริบทแห่งชนชั้น ผู้วิจัยจึงลงความเห็นว่ *นาง* ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร คนที่กล่าวถึงในเพลงยาวสำนวนที่ 1 คือ หม่อมเหญก เพราะหม่อมเหญกเป็น สามัญชน และยังเป็นมารดาของพระองค์เจ้ามิตร ตรงตามที่ปรากฏในคำให้การชาวกรุงเก่า และคำให้การ ขุนหลวงหาวัด

6.สรุปผลการวิจัย

การวิเคราะห์เรื่อง *นาง* ในวรรณกรรมของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร มีวัตถุประสงค์เพื่อสืบค้น และเสนอ ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับ *นาง* ในวรรณกรรมของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ผลการวิจัยปรากฏว่า *นาง* ในวรรณกรรม เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เป็น *นาง* ที่มีตัวตนจริง ไม่ใช่นางที่กวีสมมุติขึ้นมา แม้จะเป็นนางที่กล่าวถึงในนิราศ แต่ก็ใช่นางที่มีตัวตนจริง และมีอยู่ด้วยกัน 3 นาง คือ 1) พระอัครชายา เจ้าฟ้านุ่กรมขุนยี่สารเสนีย์ 2) เจ้าฟ้าสังวาลย์ 3) หม่อมเหญก

7.อภิปรายผลการวิจัย

หากจะถามว่าในบรรดาพระชายาที่มีอยู่อย่างมากมายของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์นั้น พระชายาองค์ใดมีความสำคัญมากที่สุด ผู้วิจัยขอตอบว่า พระอัครชายา เจ้าฟ้านุ่ม กรมขุนยี่สารเสนีย์ เป็นพระชายาที่มีความสำคัญมากที่สุด เพราะเป็นชายาพระราชทาน ส่วนเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์จะรักใคร่มากกว่ากันนั้น ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นเจ้าฟ้าสังวาลย์ เพราะทรงมีความผูกพันกันมาอย่างยาวนาน และอาจเป็นคู่รักกันมาก่อน ทั้งนี้หากเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์มิได้รักเจ้าฟ้าสังวาลย์มาก ก็คงจะไม่กล้าเสี่ยง เข้าไปเป็นชู้กับเจ้าฟ้าสังวาลย์ถึงในพระราชวังอย่างแน่นอน

เหตุที่เจ้าฟ้าสังวาลย์ต้องตกเป็นพระมเหสีฝ่ายซ้ายหรือพระสนมของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พระราชบิดาของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์) เนื่องจากพระบิดาของเจ้าฟ้าสังวาลย์ คือ พระองค์เจ้าแก้ว ถูกจับสำเร็จโทษในข้อหากบฏ ทรัพย์สมบัติ ผู้คน ตลอดจนข้าทาสบริวารของพระองค์เจ้าแก้ว จึงถูกริบเข้าหลวง ทำให้เจ้าฟ้าสังวาลย์ต้องถวายตัวเป็นบาทบริจาริกาของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เมื่อความรักของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์กับเจ้าฟ้าสังวาลย์ยังคงมีให้กันอย่างเปี่ยมล้น จึงทำให้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์มีอาจหักห้ามพระทัยได้ พระองค์จึงทรงตัดสินพระทัยทำเรื่องที่ผิดศีลธรรม จนนำมาซึ่งความพินาศแห่งพระชนม์ชีพ ทั้งนี้ผู้วิจัยยังมีข้อสันนิษฐานอีกว่า ความรักระหว่างเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์กับเจ้าฟ้าสังวาล ก็คงเป็นที่ทราบของคนอื่นๆ แม้กระทั่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เพราะปรากฏในคำให้การขุนหลวงหาวัดว่า หลังจากเจ้าฟ้าทั้ง 2 พระองค์ ถูกลงพระราชอาญาจนสิ้นพระชนม์แล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ได้โปรดฯ ให้นำพระศพของเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ ไปฝังไว้ด้วยกันที่วัดไชยวัฒนาราม

ส่วนหม่อมหญิง คือ นาง ที่ปรากฏในเพลงยาวสำนวนที่ 1 ที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ทรงกล่าวถึง โดยการใช้ภาษาที่เผ็ดร้อนรุนแรง เสียดสี ต่อว่า ประชดประชัน และใช้การเปรียบเทียบในรูปแบบต่างๆ ที่ทำให้เห็นว่า นาง เป็นสิ่งของไร้ค่าหรือมีค่าน้อย เหตุที่เป็นดังนั้นก็เนื่องมาจากหม่อมหญิง ได้คบชู้กับเจ้าพระยากลาโหม (ป็น)

แม้เพลงยาวสำนวนที่ 1 จะปรากฏคำที่อาจแสดงให้เห็นว่า นาง ที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์กล่าวถึง เป็นเชื้อพระวงศ์ คือ คำว่า *ตระกูลหงษ กระษัตริ หม่อมแม่ หม่อมพ่อ* อันชวนให้นึกถึงข้อมูลที่ณิต อยู่โพธิ์ กล่าวไว้ว่า มารดาของเจ้ามิตร คือ หม่อมเจ้าสวส แต่ผู้วิจัยก็ไม่ปักใจเชื่อเช่นนั้น เนื่องจากเนื้อหาของเพลงยาวสำนวนที่ 1 มีลักษณะการกล่าวแบบประชดประชัน เสียดสี ตัดพ้อ และต่อว่า ดังนั้น คำต่างๆ ดังกล่าว จึงอาจเป็นคำที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ใช้เพียงเพื่อกล่าวประชดประชัน เสียดสี ตัดพ้อ และต่อว่า นาง เท่านั้น

8. ข้อเสนอแนะ

ควรมีการศึกษาเพื่อหาข้อสันนิษฐานหรือหาคำตอบว่า นว ในบทเห่ครวญ พระนิพนธ์ของ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรคือผู้ใด ระหว่างเจ้าฟ้าสังวาลหรือเจ้าจอมมารดาอำภา พระสนมของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

9. บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (2545). **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา
ลาดพร้าว.

คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม. ใน **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม 3 เรื่อง**. (2553).
กรุงเทพฯ: แสงดาว.

คำให้การขุนหลวงหาวัด. ใน **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม 3 เรื่อง**. (2553). กรุงเทพฯ: แสงดาว.
เทพมนตรี ลิมปยอยม. (2539). **การเมืองไทยสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พ.ศ. 2276-2310**.

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

คำให้การชาวกรุงเก่า. ใน **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม 3 เรื่อง**. (2553). กรุงเทพฯ: แสงดาว.
ธนิต อยู่โพธิ์. (2505). **เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร พระประวัติและพระนิพนธ์**. กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์
พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

นิวัติ กองเพียร. (2545). **ฉากรักในงานวรรณกรรม**. กรุงเทพฯ: แสงดาว.

พูลศรี นนทรีย์. (2527). **สมุหนายกและสมุหพระกลาโหม : บทบาทและอำนาจทางด้านการเมือง การ
ปกครองนับแต่รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงรัชสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์**.

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศุภร บุนนาค และสุริยา รัตนกุล. (2548). **สุนทรียภาพจากเจ้าฟ้ากุ้ง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:
สถาพรบุ๊คส์.

สุภาพร พลายน้อย. (2541). **นิราศสมัยรัตนโกสินทร์ การสืบทอดขนบวรรณศิลป์จากพระนิพนธ์เจ้าฟ้า
ธรรมธิเบศร**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิเคราะห์เพลงเรื่องที่ใช้ในวงปีพาทย์นางหงส์ของวงพาทยรัตน์ กรณีศึกษา: เพลงเรื่องนางหงส์เรื่องหงส์ทอง

An Analysis of Pleng Rueang in Phatthayarat's Piphat Nang Hong Ensemble: A Case Study of Pleng Rueang Nang Hong, Hong Thong

ปานหทัย วัชรวิงศ์ ณ อุตฺตยา / Panhatai Watchareewong Na Ayutthaya

อาจารย์ประจำสาขาวิชาดนตรีศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

Lecturer of the Department of Music Education, Faculty of Humanities and Social Sciences,

Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

นภัสนันท์ จุนนเกษ / Napassanan Junnaket

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาดนตรีศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

Assistant Professor Dr. of the Department of Music Education, Faculty of Humanities and Social Sciences,

Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

ฉัตรชัย ศรีเมือง / Chatchai Srimuang

สาขาวิชาดนตรีศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

Department of Music Education, Faculty of Humanities and Social Sciences, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

วันที่รับบทความ 6 กุมภาพันธ์ 2566 / แก้ไขบทความ 18 สิงหาคม 2566 / ตอบรับบทความ 29 สิงหาคม 2566

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาประวัติและขั้นตอนวิธีการบรรเลงเพลงเรื่องหงส์ทอง และ 2) วิเคราะห์องค์ประกอบ และลักษณะการผูกเพลงของเพลงเรื่องหงส์ทอง การวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการทางมานุษยดนตรีวิทยา เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาเอกสาร และการสัมภาษณ์

ผลการวิจัยพบว่า เพลงเรื่องหงส์ทอง เป็นเพลงเรื่องที่ใช้ในวงปีพาทย์นางหงส์ ใช้ประกอบในงานศพ โครงสร้างเพลงเรื่องหงส์ทอง ประกอบด้วย เพลงหงส์ทอง (เพลงสามชั้น) เพลงโอล้าว (เพลงเร็ว) และเพลงสาธิตากแก้ว (เพลงทางเครื่อง) องค์ประกอบในการวิเคราะห์ประกอบด้วย รูปแบบของทำนอง รูปแบบของหน้าทับ กระสวนทำนอง และบันไดเสียง ซึ่งทั้ง 3 เพลงมีบันไดเสียงโด เป็นบันไดเสียงหลัก ในการผูกเพลงของเพลงเรื่องหงส์ทอง ประกอบด้วย 1) การประพันธ์ที่ยาวเปลี่ยนเพลงหงส์ทอง สามชั้น 2) การเชื่อมรอยต่อระหว่างเพลงหงส์ทอง และทำนองนำเพลงเร็ว เป็นการวางกลอนให้จบเพลงแบบสมบูรณ์ เพื่อให้การเชื่อมต่อของเพลงเร็วได้ โดยการใช้วรรคทามที่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน 3) การเชื่อมรอยต่อระหว่างทำนองนำเพลงเร็ว และเพลงเร็วโอล้าว โดยใช้ลักษณะลูกโยนในตอนท้ายเพลง และ 4) การเชื่อมรอยต่อระหว่างเพลงเร็วโอล้าว และเพลงสาธิตากแก้ว สองชั้น โดยใช้ลักษณะของลูกโยนเป็นการจบลงของประโยคเพลงที่ทำให้การเชื่อมต่อระหว่างเพลงเกิดความกลมกลืนกันอย่างดี

คำสำคัญ : เพลงเรื่องหงส์ทอง วงปี่พาทย์นางหงส์ วงพาทย์รัตน์

Abstract

The purposes of this research were: 1) to study the history and process of Pleng Rueang Hong Thong performance and 2) to analyze the elements and combination of Pleng Rueang Hong Thong. A qualitative research methodology was implemented with Ethnomusicology. A document study and semi-structured interviews were used to collect the data.

The results showed that Pleng Rueang Hong Thong, used in the Piphat Nang Hong ensemble and typically played at a funeral, is in the Pleng Rew category. The structure of Pleng Rueang Hong Thong consists of Hong Thong song (Pleng Sam Chan), Oh Lao song (Pleng Rew), and Salika Kaew song (Pleng Hang Krueang). Elements considered for the analysis consist of melody form, Nha Tab form, melody movement form, and scale. All songs in Pleng Rueang Hong Thong have C pentatonic scale in common. As for the Pleng Rueang Hong Thong combination, four aspects were found; namely, 1) the composition of variation in Hong Thong song, 2) the combination between Hong thong song and lead melody of Pleng Rew which helps create the complete end of the song so it allows the combination of Pleng Rew by using the same pattern known as Wak Tham, 3) the combination between lead melody of Pleng Rew and Pleng Rew Oh Lao by using Look Yon at the end of the song, and 4) the combination between Pleng Rew Oh Lao and Pleng Salika Kaew Song Chan by using Look Yon at the end of the song, which absolutely creates a harmonious combination between these songs.

Keywords : Pleng Rueang Hong Thong, Piphat Nang Hong Ensemble, Phatthayarat Ensemble

1.บทนำ

ดนตรีไทยกับวิถีชีวิตของคนไทยนั้น ผูกพันและสัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่น ตั้งแต่สมัยโบราณ จนกระทั่งในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่าดนตรีไทยได้เข้ามามีบทบาทในวิถีการดำรงชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิด ไปจนตาย ดังเห็นได้จากการใช้ดนตรีห่กล่อมในเวลาเด็กแรกเกิดหรือแรกกลบเพล เช่น เพลงกล่อมเด็ก และ ดนตรีขับไม้สำหรับห่กล่อมเจ้านายเมื่อแรกขึ้นพระอู่ เป็นต้น นอกจากนี้ยังนำดนตรีไปใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น โขนลูก ทำขวัญนาค บวช แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ จนกระทั่งวันตาย ก็ยังมีดนตรีประกอบในงานศพ

จากการรวบรวมข้อมูลวงดนตรีไทยที่มีแบบแผนมีอยู่ 3 ประเภท คือ วงปี่พาทย์ วงเครื่องสาย วงมโหรี จากแบบแผนดังกล่าว ต่อมาได้มีวิวัฒนาการเป็นวงดนตรีหลายประเภท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับโอกาสและความเหมาะสมในการกิจต่าง ๆ เช่น วงเครื่องสายผสมกับเครื่องดนตรีชนิดต่าง ๆ วงปี่พาทย์ดึกดำบรรพ์ และวงปี่พาทย์นางหงส์

ดนตรีสำหรับประกอบพิธีกรรมในงานศพ สืบเนื่องมาจากการใช้ดนตรีเพื่อการลดบรรยากาศของความเศร้าหมอง และเพื่อให้เสียงดนตรีเป็นเพื่อน เพื่อลดความเจ็บเหงา ซึ่งเป็นบรรยากาศโดยปกติของงานศพทั่ว ๆ ไป รวมทั้งมีการใช้ดนตรีเป็นเครื่องบอกเวลา เช่น การประโคมยามของปี่พาทย์นางหงส์และวงบวलयในสมัยโบราณ ดนตรีสำหรับประกอบพิธีกรรมในงานศพนี้ ถือเป็นสิ่งสำคัญต่อบรรยากาศของงานและพิธีกรรมอย่างมาก

วงดนตรีไทยที่นิยมใช้สำหรับประโคมในงานศพ มีอยู่ด้วยกันหลายลักษณะ เช่น วงปี่พาทย์นางหงส์ ซึ่งเป็นวงปี่พาทย์ดั้งเดิมของไทยที่ได้รับการดัดแปลงสำหรับใช้ในงานศพโดยเฉพาะ วงปี่พาทย์มอญซึ่งเป็นวงปี่พาทย์ดั้งเดิมของชาวมอญที่ไทยได้รับมาใช้และดัดแปลงจนมีลักษณะเป็นแบบไทยอย่างในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีวงดนตรีขนาดเล็กคือ วงบวलय ซึ่งเป็นวงดนตรีที่มีเพียงปี่และเครื่องประกอบจังหวะเท่านั้น ตลอดทั้งยังมีวงดนตรีพื้นเมืองแบบต่าง ๆ ที่นิยมใช้ประโคมศพ เช่น วงกาหลอของภาคใต้ วงเต่งถึงของภาคเหนือ วงตุ้มโมงของภาคอีสาน เป็นต้น

เมื่อกล่าวถึงวงปี่พาทย์นางหงส์ เป็นลักษณะการประสมวงโดยนำวงกลองสี่ปี่หนึ่ง ซึ่งประกอบไปด้วย กลองมลายู 4 ลูก ปี่ชวา 1 เลา และฆ้องหม่ง 1 ลูก (ต่อมาลดกลองมลายูเหลือเพียง 2 ใบ เรียกชื่อวงนี้ว่า วงบวलय) ประสมกับวงปี่พาทย์ไม้แข็ง โดยมีการปรับเปลี่ยนเครื่องดนตรีในวง ใช้ปี่ชวาแทนปี่ในและปี่นอก และใช้กลองมลายูเป็นเครื่องประกอบจังหวะหน้าทับ วงปี่พาทย์นางหงส์ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเกิดขึ้นเมื่อใด เพียงแต่สันนิษฐานว่า เกิดในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ประมาณรัชกาลที่ 3 และได้กำหนดให้ใช้เพียงโอกาสเดียว คือ งานอวมงคลเท่านั้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2540: 155)

วงปี่พาทย์นางหงส์เป็นวงดนตรีที่มีความสำคัญวงหนึ่ง ใช้ประโคมในงานศพของคนไทยมาแต่โบราณ เหตุที่เรียกว่าวงปี่พาทย์นางหงส์ก็เพราะใช้เพลงเรื่องนางหงส์เป็นหลักสำคัญในการบรรเลง ในปัจจุบันวงปี่พาทย์นางหงส์หาดูหาฟังได้ยากเต็มที ทั้งนี้เป็นเพราะมีผู้สืบทอดไว้น้อยทั้งด้านกระบวนการบรรเลงและเทคนิคการบรรเลงที่ดี สืบเนื่องจากมีนักดนตรีที่มีฝีมือถึงขั้นพอจะต่อเพลงเรื่องที่ใช้นิเวศนางหงส์ได้ มีจำนวนน้อย ประกอบกับเหตุผลทางด้านความเชื่อและข้อห้ามที่เคร่งครัดในการเรียนเพลงเรื่องนางหงส์มากมาย ปัจจัยเหล่านี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้วงปี่พาทย์นางหงส์ถูกลดความนิยมลงไปมากจนในที่สุดก็หาฟังได้ยาก ดังนั้นเพลงเรื่องที่ใช้นิเวศนางหงส์ย่อมมีคุณค่าในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยอีกประการหนึ่งที่ควรรักษาและสืบทอดต่อไป โดยเฉพาะในเพลงเรื่องนางหงส์เรื่องหงส์ทอง เป็นการรวบรวมมือฆ้องแสดงถึงรากฐานของเพลงไทยที่สำคัญ และเป็นแบบฝึกสำคัญสำหรับวงปี่พาทย์

ผู้วิจัยได้เล็งเห็นความสำคัญของเพลงเรื่องนางหงส์เรื่องหงส์ทองที่ใช้ในวงปี่พาทย์นางหงส์ที่กำลังจะสูญหายไปจากคนไทย จึงมีความสนใจในการศึกษาเพลงเรื่องที่ใช้ในวงปี่พาทย์นางหงส์ โดยเลือกศึกษาวงพาทย์รัตนซึ่งเป็นวงดนตรีไทยที่นับว่ามากด้วยผู้ทรงความรู้และความสามารถทางด้านดนตรีไทย เป็นวงที่มีการจัดบันทึกโน้ตเพลงไทยไว้มากมาย และเป็นวงดนตรีไทยที่ได้รับการยอมรับในวงการดนตรีไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

2.วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 ศึกษาประวัติ วิธีการบรรเลง และองค์ประกอบเพลงเรื่องหงส์ทอง
- 2.2 วิเคราะห์ลักษณะการผูกเพลงของเพลงเรื่องนางหงส์เรื่องหงส์ทอง

3.ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยศึกษาเนื้อหาในประเด็นขั้นตอนวิธีการบรรเลงเพลงเรื่องหงส์ทองของวงปี่พาทย์นางหงส์ ในกรณีศึกษาวงพาทย์รัตน โดยศึกษาประวัติเพลงเรื่องหงส์ทอง องค์ประกอบในการวิเคราะห์เพลง ซึ่งประกอบด้วย รูปแบบของทำนอง รูปแบบของหน้าทับ กระสวนทำนอง และบันไดเสียง และลักษณะการผูกเพลงเรื่องหงส์ทอง

4.วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการทางมานุษยดนตรีวิทยา มีขั้นตอนในการวิจัย 3 ขั้นตอน ดังนี้

4.1 การเก็บข้อมูล

4.1.1 การรวบรวมข้อมูลเอกสาร

ผู้วิจัยได้ค้นคว้าจากเอกสาร หนังสือ และสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และนำข้อมูลที่ได้มาจัดแบ่งหมวดหมู่ในประเด็นบริบทของเพลงเรื่อง วงดนตรีไทย ประวัติความเป็นมา และบทบาทหน้าที่ของเพลงเรื่องในแต่ละยุคสมัย

4.1.2 การเก็บข้อมูลภาคสนาม

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์บุคคลที่มีความเชี่ยวชาญด้านดนตรีไทย ได้แก่ อาจารย์สำราญ เกิดผล อาจารย์วิเชียร เกิดผล ตามลำดับขั้นตอนต่อไปนี้

- 1) สืบหาข้อมูลที่ต้องการสัมภาษณ์
- 2) เตรียมหัวข้อในการสัมภาษณ์บุคคลที่มีความเชี่ยวชาญด้านดนตรีไทย
- 3) เตรียมอุปกรณ์ในการเก็บข้อมูล
- 4) นัดหมายบุคคลที่ต้องการสัมภาษณ์
- 5) สัมภาษณ์บุคคลที่มีความเชี่ยวชาญด้านดนตรีไทยในประเด็นที่เกี่ยวข้อง

6) นำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่

7) วิเคราะห์ข้อมูล

4.1.3 การเก็บข้อมูลบทเพลง

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลบทเพลง ตามลำดับขั้นตอนต่อไปนี้

- 1) เข้าภาคตัวเป็นศิษย์เพื่อศึกษาทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ คือ การต่อเพลงเรื่องที่ใช้นางปีพาทย์นางหงส์กับอาจารย์สำราญ เกิดผล และอาจารย์วิเชียร เกิดผล
- 2) บันทึกเทปเพลงเรื่องที่ได้รับการถ่ายทอด
- 3) บันทึกโน้ตเพลง

4.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำบทเพลงที่ได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม มาจัดหมวดหมู่ โดยจำแนกเนื้อหาในภาคทฤษฎี และการบันทึกโน้ตเพลงในภาคปฏิบัติ จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์รายละเอียด โดยกำหนดหัวข้อในการวิเคราะห์ ดังนี้

4.2.1 องค์ประกอบของเพลง

วิเคราะห์องค์ประกอบของเพลงเรื่องตามที่ปรากฏในเพลงเรื่องหงส์ทอง ในหัวข้อต่อไปนี้

- 1) รูปแบบของทำนอง
- 2) รูปแบบหน้าทับ
- 3) กระสวนจังหวะ
- 4) กระสวนทำนอง
- 5) บันไดเสียง

4.2.2 ลักษณะการผูกเพลง

วิเคราะห์ลักษณะการนำเพลงต่าง ๆ มาผูกกัน หรือมาเรียบเรียงเป็นเพลงเรื่องของแต่ละเรื่องที่ถูกประพันธ์ขึ้น และนำข้อมูลความรู้ที่ได้มาสรุปลักษณะการผูกเพลงแบบภาพรวม

4.3 การนำเสนอผลการวิจัย

ผู้วิจัยนำข้อมูลในแต่ละส่วนมาตรวจสอบเพื่อวิเคราะห์ สรุปผล และนำเสนอผลการวิจัยในลักษณะเชิงพรรณนา และการสาธิตบรรเลงเพลงเรื่องหงส์ทอง

5.สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัยเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ 1) ประวัติ วิธีการบรรเลง และองค์ประกอบเพลงเรื่องหงส์ทอง และ 2) ลักษณะการผูกเพลงของเพลงเรื่องหงส์ทอง โดยในแต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

5.1 ประวัติ วิธีการบรรเลง และองค์ประกอบเพลงเรื่องหงส์ทอง

เพลงเรื่องหงส์ทอง เป็นเพลงเรื่องที่ใช้ในวงปี่พาทย์นางหงส์ ใช้ประกอบในงานศพ เป็นเพลงเรื่องประเภทเพลงเร็ว โครงสร้างเพลงเรื่องหงส์ทอง ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 โครงสร้างเพลงเรื่องหงส์ทอง

ประเภทเพลง	ชื่อเพลง	จำนวนเพลง	จำนวนท่อน
เพลงสามชั้น	เพลงหงส์ทอง	1	2 ท่อน มีเที่ยวเปลี่ยนอีก 2 เที่ยว
เพลงเร็ว	เพลงโอลาว	1	1 ท่อน มีเที่ยวเปลี่ยนอีก 1 เที่ยว
เพลงทางเครื่อง	เพลงสาธิตาแก้ว	1	3 ท่อน

โดยมีรายละเอียดการวิเคราะห์เพลงเรื่องหงส์ทอง ประกอบด้วยเพลงหงส์ทอง สามชั้น เพลงโอลาว และเพลงสาธิตาแก้ว ดังนี้

1) เพลงหงส์ทอง สามชั้น

รูปแบบของทำนอง

เพลงหงส์ทองอัตราจังหวะชั้นเดียว ประเภทหน้าทับปรบไก่ มี 2 ท่อน ท่อนที่ 1 มี 2 จังหวะ ท่อนที่ 2 มี 4 จังหวะ ต่อมาเป็นผู้นำไปแต่งขยายเป็นอัตราสองชั้น ให้ชื่อว่า เพลงเวสสุกรรม ของเดิมที่นิยมบรรเลงอยู่ทั่วไป ต่อมานักดนตรีนำเพลงเวสสุกรรม อัตราจังหวะสองชั้น ไปแต่งขยายเป็นสามชั้น หลายทางด้วยกัน เช่น ทางของครูจางวางทั่ว พาทยโกศล ทางของครูสมาน ทองสุโชติ ซึ่งทางหลักนี้เป็นทำนองฝรั่ง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550)

โดยทำนองเพลงหงส์ทอง สามชั้น ที่นำมาบรรเลงในวงปี่พาทย์นางหงส์ จะมีทางเปลี่ยนเพิ่มขึ้นอีก 2 ท่อน เพื่อเพิ่มความยาวของเพลงเรื่องในการบรรเลง ทางเปลี่ยนที่ถูกระบุขึ้นเป็นทางเปลี่ยนที่ใช้บรรเลงเฉพาะในวงปี่พาทย์นางหงส์ รูปแบบทำนองเพลงหงส์ทอง สามชั้น ประกอบด้วย

- ทำนองเพลงแบ่งเป็น 2 ท่อน และเที่ยวเปลี่ยน 2 เที่ยว
- ท่อนที่ 1 และเที่ยวเปลี่ยนเที่ยวที่ 1 แบ่งเป็น 4 ประโยค 8 วรรค
- ท่อนที่ 2 และเที่ยวเปลี่ยนเที่ยวที่ 2 แบ่งเป็น 8 ประโยค 16 วรรค
- ในแต่ละประโยคแบ่งเป็น 2 วรรค คือ วรรคถามและวรรคตอบ

รูปแบบของหน้าทับ

เพลงหงส์ทอง เป็นเพลงประเภทหน้าทับปรบไก่อมาแต่โบราณ เมื่อนำมาประพันธ์เป็นเพลงเรื่องที่ใช้ในวงปี่พาทย์นางหงส์ จึงนำมาบรรเลงเฉพาะอัตราจังหวะสามชั้นเท่านั้น ใช้บรรเลงต่อจากเพลงนางหงส์สามชั้น หกชั้น หรือ บรรเลงเป็นเรื่องอิสระ ดังนั้นหน้าทับในการบรรเลงเพลงหงส์ทอง สามชั้น จึงเปลี่ยน

จากหน้าทับปรบไก่ ซึ่งเป็นหน้าทับของเดิมมาเป็นหน้าทับนางหน่วย สองชั้น เพื่อให้การบรรเลงเพลงเรื่อง ประเภทนางหงส์มีความสนุกมากยิ่งขึ้น รูปแบบหน้าทับนางหน่วย สองชั้น มีรายละเอียดดังนี้

- ดิง - ดิง	- โจ๊ะ - จ๊ะ	- ดิง - ดิง	- โจ๊ะ - จ๊ะ	- ดิง - ดิง	- ทั้ง - ดิง	- ทั้ง - ดิง	- ดิง - ทั้ง

กระสวนทำนอง

กระสวนทำนองเพลงหงส์ทอง สามชั้น มีรูปแบบทิศทางเคลื่อนที่ของทำนองเพลง โดยใช้บันไดเสียง “โด” มีกลุ่มเสียงหลัก 5 เสียงคือ โด เร มี ซอล ลา ลูกตกของเพลงพบว่า มีการใช้ลูกตก 5 เสียง คือ โด เร มี ซอล ลา โดยมีคู่สัมพันธ์ของลูกตกในแต่ละวรรคเพลงเป็นคู่ในเพลงหงส์ทอง สามชั้น ท่อน 1 และเที่ยวเปลี่ยนท่อน 1 ดังนี้

วรรคที่ 1 และ 2 ลูกตกเสียงที่ 5 ไปลูกตกเสียงที่ 1

วรรคที่ 3 และ 4 ลูกตกเสียงที่ 6 ไปลูกตกเสียงที่ 3

วรรคที่ 5 และ 6 ลูกตกเสียงที่ 2 ไปลูกตกเสียงที่ 6

วรรคที่ 7 และ 8 ลูกตกเสียงที่ 3 ไปลูกตกเสียงที่ 1

คู่สัมพันธ์ของลูกตกในแต่ละวรรคเพลงเป็นคู่ในเพลงหงส์ทอง สามชั้น ท่อน 2 และเที่ยวเปลี่ยนท่อน 2 ดังนี้

วรรคที่ 1 และ 2 ลูกตกเสียงที่ 6 ไปลูกตกเสียงที่ 6

วรรคที่ 3 และ 4 ลูกตกเสียงที่ 1 ไปลูกตกเสียงที่ 5

วรรคที่ 5 และ 6 ลูกตกเสียงที่ 5 ไปลูกตกเสียงที่ 3

วรรคที่ 7 และ 8 ลูกตกเสียงที่ 3 ไปลูกตกเสียงที่ 5

วรรคที่ 9 และ 10 ลูกตกเสียงที่ 1 ไปลูกตกเสียงที่ 1

วรรคที่ 11 และ 12 ลูกตกเสียงที่ 6 ไปลูกตกเสียงที่ 3

วรรคที่ 13 และ 14 ลูกตกเสียงที่ 2 ไปลูกตกเสียงที่ 6

วรรคที่ 15 และ 16 ลูกตกเสียงที่ 3 ไปลูกตกเสียงที่ 1

บันไดเสียง

เพลงหงส์ทอง สามชั้น บันไดเสียงหลักในบทเพลง คือ บันไดเสียงโด และมีบันไดเสียงซอล และ ฟา เป็นบันไดเสียงรอง การใช้บันไดเสียงซอล จะใช้เป็นทำนองนำขึ้นเพลงในวรรคแรก และจะใช้อีกช่วง คือ ในจังหวะที่ 3 ของท่อน 2 ส่วนบันไดเสียงฟา ใช้ในจังหวะที่ 2 ของท่อน 2 เช่นกัน

2) เพลงโอลาว ชั้นเดียว

รูปแบบของทำนอง

เพลงโอลาว อัตรารั้งหะสองชั้น และชั้นเดียวของเก่า ประเภทหน้าทับสองไม้ เพลงนี้มีผู้นำมาขยายขึ้นเป็นอัตรารั้งหะสามชั้น บรรเลงครบเป็นเถาหลายทางด้วยกัน เช่น ทางของหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) แต่งเมื่อ พ.ศ. 2456 ทางของจางวางทั่ว พาทยโกศล ทางของพระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทิน) ทางครูเพชร จรรย์นาฏ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550)

เพลงโอลาว ที่นำมาบรรเลงในวงปี่พาทย์นางหงส์ ที่อยู่ในเรื่องหงส์ทอง จะนำมาแต่เพลงเร็ว คือ นำมาบรรเลงเฉพาะชั้นเดียว บรรเลงเป็นเพลงเร็ว ในเรื่องหงส์ทอง จะมีการสร้างทำนองนำก่อนเข้า เพลงเร็วโอลาว อยู่ 2 ประเภท เพื่อให้การบรรเลงมีความไพเราะยิ่งขึ้น เพลงโอลาวเป็นเพลงท่อนเดียว มีทางเปลี่ยน ทำนองเพลงทั้งสองท่อนจึงมีทำนองเพลงที่เหมือนกันในตอนท้าย เปลี่ยนเพียงแต่ส่วนหัวของท่อน รูปแบบทำนองเพลงโอลาว ชั้นเดียว ประกอบด้วย

- ทำนองเพลงแบ่งเป็น ทำนองนำ ท่อน 1 และมีเที่ยวเปลี่ยน
- ทำนองนำ แบ่งเป็น 2 ประโยค 4 วรรค
- ท่อนที่ 1 และเที่ยวเปลี่ยน แบ่งเป็น 5 ประโยค 11 วรรค
- ในแต่ละประโยคแบ่งเป็น 2 วรรค คือ วรรคถามและวรรคตอบ

รูปแบบของหน้าทับ

เพลงโอลาว เป็นเพลงประเภทหน้าทับสองไม้มาแต่โบราณ เมื่อนำมาประพันธ์เป็นเพลงเรื่องที่ใช่วงปี่พาทย์นางหงส์ จึงนำมาบรรเลงเฉพาะอัตรารั้งหะชั้นเดียวเท่านั้น ใช้บรรเลงต่อจากเพลงหงส์ทองสามชั้น โดยการบรรเลงจะมีทำนองเพลงเร็วนำก่อน 2 ประโยค ดังนั้นหน้าทับในการบรรเลงเพลงเร็วของเพลงเรื่องหงส์ทอง จึงเปลี่ยนจากหน้าทับสองไม้ ซึ่งเป็นหน้าทับของเดิม มาเป็นหน้าทับเพลงเร็ว เพื่อให้การบรรเลงเพลงเรื่องประเภทนางหงส์มีความสนุกสนานมากยิ่งขึ้น รูปแบบหน้าทับเพลงเร็ว มีรายละเอียดดังนี้

-โจ๊ะ-โจ๊ะ	ดิงทั้งดิงทั้ง

กระสวนทำนอง

กระสวนทำนองเพลงโอลาว ชั้นเดียว มีรูปแบบทิศทางการเคลื่อนที่ของทำนองเพลง โดยใช้บันไดเสียง “โด” มีกลุ่มเสียงหลัก 5 เสียงคือ โด เร มี ซอล ลา ลูกตกของเพลงพบว่า มีการใช้ลูกตก 5 เสียง คือ โด เร มี ซอล ลา ซึ่งเพลงโอลาว ชั้นเดียว ท่อน 1 และเที่ยวเปลี่ยนท่อน 1 มีการใช้เสียงเร และลา โดยมีคู่สัมผัสของลูกตกในแต่ละวรรคเพลงเป็นคู่ในเพลงโอลาว ชั้นเดียว ท่อน 1 ดังนี้

วรรคที่ 1 และ 2 ลูกตกเสียงที่ 6 ไปลูกตกเสียงที่ 6

วรรคที่ 3 และ 4 ลูกตกเสียงที่ 6 ไปลูกตกเสียงที่ 6
วรรคที่ 5 และ 6 ลูกตกเสียงที่ 6 ไปลูกตกเสียงที่ 6
วรรคที่ 7 และ 8 ลูกตกเสียงที่ 6 ไปลูกตกเสียงที่ 6
วรรคที่ 9 และ 10 ลูกตกเสียงที่ 2 ไปลูกตกเสียงที่ 2
วรรคที่ 11 ลูกตกเสียงที่ 2

คู่สัมพันธ์ของลูกตกในแต่ละวรรคเพลงเป็นคู่ในเพลงโอลาว ชั้นเดียว เทียบเปลี่ยนท่อน 1 ดังนี้

วรรคที่ 1 และ 2 ลูกตกเสียงที่ 2 ไปลูกตกเสียงที่ 2
วรรคที่ 3 และ 4 ลูกตกเสียงที่ 6 ไปลูกตกเสียงที่ 6
วรรคที่ 5 และ 6 ลูกตกเสียงที่ 6 ไปลูกตกเสียงที่ 6
วรรคที่ 7 และ 8 ลูกตกเสียงที่ 6 ไปลูกตกเสียงที่ 6
วรรคที่ 9 และ 10 ลูกตกเสียงที่ 2 ไปลูกตกเสียงที่ 2
วรรคที่ 11 ลูกตกเสียงที่ 2

ดังนั้นจึงสังเกตได้ว่า เพลงเร็วโอลาวในจังหวะที่ 3, 4, 5, 6 ของเทียบเปลี่ยน เหมือนกันกับจังหวะที่ 3, 4, 5, 6 ของท่อนที่ 1 จึงเป็นเพลงท่อนเดียวมีทางเปลี่ยน ที่มีทำนองตอนท้ายของแต่ละท่อนเหมือนกัน

บันไดเสียง

เพลงโอลาว ชั้นเดียว พบว่ามีการใช้บันไดเสียงโด เป็นบันไดเสียงหลัก และมีบันไดเสียงฟา เป็นบันไดเสียงรอง การใช้บันไดเสียงฟา จะใช้ประโยคที่ 3 ของแต่ละท่อน

ทั้งนี้วิเคราะห์ลักษณะการผูกเพลงเรื่องหงส์ทอง

3) เพลงสาธิตาแก้ว สองชั้น

รูปแบบของทำนอง

เพลงสาธิตาแก้ว เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้นของเก่า ประเภทหน้าทับสองไม้ มีท่อนเดียว ครุอุทิศ นาคสวัสดิ์ ได้นำอัตราสองชั้นของเก่า มาตัดลงเป็นชั้นเดียว แล้วนำทำนองชั้นเดียวนั้นมาแต่งขยายเป็นสองชั้น และสามชั้นขึ้นใหม่ พร้อมทั้งได้ตัดอัตราชั้นเดียวลงไปเป็นครึ่งชั้น จนครบเป็นเพลงเถาเมื่อ พ.ศ. 2491 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550)

เพลงสาธิตาแก้ว สองชั้น ที่นำมาบรรเลงในวงปี่พาทย์นางหงส์ เป็นทำนองเพลงทางฝั่งธนบุรี มีด้วยกัน 3 ท่อน เป็นเพลงเกร็ด สองชั้น ใช้หน้าทับสองไม้ กำกับจังหวะ (แต่บรรเลงในเรื่องหงส์ทองใช้หน้าทับลาวกำกับจังหวะ) เป็นเพลงที่มีทำนองเพลงที่กระชับ รวดเร็ว มีความเหมาะสมที่จะใช้บรรเลงเฉพาะในวงปี่พาทย์นางหงส์ รูปแบบทำนองเพลงสาธิตาแก้ว สองชั้น ประกอบด้วย

- ทำนองเพลงแบ่งเป็น 3 ท่อน

- ท่อนที่ 1 และท่อนที่ 2 แบ่งเป็น 6 ประโยค 11 วรรค แบ่งเป็นวรรคถาม ท่อนละ 6 วรรคและวรรคตอบ ท่อนละ 5 วรรค จะเห็นว่าวรรคเพลงจะไม่ครบคู่ เนื่องจากเป็นเพลงประเภทหน้าทับสองไม้สองชั้น ซึ่งมีความยาว 4 ห้องเพลง ต่อหนึ่งหน้าทับ ดังนั้น วรรคสุดท้ายจึงเป็นวรรคถามทั้ง 2 ท่อน ถึงแม้จะเหลือเพียง 4 ห้องแต่ก็ไม่ครบหน้าทับ เพราะหน้าทับมีความยาวเพียง 4 ห้องเพลง
- ท่อนที่ 3 แบ่งเป็น 14 ประโยค 28 วรรคเพลง แบ่งเป็นวรรคถาม 14 วรรค และวรรคตอบ 14 วรรค

รูปแบบของหน้าทับ

เพลงสาธิตกาแก้ว เป็นเพลงเกร็ด ประเภทหน้าทับสองไม้มาแต่โบราณ เมื่อนำมาผูกเป็นเพลงเรื่องที่ใช้ในวงปี่พาทย์นางหงส์ เรื่องหงส์ทอง ซึ่งเป็นเพลงที่มีทำนองกระชับ รวดเร็ว จึงนำมาบรรเลงเป็นเพลงออกทางเครื่องในเรื่องหงส์ทอง ใช้บรรเลงต่อจากเพลงเร็วโอลาว แต่บรรเลงเป็นเพลงประเภทสองชั้น ใช้หน้าทับลาวในการกำกับจังหวะในการบรรเลง หากแต่บรรเลงเป็นเพลงอิสระใช้หน้าทับสองไม้สองชั้น กำกับการบรรเลง ดังนั้นหน้าทับในการบรรเลงเพลงสาธิตกาแก้ว สองชั้น จึงเปลี่ยนจากหน้าทับสองไม้สองชั้น ซึ่งเป็นหน้าทับของเดิม มาเป็นหน้าทับลาว เพื่อให้การบรรเลงเพลงเรื่องประเภทนางหงส์มีความสนุกสนานยิ่งขึ้น รูปแบบหน้าทับลาว มีรายละเอียดดังนี้

- ดิง - โฉ๊ะ	- ดิง - ดิง	- - ดิงทั้ง	- ดิง - ทั้ง

กระสวนทำนอง

กระสวนทำนองเพลงสาธิตกาแก้ว สองชั้น มีรูปแบบทิศทางการเคลื่อนที่ของทำนองเพลง โดยใช้บันไดเสียง “โด” มีกลุ่มเสียงหลัก 5 เสียงคือ โด เร มี ซอล ลา ลูกตกของเพลงพบว่า มีการใช้ลูกตก 4 เสียง คือ โด เร มี ลา โดยมีคู่สัมพันธ์ของลูกตกในแต่ละวรรคเพลงเป็นคู่ในเพลงสาธิตกาแก้วชั้น สองชั้น ท่อน 1 ดังนี้

- วรรคที่ 1 และ 2 ลูกตกเสียงที่ 3 ไปลูกตกเสียงที่ 6
- วรรคที่ 3 และ 4 ลูกตกเสียงที่ 2 ไปลูกตกเสียงที่ 2
- วรรคที่ 5 และ 6 ลูกตกเสียงที่ 3 ไปลูกตกเสียงที่ 6
- วรรคที่ 7 และ 8 ลูกตกเสียงที่ 1 ไปลูกตกเสียงที่ 2
- วรรคที่ 9 และ 10 ลูกตกเสียงที่ 1 ไปลูกตกเสียงที่ 2
- วรรคที่ 11 ลูกตกเสียงที่ 1

คู่สัมพันธ์ของลูกตกในแต่ละวรรคเพลงเป็นคู่ในเพลงสาธิตกาแก้ว สองชั้น ท่อน 2 ดังนี้

- วรรคที่ 1 และ 2 ลูกตกเสียงที่ 2 ไปลูกตกเสียงที่ 1
- วรรคที่ 3 และ 4 ลูกตกเสียงที่ 2 ไปลูกตกเสียงที่ 1

วรรคที่ 5 และ 6 ลูกตกเสียงที่ 1 ไปลูกตกเสียงที่ 2

วรรคที่ 7 และ 8 ลูกตกเสียงที่ 1 ไปลูกตกเสียงที่ 1

วรรคที่ 9 และ 10 ลูกตกเสียงที่ 3 ไปลูกตกเสียงที่ 1

วรรคที่ 11 ลูกตกเสียงที่ 1

จะเห็นว่า ลูกตกที่เป็นจังหวะหลักในแต่ละกระสวนทำนอง ได้แก่ ลูกตกในวรรคที่ 2 4 6 8 10 มีการใช้เสียงลูกตก 2 เสียง คือ เสียงลำดับที่ 1 และ 2 ของบันไดเสียง

คู่สัมพันธ์ของลูกตกในแต่ละวรรคเพลงเป็นคู่ในเพลงสาธิตาแก้ว สองชั้น ท่อน 3 ดังนี้

วรรคที่ 1 และ 2 ลูกตกเสียงที่ 6 ไปลูกตกเสียงที่ 1

วรรคที่ 3 และ 4 ลูกตกเสียงที่ 2 ไปลูกตกเสียงที่ 2

วรรคที่ 5 และ 6 ลูกตกเสียงที่ 6 ไปลูกตกเสียงที่ 1

วรรคที่ 7 และ 8 ลูกตกเสียงที่ 2 ไปลูกตกเสียงที่ 2

วรรคที่ 9 และ 10 ลูกตกเสียงที่ 6 ไปลูกตกเสียงที่ 1

วรรคที่ 11 และ 12 ลูกตกเสียงที่ 3 ไปลูกตกเสียงที่ 2

วรรคที่ 13 และ 14 ลูกตกเสียงที่ 2 ไปลูกตกเสียงที่ 2

วรรคที่ 15 และ 16 ลูกตกเสียงที่ 2 ไปลูกตกเสียงที่ 2

วรรคที่ 17 และ 18 ลูกตกเสียงที่ 6 ไปลูกตกเสียงที่ 2

วรรคที่ 19 และ 20 ลูกตกเสียงที่ 6 ไปลูกตกเสียงที่ 2

วรรคที่ 21 และ 22 ลูกตกเสียงที่ 3 ไปลูกตกเสียงที่ 6

วรรคที่ 23 และ 24 ลูกตกเสียงที่ 3 ไปลูกตกเสียงที่ 2

วรรคที่ 25 และ 26 ลูกตกเสียงที่ 1 ไปลูกตกเสียงที่ 2

วรรคที่ 27 และ 28 ลูกตกเสียงที่ 1 ไปลูกตกเสียงที่ 2

ดังนั้นจึงสังเกตได้ว่า ลูกตกที่เป็นจังหวะหลักในแต่ละกระสวนทำนอง ได้แก่ ลูกตกในวรรคที่ 2 4 6 8 10 12 14 16 18 20 22 24 26 28 มีการใช้เสียงลูกตก 3 เสียง คือ เสียงลำดับที่ 1 2 6 ของบันไดเสียง

บันไดเสียง

เพลงสาธิตาแก้ว สองชั้น บันไดเสียงหลักในบทเพลง คือ บันไดเสียงโด และไม่มีบันไดเสียงรอง

5.2 ลักษณะการผูกเพลงของเพลงเรื่องหงส์ทอง

การวิเคราะห์การผูกเพลง หรือ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างเพลง เป็นตัวบ่งชี้ความกลมกลืนระหว่างรอยต่อของเพลงต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรอยต่อของเพลงเรื่อง ครูโบราณจารย์ท่านได้ผูกเรื่อง

ขึ้นมา โดยท่านคำนึงถึงเพลงที่มีเสียง สำเนียงเพลงที่ใกล้เคียงกันมาผุ่ร่อยต่อเข้าด้วยกันอย่างสนิทสนม กลมกลืน ดังจะวิเคราะห์การผุ่ร่อยเพลงเรื่องหงส์ทองโดยสรุปดังนี้

5.2.1 วิเคราะห์การประพันธ์ทางเปลี่ยนเพลงหงส์ทอง สามชั้น

เพลงหงส์ทองที่เป็นทางเปลี่ยนที่ถูกประพันธ์ขึ้นไว้ใช้สำหรับการบรรเลงในวงปี่พาทย์นางหงส์นั้น มีการประพันธ์ขึ้นไว้ 2 เที้ยวเปลี่ยน สามารถสรุปได้ทีละเที้ยวเปลี่ยนดังนี้

เที้ยวเปลี่ยนที่ 1 ในประโยคแรกของทางปกติกับทางเปลี่ยนมีทำนองเหมือนกัน แสดงว่า ผู้ประพันธ์ต้องการให้มีทำนองที่จะบ่งบอกได้อย่างชัดเจนว่าในท่อนต่อไป ยังคงเป็นเพลงหงส์ทอง แต่เป็น ทางเปลี่ยน ส่วนในประโยคที่ 2 และ 3 ของเที้ยวเปลี่ยนที่ 1 ยังคงลักษณะทำนองที่คล้าย ๆ เดิม เพียงแต่ เปลี่ยนลักษณะการตี ให้ในการบรรเลงมีการกระชับมากขึ้น เพื่อให้การบรรเลงเพลงเรื่องประเภทเรื่อง นางหงส์นั้นมีความเร็วมากขึ้น ผู้ประพันธ์จึงต้องประพันธ์ลักษณะการตีที่เป็นการใส่ลูกเหลื่อมจังหวะให้กับ ระนาดเอกในการเร่งความเร็วในการบรรเลง ส่วนในประโยคที่ 4 ของเที้ยวเปลี่ยนที่ 1 ก็ยังคงทำนอง เหมือนกันกับท่อน 1 ทางปกติ

เที้ยวเปลี่ยนที่ 2 ผู้ประพันธ์มีเจตนาเช่นเดียวกับท่อนแรก คือ ในประโยคแรกของเพลงมีการ ประพันธ์ให้มีทำนองที่มีความกระชับมากขึ้น จึงใส่เป็นทำนองเก็บ และในประโยคที่ 2 3 4 และ 5 เปลี่ยน ทำนองมาเป็นการบรรเลงแบบลูกเหลื่อมและลูกลักจังหวะ เพื่อให้ระนาดเอกบรรเลงได้สบายยิ่งขึ้น และเพื่อเพิ่มความเร็วก่อนที่จะจบเที้ยวเปลี่ยนที่ 2 ส่วนประโยคที่ 6 7 และ 8 ยังคงทำนองเหมือนกับเที้ยว เปลี่ยนที่ 1

สรุปการประพันธ์ทางเปลี่ยนเพลงหงส์ทอง สามชั้นที่ประพันธ์ขึ้น เพื่อใช้ในการบรรเลงเพลงเรื่อง ประเภทนางหงส์นั้น วัตถุประสงค์หลัก คือ การที่ให้เพลงหงส์ทอง สามชั้น มีทำนองเพลงที่ยาวมากขึ้น และเพื่อความเร็วในการบรรเลง ที่สำคัญเพื่อให้ผู้บรรเลงระนาดเอกบรรเลงได้สบายโดยไม่กินกำลัง ในการบรรเลง

5.2.2 วิเคราะห์รอยต่อระหว่างเพลงหงส์ทอง และทำนองนำเพลงเร็ว

เพลงหงส์ทองประโยคสุดท้าย เที้ยวเปลี่ยน ท่อน 2

- ลซม	ซมรด	ดดี - ร	รริ - ม	- ซ - ล	- ซ - ม	มมี - ร	รริ - ด

ประโยคแรก ทำนองนำเพลงเร็ว

- ล - ร	- ด - ล	- ซ - ล	- ดดี	- ล - ร	- ด - ล	- ลซม	- ร - ด

ประโยคสุดท้ายของเพลงหงส์ทอง เที้ยวเปลี่ยน ท่อน 2 ในวรรคถามแสดงการจบด้วยเสียง มีสูง และวรรคจบเป็นวรรคตอบ แสดงการจบด้วยทำนองเพลงจากเสียงที่สูงและลงมาต่ำโดยการเรียงเสียง ลงจากเสียงที่ 5 มาเสียงที่ 3 และ 2 จนจบลงด้วยเสียงโทนิค ซึ่งเป็นตัวโน้ตตัวแรกของบันไดเสียง ซึ่งเป็น บันไดเสียงโด เป็นลักษณะการจบเพลงแบบสมบูรณ์ เพื่อให้การเชื่อมต่อของเพลงเร็วได้ โดยการใช้วรรค

ถามที่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน วรรณกรรมของเพลงเร็วนั้นมีกระสวนจังหวะที่มีทำนองห่าง ๆ เพื่อให้การเชื่อมต่อระหว่างเพลงเกิดการกลมกลืนกัน

5.2.3 วิเคราะห์รอยต่อระหว่างทำนองนำเพลงเร็ว และเพลงเร็วอีสาน

ประโยคสุดท้าย ทำนองนำเพลงเร็ว

- ด - ฟ	- ด - ด	- ด - ฟ	- ด - ด	- ด - ฟ	- ด - ด	- ด - ฟ	- ด - ด

เพลงเร็วอีสาน ประโยคแรก ท่อน 1

- ร - ด	ดดี - -	รดีลรี	- ด - ล	- ร - ด	ดดี - -	รดีลรี	- ด - ล

ประโยคสุดท้ายของทำนองนำเพลงเร็ว ทั้งวรรณกรรม และ วรรณคดี เป็นทำนองเพลงที่ยืนอยู่กับที่ คือ เป็นลูกโยน โยนด้วยเสียงโดสูง ในลักษณะของลูกโยนเป็นการจบลงของประโยคเพลงที่ทำให้การเชื่อมต่อระหว่างเพลงเกิดความกลมกลืนกันได้ดี คล้าย ๆ กับการพักทำนองเพื่อเตรียมเข้าเพลงใหม่ เป็นลักษณะการจบเพลงแบบสมบูรณ์อีกแบบหนึ่ง เพื่อให้การเชื่อมต่อของเพลงเร็วเกิดความไพเราะและเป็นเอกลักษณ์ของลักษณะของเพลงเร็ว การเชื่อมต่อของเพลงเร็วอีสานก็เข้าได้อย่างไพเราะเพราะทำนองนำเพลงเร็ว เป็นการเชื่อมต่อโดยใช้ลูกโยน และการใช้มือฆ้องก็มีลักษณะที่สัมพันธ์กัน คือ ตำแหน่งเสียงที่โยนกับเสียงที่ขึ้นเพลงเร็วอีสานอยู่ใกล้เคียงกัน และกระสวนจังหวะของทำนองทั้งสองเพลงก็ไม่ขัดต่อความรู้สึกและการบรรเลง ดังนั้นการเชื่อมต่อระหว่างเพลงเกิดการกลมกลืนกันเป็นอย่างดี

5.2.4 วิเคราะห์รอยต่อระหว่างเพลงเร็วอีสาน และเพลงสาธิตาแก้ว สองชั้น

เพลงเร็วอีสาน ประโยคสุดท้าย ทำนองนำเพลงเร็ว

- ร - ช	- ร - ร	- ร - ช	- ร - ร	- ร - ช	- ร - ร	- ร - ช	- ร - ร

เพลงเร็วอีสาน ประโยคแรก ท่อน 1

- รดีล	- ช - ด	--- ร	--- ม	- ช - -	- ด - ร	มรดีล	----

ประโยคสุดท้ายของเพลงเร็วอีสานทั้งวรรณกรรมและวรรณคดี เป็นทำนองเพลงที่ยืนอยู่กับที่ คือเป็นลูกโยน โยนด้วยเสียงเรสูง ในลักษณะของลูกโยนเป็นการจบลงของประโยคเพลงที่ทำให้การเชื่อมต่อระหว่างเพลงเกิดความกลมกลืนกันได้ดี คล้าย ๆ กับการพักทำนองเพื่อเตรียมเข้าเพลงใหม่ เป็นลักษณะการจบเพลงแบบสมบูรณ์อีกแบบหนึ่ง เพื่อให้การเชื่อมต่อของเพลงเร็วกับเพลงประเภททางเครื่องเกิดความไพเราะ เป็นการเชื่อมต่อโดยใช้ลูกโยน และการใช้มือฆ้องก็มีลักษณะที่สัมพันธ์กัน คือ ตำแหน่งเสียงที่โยนของเพลงเร็วอีสาน กับเสียงที่ขึ้นเพลงสาธิตาแก้วเป็นเสียงเดียวกัน และทำนองขึ้นเพลงสาธิตาแก้วก็มีทำนองที่กระชับขึ้นในตอนแรกและดำเนินทำนองเป็นแบบห่าง เนื่องจากเป็นเพลงประเภทสองชั้น และมีทำนองเพลงที่กระชับ ลักจังหวะ คล้ายกันกับเพลงเร็วอีสานในบางส่วน จึงเป็นเพลงที่เหมาะสมที่จะนำมาบรรเลงเป็นเพลงทางเครื่องต่อจากเพลงเร็วอีสาน และซึ่งลักษณะการเรียกชื่อเพลงที่มีความหมายที่มีความหมายเหมือนกันกับชื่อเพลงเรื่อง คือ หงส์ทอง และที่สำคัญกระสวนจังหวะ

ของทำนองทั้งสองเพลงไม่ขัดต่อความรู้สึกและการบรรเลง ดังนั้นการเชื่อมต่อระหว่างเพลงเกิดการกลมกลืนกันเป็นอย่างดี

6. อภิปรายผล

ผู้วิจัยแบ่งประเด็นในการอภิปรายผล 3 ประเด็น ดังนี้

6.1 โครงสร้างเพลงเรื่องนางหงส์เรื่องหงส์ทอง

จากการศึกษาโครงสร้างเพลงเรื่องที่ใช้ในวงปี่พาทย์นางหงส์ของวงพาทย์รัตน กรณีสึกษา : เพลงเรื่องหงส์ทองนั้น เมื่อเทียบกับเพลงเรื่องอื่น ๆ ที่ใช้ในวงปี่พาทย์นางหงส์ของวงพาทย์รัตน พบว่ามีลักษณะเป็นโครงสร้างที่มีลักษณะที่คล้ายกันเพียงแต่เปลี่ยนส่วนหัวและส่วนที่เป็นหาง แต่ส่วนที่เป็นตรงกลางเหมือนกัน แต่ในความเป็นจริง โครงสร้างของเพลงเรื่องประเภทนางหงส์มีลักษณะที่ไม่ตายตัว การบรรเลงขึ้นอยู่กับไหวพริบของผู้บรรเลงเป็นส่วนใหญ่ หากจะบรรเลงออกเพลงอะไรให้มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกัน บางการบรรเลงอาจมีการสอดแทรกเพลงฉิ่งเพื่อเป็นการใช้ฝีมือของคณะขนาดเอกว่ามีความทนทานต่อการบรรเลงมากน้อยเพียงใด สิ่งเหล่านี้ก็เป็นสิ่งแสดงถึงการใช้ไหวพริบในการผูกเพลงเช่นเดียวกัน โครงสร้างของบทเพลงที่ได้ศึกษาจะเห็นได้ว่าใช้หลักเกณฑ์ในการแบ่งประเภทเพลงโดยใช้เวลาเป็นตัวกำหนด และโครงสร้างของเพลงเรื่องที่ใช้ในวงปี่พาทย์นางหงส์เป็นลักษณะที่ไม่เหมือนโครงสร้างเพลงอื่น ๆ ทั่วไป คือ บรรเลงประเภทเพลงสามชั้น และออกเพลงประเภทเพลงชั้นเดียว และเครื่องดนตรีประเภทดำเนินทำนองบรรเลงเพลงประเภทเพลงสามชั้น แต่เครื่องประกอบจังหวะประเภทหน้าทับ จะบรรเลงจังหวะหน้าทับเป็นหน้าทับสองชั้น ซึ่งไม่ใช่หน้าทับประจำเพลงด้วย จะเห็นได้ว่าเพลงเรื่องประเภทนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับเพลงเรื่องนางหงส์ที่เป็นของโบราณที่เป็นสองชั้นซึ่งมีความแตกต่างกันมาก เพลงเรื่องนางหงส์ที่เป็นสองชั้น ก็มีเพียงแต่การนำเพลงประเภทสองชั้นมาผูกร้อยเรียงต่อกันเป็นเพลงเรื่อง แต่เพลงเรื่องประเภทที่ใช้บรรเลงให้เกิดความสนุกสนานและมีการนำเพลงที่มีอัตราชั้นแตกต่างกันมาผูกกัน และการประกอบจังหวะหน้าทับเป็นหน้าทับอื่นที่ไม่ใช่หน้าทับประจำเพลงนับว่าเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของวงปี่พาทย์นางหงส์ (ชยดี ทัศนวงศ์วรา และวัศกรก แก้วลอย, 2564)

6.2 ลักษณะการผูกเพลง

ในการผูกเพลงของเพลงเรื่องหงส์ทองมีการเชื่อมรอยต่อระหว่างเพลงหงส์ทอง และทำนองนำเพลงเร็ว เป็นการวางกลอนให้จบเพลงแบบสมบูรณ์ เพื่อให้การเชื่อมต่อของเพลงเร็วได้ โดยการใช้วรรคถามที่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน การเชื่อมรอยต่อระหว่างทำนองนำเพลงเร็ว และเพลงเร็วโฉลว โดยใช้ลักษณะลูกโยนในตอนท้ายเพลง และ การเชื่อมรอยต่อระหว่างเพลงเร็วโฉลว และเพลงสาธิตกาแก้ว สองชั้น โดยใช้ลักษณะของลูกโยนเป็นการจบลงของประโยคเพลงที่ทำให้การเชื่อมต่อระหว่างเพลงเกิดความกลมกลืนกันเป็นอย่างดี สอดคล้องกับ กิตติภณัท ชิตเทพ (2555) ที่กล่าวถึงเพลงนางหงส์ เรื่องแสนสุดสวาท

ประกอบไปด้วยเพลงแสนสุดสวาท สามชั้น เพลงเร็วปลาย สร้อยสน เพลงเร็วแขกต่อยม้า เพลงจีน ทำโยปียกเหล้ง เป็นเพลงนางหงส์ที่รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี เรียงร้อยขึ้นใหม่โดยยึดหลักแนวคิดตามโบราณ รูปแบบการเรียงร้อยเพลงนางหงส์ตั้งต้นด้วยบทเพลงอัตราจังหวะสามชั้นหน้าทับปรบไก่ มีสำนวนลูกล่อลูกขัด มีความยาวพอเหมาะไม่สั้นหรือยาวจนเกินไป บทเพลงที่เรียงร้อยต่อกันนั้น มีการใช้สัมผัสเสียง บันไดเสียงที่พบเป็นบันไดเสียงทางเพียงอาบน ทางขวาและทางเพียงอล่าง เพลงเร็วใช้มือฆ้องที่ซับซ้อนเพื่อแสดงฝีมือของผู้บรรเลง

6.3 ความสำคัญของเพลงเรื่อง

เพลงเรื่อง ถือเป็นบทเพลงที่มีความสำคัญ นอกจากจะบรรเลงตามโอกาสสำคัญทั้งงานมงคลและงานอวมงคล เช่น เพลงเรื่องนางหงส์ใช้ในงานศพ เพลงเรื่องฉิ่งพระฉันทน์ใช้บรรเลงตอนพระฉันทน์ภัตตาหารแล้วนั้น เพลงเรื่องถือเป็นการรวมองค์ความรู้ทางด้านเพลงไทย เป็นการรวมกลอนเพลงที่สำคัญ และเป็น การฝึกฝนผู้บรรเลง เนื่องจากเพลงเรื่องบางประเภทมีความยาว ใช้เวลาในการบรรเลงค่อนข้างนาน ถือเป็น การฝึกความอดทน และฝึกกล่อมเนื้อของผู้บรรเลง สอดคล้องกับ พิชชาณัฐ ตูจินดา (2556) กล่าวถึง ความสำคัญของเพลงเรื่อง ได้แก่ 1) เป็นการรวมความหลากหลายของมือฆ้อง เนื่องจากแต่ละเรื่อง มีทำนองเพลงและลักษณะมือฆ้องที่มีอัตลักษณ์ต่างกัน 2) เพลงเรื่องเป็นรากฐานองค์ความรู้ทางด้านเพลง ไทย ไม่ว่าจะเป็นเพลงช้า เพลงเร็ว ที่ใช้ประกอบรำและแสดงละคร นักดนตรีไทยล้วนนำมาจากเพลงเรื่อง ทั้งสิ้น และ 3) เพลงเรื่องเป็นแบบฝึกสำคัญสำหรับปี่พาทย์ เพลงเรื่องหรือเพลงฉิ่งที่ใช้ฝึกแต่โบราณได้แก่ เรื่องทะเลแยะ ฉิ่งมุล่ง และเรื่องมัดตีนหมู วิธีการฝึกเรียกว่า “ไล่” โดยบรรเลงเพลงดังกล่าววนซ้ำไปมาใน ระยะเวลาอันนานและจะเพิ่มความเร็วขึ้นเป็นลำดับจนผู้ปฏิบัติเห็นสมควรจึงหยุด เป็นประโยชน์ต่อการ เพิ่มกำลังและความคล่องตัวแก่ผู้ปฏิบัติ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับชยุดิ ทศนวงศ์วรา และวัศการก แก้วลอย กล่าวว่า เพลงเรื่องทำหน้าที่สำคัญของความเป็นเพลงแม่บท เป็นต้นแบบของเพลงประเภทอื่น ๆ เช่น แม่บทของเพลงเถา แม่บทของเพลงตับ แม่บทของเพลงประกอบพิธีกรรม ทั้งนี้เพลงเรื่องยังได้นำมาใช้ ในบริบทของการพัฒนาศักยภาพของผู้บรรเลงอีกด้วย

7. ข้อเสนอแนะ

7.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

- 1) ในการนำเพลงเรื่องนางหงส์ไปบรรเลง ควรมีการพิจารณาโอกาสในการบรรเลง รูปแบบของงาน ที่บรรเลง และสถานที่บรรเลงเพื่อปรับการบรรเลงให้มีความเหมาะสม
- 2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการอนุรักษ์ เผยแพร่องค์ความรู้ และทำให้เป็นแบบแผนที่ชัดเจนใน เรื่องของวงปี่พาทย์นางหงส์และเพลงเรื่องนางหงส์ รวมถึงจัดให้มีการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาทั้ง การศึกษาขั้นพื้นฐาน และการศึกษาในระดับอุดมศึกษา

7.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรมีการศึกษาเพลงเรื่องบทเพลงอื่น ๆ ที่ใช้ในวงปีพาทย์นางหงส์ของวงพาทย์รัตน์
- 2) ควรมีการศึกษาเพลงเรื่องที่ใช้ในวงปีพาทย์นางหงส์ของครูดนตรีไทยสายสำนักอื่น ๆ
- 3) ควรมีการศึกษาต่อยอดในเรื่องเทคนิคการบรรเลงเพลงเรื่องที่ใช้ในวงปีพาทย์นางหงส์แต่ละเครื่องมือ
- 4) ควรมีการศึกษาบริบทที่เกี่ยวข้องกับการบรรเลงเพลงเรื่องที่ใช้ในวงปีพาทย์นางหงส์ และการใช้วงปีพาทย์

7.เอกสารอ้างอิง

กิตติภักดิ์ ชิตเทพ. (2555). วิเคราะห์เพลงนางหงส์ : กรณีศึกษา รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี.

วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางค์ไทย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.

ชยุติ ทัศนวงศ์วรา และวิศกรก แก้วลอย. (2564). เพลงเรื่อง เพลงแม่บทในมิตินดนตรีไทย. วารสารศิลปศาสตร์, 21(1), 459-475.

พิชชาณัฐ ตูจินดา. (2556). เพลงเรื่อง: ความหมาย หน้าที่ และความสำคัญ. ค้นเมื่อ 20 เมษายน 2564, จาก <http://kotavaree.com/?p=71>

ราชบัณฑิตยสถาน. (2540). สารานุกรมศัพท์ดนตรีไทยภาคคีตะ-ดุริยางค์. กรุงเทพฯ: สหธรรมมิก.

วิเชียร เกิดผล. หัวหน้าวงดนตรีไทยพาทย์รัตน์. สัมภาษณ์. 18 กรกฎาคม 2561.

การศึกษารูปแบบกระสวนจังหวะในวงดนตรีประกอบการแสดงลำตัด ของพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

A Study of the Rhythmic Patterns in Music Ensembles for Lamtat Performances in Phranakhon Si Ayutthaya Province

ธนกรณ์ โพธิเวส / Thanakorn Pothivesa

อาจารย์ประจำสาขาดนตรีสากล คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

Lecturer of the Western Music Program, Faculty of Humanities and Social Sciences,

Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

วันที่รับบทความ 31 มีนาคม 2567 / แก้ไขบทความ 18 สิงหาคม 2566 / ตอบรับบทความ 29 สิงหาคม 2566

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและรูปแบบกระสวนจังหวะของดนตรีประกอบลำตัดจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (2) ศึกษาความแตกต่างของรูปแบบกระสวนจังหวะของดนตรีประกอบลำตัดในแต่ละคณะและบันทึกโน้ตอักษรไทยและโน้ตสากล (3) ศึกษาเจตคติของผู้นำคณะต่อการคงอยู่และพัฒนาดนตรีประกอบการแสดงลำตัด

กระบวนการวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลการวิจัยภาคสนาม โดยใช้แบบสัมภาษณ์จากวงดนตรีลำตัด ที่ขึ้นทะเบียนกับสำนักวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยาจำนวน 4 วง คัดเลือกบุคคลให้ข้อมูลที่เป็นตัวแทนของวงดนตรีแต่ละวงแบบเจาะจง จำนวน 16 คน การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้เนื้อหาและคำถามจากแบบสัมภาษณ์

ผลการวิจัยพบว่า วงดนตรีลำตัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้มีการนำเข้ามาเริ่มแสดงเป็นกลุ่มแรกโดยแบ่งออกเป็น 2 คณะ ได้แก่ คณะของนายชาญชัย เอี่ยมศักดิ์ หรือ ชาญชัย ศิษย์หวังเต๊ะ และคณะของนางจรรย์ พาซอ หรือ แม่จรรย์ เสียงทอง ในส่วนของรูปแบบกระสวนจังหวะที่ใช้ปัจจุบันมีอยู่แค่ 6 กระสวนจังหวะได้แก่ พม่า มอญ แยก จีน ลาว ฝรั่งเศส เป็นต้น โดยเมื่อเปรียบเทียบกระสวนจังหวะในแต่ละคณะพบว่าไม่มีความแตกต่างกัน แต่จะมีความต่างในเรื่องของผู้นำจังหวะหรือคนตีกลองในแต่ละบุคคลจะมีความเชี่ยวชาญและเทคนิคที่ไม่เหมือนกัน โดยขึ้นอยู่กับความสามารถควบคู่กับความชำนาญของบุคคล นอกจากนี้ผู้นำมีเจตคติที่ดีต่อสายอาชีพของตนพร้อมทั้งยังมีความเชื่อว่าวงดนตรีประกอบการแสดงลำตัดจะสามารถพัฒนาต่อไปได้อีก แต่ในการคงอยู่ยังมีความกังวลและน่าเป็นห่วง หากไม่ได้รับการสนับสนุนจากทางภาครัฐและเอกชนเท่าที่ควร

คำสำคัญ : ลำตัด ดนตรีประกอบลำตัด กระสวนจังหวะ

Abstract

The objectives of this research were: 1) to study the historical background and the rhythmic patterns of music for Lamtat performances in Phranakhon Si Ayutthaya Province, 2) to examine the differences in rhythmic patterns of each music ensemble for Lamtat performances, and record them in both Thai and Western musical notation systems, and 3) To study the attitudes of ensemble leaders towards the sustainability and progression of music accompanied by Lamtat performances. A qualitative research methodology was implemented. The data were collected via field studies and interviews. The sample, selected by purposive sampling, comprised 16 participants from four Lamtat music ensembles, registered with Phranakhon Si Ayutthaya Provincial Cultural Office. The data were analyzed by means of content analysis.

The results indicated that the first two Lamtat music ensembles that were introduced to Phranakhon Si Ayutthaya Province were those of Mr. Chanchai Iamsakkhi, also known as Chanchai Sit Wangte, and Mrs. Jaran Pasor, or Mae Jaran Siangthong. With respect to the rhythmic patterns currently used, only six patterns were found: Myanmar, Mon, Malay, Chinese, Lao, and Western. However, there was no difference in the rhythmic patterns of each ensemble except for the individual techniques and skills of the rhythm leaders or drummers. In addition, the ensemble leaders had positive attitudes towards their career, and strongly believed that music for Lamtat performances could be further developed; however, the lack of support from the public and private sectors led to their major concern.

Keywords : Lamtat, Music for Lamtat Performance, Rhythmic Patterns

1.บทนำ

ศิลปะเป็นคำจำกัดความหรือเป็นสิ่งที่ระบุถึงศาสตร์แขนงหนึ่งที่มีความละเอียดอ่อนและเป็นรูปธรรมโดยผ่านการแสดงผลงานจากการสร้างสรรค์โดยบุคคลไม่ว่าจะเป็นการฟ้อนรำต่าง ๆ นาฏศิลป์ หรือการวาดแบบที่วิจิตรศิลป์ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ถูกจัดได้ว่าเป็นศิลปะ นอกจากนี้ยังมีอีกสิ่งหนึ่งที่ถูกจัดให้เป็นงานด้านศิลปะ อีกเช่นกัน นั่นก็คือดนตรี โดยดนตรีเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งที่มีมาอย่างยาวนานและถือว่ามีความสำคัญไม่น้อยไปกว่างานศิลป์ด้านอื่นเลยและดนตรีนั้นจะมีหมวดหมู่ที่แบ่งแยกมาอย่างมากมาย และมีความหลากหลายในรูปแบบของตัวตนในแต่ละประเภทก็มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ที่ชัดเจนของแต่ละภูมิภาคหรือประเทศหรือทวีปของตนเอง โดยจะอยู่กับสังคมมาอย่างช้านานแต่มีดนตรีประเภท

หนึ่งที่อยู่คู่กับสังคมของทุกชนชาติมาอย่างยาวนานและเป็นการสืบทอด จากปากต่อปากตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันก็คือ ดนตรีพื้นบ้าน

กิ่งแก้ว อรรถการ (2519) ได้ให้ความหมายว่าวัฒนธรรมพื้นบ้าน หมายถึง ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ นิทาน ศิลปหัตถกรรม ระเบียบ การเดินรำ ดนตรี ศาสนาและรวมไปถึงการละเล่นต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านได้ยึดถือกันมาหลายชั่วอายุคน ซึ่งดนตรีพื้นบ้านมีความเกี่ยวเนื่องกับวิถีการใช้ชีวิตคนไทยมาอย่างช้านาน ซึ่งดนตรีถูกสอดแทรกในกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นงานศพงานบวชงานแต่งหรือกิจวัตรประจำวันต่าง ๆ ในชีวิตของบุคคลในสมัยก่อนรวมไปถึงการละเล่นในอดีตต่าง ๆ โดยมีการละเล่นชนิดหนึ่งที่ต้องใช้ทักษะทางดนตรีอย่างมากระหว่างทำการแสดงนั่นก็คือการละเล่นที่เรียกว่า ลำตัด โดย เอนก นาวิกมูล (2528) ได้ กล่าวไว้ว่า “ลำตัด เป็นการแสดงที่ใช้การขับร้องแบบโต้ตอบในเนื้อหาของสิ่งต่าง ๆ เบ็ดเตล็ดซึ่งได้รับอิทธิพลและมีการกลายมาจากบทสวดสรรเสริญในพระเจ้าทางศาสนาอิสลาม ทั้งมีเสน่ห์และเอกลักษณ์จากเครื่องดนตรีที่เรียกว่า รำมะนา ใช้ในการตีประกอบจังหวะที่มีลักษณะลีลาที่คึกคักและมีความสนุกสนานตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันก็ยังเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย”

ปัจจุบันการแสดงลำตัดในยังมีให้พบเห็นตามกิจกรรมหรืองานต่าง ๆ ในแถบชนบท แต่ค่อนข้างที่จะน้อยลงจากอดีตที่ผ่านมา เนื่องจากสถานการณ์โรคระบาดและสภาพเศรษฐกิจทำให้ต้องปรับตัวในการอยู่รอดในปัจจุบัน เมื่อไม่มีการจ้างงานนักดนตรีที่ประกอบการแสดงลำตัดหรือนักแสดงลำตัด ก็เริ่มหันไปหาชีวิตอาชีพอื่นจนก่อให้เกิดการเลือนหายไปจากสังคมไทยและตายจากไปจนผู้รู้ในด้านนี้ได้เหลือน้อยลงส่งผลกระทบต่อวงการคงอยู่ของดนตรีประกอบลำตัดตลอดจนการต่อเพลงหรือการรำเรียนในดนตรีประเภทนี้ก็ถูกจัดได้ว่าหายากขึ้นในการศึกษาต่อเพื่อเป็นการอนุรักษ์และการให้คงอยู่ต่อไป จากปัญหานี้จึงนำไปสู่ความสนใจในที่จะศึกษาดนตรีในการใช้ประกอบการแสดงลำตัดโดยมุ่งเน้นสิ่งที่ถือว่าเป็นแก่นหลักของดนตรีคือกระบวนจังหวะภายใต้เงื่อนไขของสิ่งแวดล้อมทางสังคมของการแสดงดนตรีประกอบพื้นบ้านของไทยภาคกลาง

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษารูปแบบของกระบวนจังหวะในวงดนตรีประกอบการแสดงลำตัดในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาและเปรียบเทียบรูปแบบกระบวนจังหวะของแต่ละคณะในการแสดงลำตัดว่ามีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนหรือไม่ รวมไปถึงทำการศึกษาการบันทึกโน้ตกระบวนจังหวะลำตัดด้วยรูปแบบโน้ตไทยและโน้ตสากลแบบตะวันตก เพื่อเป็นการศึกษาต่อในเชิงสัญลักษณ์อักษร นอกจากนี้ จะทำการศึกษาเจตคติของผู้นำคณะว่ามีทิศทางและการปรับตัวในศิลปะแขนงนี้เพื่อการดำรงอยู่ในสภาพหน้าได้เป็นศิลปะในภาคกลางที่ไม่เลือนหายไป

2.วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและรูปแบบกระสวนจันทะของดนตรีประกอบลำตัดจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2.2 เพื่อศึกษาความแตกต่างของรูปแบบกระสวนจันทะของดนตรีประกอบลำตัดในแต่ละคณะและบันทึกโน้ตอักษรไทยและโน้ตสากล

2.3 เพื่อศึกษาเจตคติของผู้นำคณะต่อการคงอยู่และพัฒนาดนตรีประกอบการแสดงลำตัด

3.การดำเนินงานวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีการเชิงคุณภาพโดยใช้แบบสัมภาษณ์เพื่อการศึกษาประวัติความเป็นมาและรูปแบบกระสวนจันทะของดนตรีประกอบการแสดงลำตัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ความแตกต่างของรูปแบบกระสวนจันทะในแต่ละคณะเพื่อทำการจัดบันทึกจากทางไทยไปสู่ทางสากล รวมไปถึงเจตคติของผู้นำคณะต่อการคงอยู่และพัฒนาดนตรีประกอบการแสดงลำตัด

กลุ่มประชากรที่ศึกษาวิจัยเรื่องดนตรีการศึกษารูปแบบกระสวนจันทะของวงดนตรีประกอบการแสดงลำตัดของพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยผู้วิจัยแบ่งกลุ่มออกเป็นกลุ่มประชากรที่ทำการศึกษาได้แก่ นักดนตรี เจ้าของวงหรือผู้นำ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านดนตรี นักวิชาการดนตรีท้องถิ่น ใช้การกำหนดกลุ่มตัวอย่างจากฐานข้อมูลของหน่วยงานราชการคือ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

4.เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ การศึกษารูปแบบกระสวนจันทะของวงดนตรีประกอบการแสดงลำตัดของพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยเป็นการแบ่งประเด็นที่มีความเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาและรูปแบบกระสวนจันทะลำตัดกับความแตกต่างของรูปแบบกระสวนจันทะของดนตรีประกอบลำตัดในแต่ละคณะและจัดบันทึกพร้อมทั้งแปลงจากโน้ตไทยเป็นโน้ตสากล รวมไปถึงเจตคติของผู้นำคณะต่อการคงอยู่และพัฒนาดนตรีประกอบการแสดงลำตัดจำนวน 13 ข้อคำถามสัมภาษณ์ โดยสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเด็นใหญ่ เพื่อให้มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้และครอบคลุมเนื้อหาผู้วิจัยต้องการศึกษาดังจะมีรายละเอียดดังที่ระบุไว้ต่อไปนี้

1) เครื่องดนตรี ลักษณะการจัดวงดนตรีและประเภทวงที่ใช้ เครื่องดนตรีที่สามารถทดแทนบทบาทหน้าที่ในการบรรเลง และลักษณะและรูปแบบจันทะดนตรีประกอบดนตรีลำตัด

2) เทคนิค ความแตกต่างของดนตรีของแต่ละวงลำตัดในพื้นที่และความแตกต่างดนตรีประกอบการแสดงลำตัดกับดนตรีการแสดงพื้นบ้านชนิดอื่น

3) โอกาสในการแสดง มุมมองการแสดงลำตัดในปัจจุบัน และทิศทางการรักษากับการดำรงอยู่ของการแสดงประกอบดนตรีลำตัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

5. ผลการวิจัย

5.1 จากข้อมูลการสัมภาษณ์บุคคลสำคัญในเรื่องประวัติความเป็นมาและรูปแบบกระสวนจังหวะของดนตรีประกอบการแสดงลำตัดจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า กลองรำมะนา เป็นเครื่องดนตรีที่ถูกนำไปกำกับจังหวะในดนตรีหลายประเภท และมีความเกี่ยวข้องกับดนตรีประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอิสลามที่มีชื่อว่า อุละห์นาบี โดยจะมีการใช้กลองรำมะนาเหมือนกัน แต่สิ่งที่แตกต่างจะเป็นรูปแบบจังหวะที่ใช้จะไม่เหมือนกัน เนื่องจาก อุละห์นาบี กับ ดนตรีลำตัด จะมีศาสตร์ของจังหวะที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง การแสดงลำตัดในอดีตนั้นมีความแพร่หลายในแถบภาคกลาง โดยมีครูหวังเต๊ะ เป็นกลุ่มศิลปินที่ได้รับความนิยมมากและเป็นที่ยึดถือในวงการของการแสดงพื้นบ้านและลำตัด จนลูกศิษย์มากมายที่ได้ศึกษาจากครูหวังเต๊ะ โดยจังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้นมีคณะลำตัดอยู่มากมายในอดีต แต่ในปัจจุบันนั้นคณะลำตัดได้เลิกทำการแสดงไปแล้วหลายคณะทำให้เหลือเพียง 4 คณะ ที่ได้ทำการขึ้นทะเบียนกับสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งจากการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์นั้นในส่วนของกลุ่มคนที่ได้นำการแสดงลำตัดเข้ามาในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาโดยถือว่าเป็นกลุ่มแรกและมีชื่อเสียงแพร่หลายในจังหวัดนี้โดยแบ่งออก 2 คณะที่นำเข้ามา ได้แก่ คณะของนายชาญชัย เอี่ยมศักดิ์ หรือชาญชัย ศิษย์หวังเต๊ะ และ คณะของนางจรรย์ พาซอ หรือ แม่จรรย์ เสียงทอง (คณะชาญชัย ศิษย์หวังเต๊ะ, สุริยา เสียงพินและหวังเล็ก เสียงทอง, ไพรัช บ่อตาโล่, บทสัมภาษณ์) และการใช้รูปแบบกระสวนจังหวะในการแสดงประกอบดนตรีลำตัดที่ยังมีการนำมาใช้อยู่ในปัจจุบันเป็นหลักมี 6 กระสวนจังหวะ ได้แก่ พม่า มอญ แยก จีน ลาว ฝรั่งเศส ดังนี้

| - โจ๊ะ - - | - - - - | - โจ๊ะ - ดิง | - โจ๊ะ - ดิง |

ภาพที่ 1 รูปแบบกระสวนจังหวะ มอญ

ที่มา: ธนกรณ์ โพธิเวส

| - โจ๊ะ - - โจ๊ะ | - ดิง - - ดิง |

ภาพที่ 2 รูปแบบกระสวนจังหวะ แยก

ที่มา: ธนกรณ์ โพธิเวส

| - โจ๊ะ - - | - โจ๊ะ - ดิง | - ดิง - โจ๊ะ | - โจ๊ะ - ดิง |

ภาพที่ 3 รูปแบบกระสวนจังหวะ พม่า

ที่มา: ธนกรณ์ โพธิเวส

| - โจ๊ะ - - | - โจ๊ะ - ดิง | - ดิง - ดิง | - ดิง - โจ๊ะ |

ภาพที่ 4 รูปแบบกระสวนจังหวะ จีน

ที่มา: ธนกรณ์ โพธิเวส

| - ดิง - โจ๊ะ | - โจ๊ะ - ดิง | - - ดิง ทั้ง | - ดิง - ทั้ง |

ภาพที่ 5 รูปแบบกระสวนจังหวะ ลาว

ที่มา: ธนกรณ์ โพธิเวส

| - - - - | - โจ๊ะ - ดิง | - โจ๊ะ - ดิง | - โจ๊ะ - ดิง |

ภาพที่ 6 รูปแบบกระสวนจังหวะ ฝรั่งเศส

ที่มา: ธนกรณ์ โพธิเวส

โดยรูปแบบกระสวนจังหวะดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ มีลักษณะที่ใกล้เคียงกับหน้าทับที่ใช้เป็นรูปแบบจังหวะของดนตรี คือ รูปแบบภาษาทางจังหวะของดนตรีไทยหรือทั่วไปที่มีอยู่เรียกว่า 12 ภาษา หรือ 12 จังหวะ หากแต่ว่าสิ่งที่เป็นความต่างคือลักษณะคำเรียกและรูปแบบจังหวะที่ใช้กับกลองรำมะนา มีความแตกต่างทั้งวิธีการตีและการนำจังหวะของมือกลอง โดยการนับห้องของดนตรีประกอบลำตัด แบ่งออกเป็น 4 ห้อง ต่อ 1 กระสวนจังหวะ แต่ในบางกระสวนจังหวะจะแค่ 2 ห้อง ซึ่งใช้คำเรียกตัวโน้ตในจังหวะ ว่า โจ๊ะ ดิง ทั้ง เพื่อทำการบรรเลงวนไปจนจบการแสดงหรือรอเปลี่ยนจังหวะตามนักแสดงที่ต้องการเล่นจังหวะอื่นเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความเข้าใจในการปฏิบัติทางดนตรีสังเกตได้จากรูปแบบจังหวะของหน้าทับมอญที่เป็นจังหวะประกอบดนตรีไทยจะมีความแตกต่างตั้งแต่ห้องของรูปแบบจังหวะโดยจะมีจำนวน 8 ห้อง ต่อ 1 หน้าทับ และมีตัวโน้ตอยู่หลายตัวซึ่งมีมากกว่ากระสวนจังหวะของดนตรีลำตัดโดยมีโน้ตประกอบ โจ๊ะ ทั้ง ดิง ปะ รวมไปถึงการจบเพลงก็จะเป็นรูปแบบของดนตรีไทยที่เป็นแบบลักษณะจบเฉพาะทางที่เรียกว่า ลูกหมด เป็นต้น

สองชั้น

- - - -	- จ - จ	- - ท ต	- - ท ต	- - - -	- ปะ - ปะ	- - ต ท	- - ต ท

ภาพที่ 7 หน้าทับมอญ

ที่มา: อุตติศ นาคสวัสดิ์

5.2 จากข้อมูลการสัมภาษณ์บุคคลสำคัญในเรื่องความแตกต่างของรูปแบบกระสวนจังหวะของดนตรีประกอบลำตัดในแต่ละคณะและจดบันทึกพร้อมทั้งแปลงจากทางไทยไปสู่ทางสากล พบว่าในคณะลำตัดที่อยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาไม่มีความแตกต่างกันในเรื่องการใช้กระสวนจังหวะประกอบดนตรีลำตัด แต่จะมีความต่างอยู่ที่ตัวบุคคลและเทคนิคการปฏิบัติกับความเข้าใจของคนตีจังหวะ ในการสร้างเอกลักษณ์การแสดงของตนเอง โดยจะไม่สามารถที่จะลอกเลียนแบบได้เพราะผู้ที่เป็นมือกลองจะมีไหวพริบ ช่างสังเกต และกล้าแสดงออก เพื่อให้เกิดสีสันของรูปแบบกระสวนจังหวะเดิมที่มีการแต่งเติมมิติทางจังหวะใหม่เข้าไปด้วย (คณะชาญชัย ศิษย์หวังเต๊ะ, สุรียา เสียงพินและหวังเล็ก เสียงทอง, ไพรัช บ่อตาโล่, บทสัมภาษณ์) และในการจดบันทึกจะต้องทำความเข้าใจโน้ตทางไทยในเรื่องของจังหวะ จำนวนห้อง เสียก่อนซึ่งจะมีความแตกต่างกับทางสากล จึงจะสามารถนำไปแปลงเป็นทางสากล เพื่อนำจดบันทึกและแสดงได้โดยมีภาพตัวอย่างดังนี้

ภาพที่ 8 คำอธิบายเสียงกลองรำนะนาในบรรทัด 3 เส้นสำหรับการบันทึกโน้ตกลอง
ที่มา: ธนกรณ์ โพธิเวส

ภาพที่ 9 รูปแบบกระสวนจังหวะแขก
ที่มา: ธนกรณ์ โพธิเวส

ภาพที่ 10 รูปแบบกระสวนจังหวะจีน
ที่มา: ธนกรณ์ โพธิเวส

ภาษาฝรั่ง หรือ กระสวนจังหวะฝรั่ง

ภาพที่ 11 รูปแบบกระสวนจังหวะฝรั่ง

ที่มา: ธนกรณ์ โพธิเวส

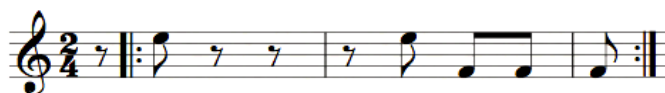
ภาษาพม่า หรือ กระสวนจังหวะพม่า

ภาพที่ 12 รูปแบบกระสวนจังหวะพม่า

ที่มา: ธนกรณ์ โพธิเวส

ภาษามอญ หรือ กระสวนจังหวะมอญ

ภาพที่ 13 รูปแบบกระสวนจังหวะมอญ

ที่มา: ธนกรณ์ โพธิเวส

ภาษาลาว หรือ กระสวนจังหวะลาว

ภาพที่ 14 รูปแบบกระสวนจังหวะลาว

ที่มา: ธนกรณ์ โพธิเวส

จากการแปลงโน้ตไทยเป็นโน้ตสากล โดยใช้เครื่องหมายกำหนดจังหวะ 2/4 พบว่า การบันทึกโน้ตไทย 2 ห้องเพลง มีความยาวเท่ากับการบันทึกโน้ตสากล 1 ห้องเพลง ดังนั้นกระสวนจังหวะการตีกลองรำมะนาประกอบลำตัด 1 กระสวนจังหวะในการบันทึกโน้ตไทย ซึ่งยาว 4 ห้องเพลง จึงมีความยาวเท่ากับ 2 ห้องเพลงในโน้ตสากล และค่าตัวโน้ตไทยเมื่อทำการแปลงเป็นโน้ตสากล จะเห็นได้ว่าเป็นลักษณะตัวเซบัตชั้นเดียวเป็นส่วนใหญ่ สลับกับตัวหยุดครึ่งจังหวะ ทั้งนี้เป็นไปตามรูปแบบกระสวนจังหวะที่ปรากฏ

5.3 จากข้อมูลการสัมภาษณ์บุคคลสำคัญในเรื่องเจตคติของผู้นำคณะต่อการคงอยู่และพัฒนาดนตรี ประกอบการแสดงลำตัด พบว่า การดำรงอยู่ของการแสดงลำตัดมีความน่าเป็นห่วงเพราะเนื่องจากการแพร่เชื้อ ในสถานการณ์จากโรคระบาดที่เกิดขึ้นจากโรคโควิด 19 และการว่างงานในปัจจุบันที่ลดน้อยลงทำให้ขาด รายได้ในการบริหารจัดการภายในวง โดยส่วนใหญ่หันไปนิยมลิเกกัน ซึ่งในสมัยก่อนถือว่าเป็นที่นิยมมากภายใน จังหวัดและนอกจังหวัด แต่ในปัจจุบันลิเกเป็นที่นิยมมากกว่า จึงทำให้ต้องหันไปหาพึ่งพาอาชีพอื่นเพื่อ ในการดำรงชีพของนักแสดงและนักดนตรีลำตัด รวมทั้งความสนใจศึกษาในคอนเสิร์ตที่น้อยลงไม่เป็นที่นิยม เหมือนในอดีต เพราะมีความล่าช้าและไม่ได้ตามทันยุคสมัยที่ได้เปลี่ยนไปอย่างมากจึงส่งผลให้การสืบทอด ต่อคนรุ่นหลังขาดช่วง นอกจากนี้ในภาครัฐและเอกชนให้การสนับสนุนที่น้อยลง หรือแม้แต่การได้รับเชิญไปทำ การแสดงหรือเป็นวิทยากรก็ลดน้อยถอยลงเช่นกัน ส่งผลให้การเห็นคุณค่าความสำคัญของการศิลปะชนิดนี้ จางหายไปได้ แต่จากความคิดเห็นของผู้นำในแต่ละคณะยังมีความเชื่อว่าสามารถพัฒนาต่อไปได้ โดยได้มีการปรับตัวให้ทันสมัยและเรื่องการร้องและลูกเล่นทางดนตรี และมีการนำเครื่องดนตรีมาผสมวง ให้มีความหลากหลายปรับปรุงให้เข้าช่วงกับเหตุการณ์เพื่อให้เกิดสีสันในการแสดงเพื่อให้กลับมาเป็นที่นิยมอีก ครั้ง รวมไปถึงได้มีการเผยแพร่ความรู้ทักษะการเล่นการร้องของการแสดงดนตรีให้แก่เยาวชนในเขตชุมชน ของกลุ่มคณะตนเองเพื่อสร้างรากฐานในการผลิตกลุ่มคนรุ่นใหม่ให้สืบทอดการแสดงลำตัดต่อไปในอนาคต (คณะชาวยุ้ย ศิษย์ห้วงเต๊ะ, สุริยา เสียงพินและห้วงเล็ก เสียงทอง, ไพรัช บ่อตาโล่, บทสัมภาษณ์)

6.สรุปผลการวิจัย

6.1 จากการศึกษาประวัติความเป็นมาและรูปแบบกระบวนจังหวะของดนตรีประกอบการแสดง ลำตัดจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สรุปได้ว่าผู้ที่ได้นำการแสดงลำตัดเข้ามาในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาโดย ถือว่าเป็นกลุ่มแรกที่มีชื่อเสียงแพร่หลายโดยแบ่งออก 2 คณะที่นำเข้ามาได้แก่ คณะของนายชาวยุ้ย เอี่ยม สักชี หรือ ชาวยุ้ย ศิษย์ห้วงเต๊ะ และ คณะของนางจรรย์ พาขอ หรือ แม่จรรย์ เสียงทอง และการใช้รูปแบบ กระบวนจังหวะในการแสดงประกอบดนตรีลำตัดที่ยังมีการนำมาใช้อยู่ในปัจจุบันเป็นหลัก มี 6 กระบวน จังหวะ ประกอบด้วย พม่า มอญ แยก จีน ลาว และฝรั่ง

6.2 การศึกษาความแตกต่างของรูปแบบกระบวนจังหวะของดนตรีประกอบลำตัดในแต่ละคณะและ จดบันทึกพร้อมทั้งแปลงจากทางไทยไปสู่ทางสากล สรุปได้ว่า ในคณะลำตัดที่อยู่ในจังหวัด พระนครศรีอยุธยาไม่มีความแตกต่างกันในเรื่องการใช้กระบวนจังหวะประกอบดนตรีลำตัด แต่จะมีความ ต่างอยู่ที่ตัวบุคคลและเทคนิคเฉพาะกับความเข้าใจของคนตีจังหวะในการสร้างเอกลักษณ์ในการแสดงของ ตนเอง เมื่อทำการแปลงโน้ตทางไทยเป็นโน้ตสากลนั้นจะแบ่งห้องออกเป็น 2 หรือ 4 ห้องตามแต่คำร้องที่ กำหนดไว้ คือ โฉ๊ะ ดิง ทั้ง ส่วนโน้ตจะเป็นเข็บบัด 1 ขึ้น แบบจังหวะชัดในรูปแบบจังหวะยกและมีจำนวน ห้องที่จะใช้เหลืออยู่แค่ 2 ห้อง อัตราส่วน 2/4 และจะทำการเล่นวนไปเรื่อย ๆ จนจบ

6.3 จากการศึกษาเจตคติของผู้นำคณะต่อการคงอยู่และพัฒนาดนตรีประกอบการแสดงลำตัด สรุปได้ว่าการคงอยู่ของคณะลำตัดในปัจจุบันมีความยากลำบากอย่างมากจากโรคระบาด และการไม่เป็นที่นิยมของการสืบทอดของคนรุ่นใหม่เลยทำให้เริ่มมีการยุบตัวของคณะลำตัด แต่ในทางกลับกันผู้นำแต่ละวงก็ยังมีความเชื่อว่าจะสามารถพัฒนาคณะและวงดนตรีลำตัดให้ดูทันสมัยขึ้นในด้านการแสดงได้ และหากทางภาครัฐและทางภาคเอกชนให้ความสำคัญและช่วยเหลือด้วยการสนับสนุนศิลปะแขนงนี้ให้เป็นที่รู้จักก็จะสามารถดำรงอยู่และพัฒนาต่อไปในภายหน้าได้

7.อภิปรายผลการวิจัย

7.1 จากผลวิเคราะห์ประวัติความเป็นมาและรูปแบบกระบวนจังหวะของดนตรีประกอบลำตัดจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่าในเรื่องประวัติความเป็นมาจากถิ่นพื้นฐานทางใต้ในแถบแหลมมลายู โดย วิชาสนาตันสารี (2532) ได้สรุป ลำตัด ไว้ว่าเป็นแบบแผนการแสดงที่มาจาก ดิเกร์ ของมลายูอันเป็นบทสวดต่อพระเจ้าของศาสนาอิสลามและแบ่งสายออกมาเป็น 2 สาย โดยถูกพัฒนาขึ้นมาเป็น ละกูเยา อันเป็นต้นของการแสดงลำตัดในปัจจุบัน ต่อมาได้ครูหวังเต๊ะเป็นผู้นำมาดัดแปลงควบคู่การขัดเกลากลายเป็นการรูปแบบการแสดงลำตัดซึ่งได้รับความนิยมแพร่หลายซึ่งมีความสอดคล้องกับ น้ำผึ้ง มโนชัยภักดี (2554) ได้กล่าวว่า นายหวังเต๊ะ นิมา หรือ ครูหวังเต๊ะมีความสามารถทางด้านศิลปะการแสดงพื้นบ้านและการสืบทอดให้การแสดงลำตัดสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมสืบมาของหวังเต๊ะเป็นที่ประจักษ์เด่นจนกระทั่งได้รับการเชิดชูเกียรติ เป็นศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (เพลงพื้นบ้าน) ประเภทลำตัด พ.ศ. 2531 โดยมีลูกศิษย์มากมายในแถบภาคกลาง ซึ่งหนึ่งในลูกศิษย์ที่มีความสามารถ คือ นายชาญชัย เอี่ยมศักดิ์ ที่ได้ใช้ชื่อในวงการลำตัด ศิษย์หวังเต๊ะและ คณะของนางจัญญ์ พาซอ หรือ จัญญ์ เสียงทอง จากผลการสัมภาษณ์ทั้ง 4 คณะ กล่าวไปในทิศทางเดียวกันว่า ทั้ง 2 คณะนี้ได้ก่อตั้งเป็นคณะลำตัดกลุ่มแรกจังหวัดพระนครศรีอยุธยาจนเป็นที่รู้จักแพร่หลายจนไปถึงเป็นที่รู้จักในแถบภาคกลาง ซึ่งมีความสอดคล้องกับ อธิชนัน สิงหะตระกูล (2566) และญาณวดี ขำพิจิตร (2560) ได้ทำการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับทั้งสองคณะซึ่งได้กล่าวบอกถึงประวัติความเป็นมาในการก่อตั้งและมีการแสดงมากกว่า 40 ปี ส่วนในเรื่องรูปแบบกระบวนจังหวะของดนตรีประกอบลำตัด ซึ่งในอดีตนั้นจะใช้รูปแบบการเรียกกระบวนจังหวะว่า 12 ภาษา ซึ่งมีความสอดคล้องกับ ศูนย์สังคีตย์ (2529:67) ได้กล่าวไว้ว่าลำตัดจะต้องทำการแสดงได้ทุกอย่างที่เป็นสิ่งละอันพันละน้อยจนครบทั้ง 12 ภาษา เช่น บทพม่าจะต้องร้องพม่า พุดพม่า แกร์ร้องแขก พุดแขก มอญร้องมอญ พุดมอญ หรือออกภาษาใดต้องพุดและร้องภาษานั้น ซึ่งการแสดงลำตัดได้นั้นดัดอย่างละเล็กละน้อยเพื่อให้เหมาะสมกับเวลาการแสดงและในสังคมไทยในปัจจุบันการแสดงลำตัดไม่เป็นที่นิยมเหมือนอดีตจึงทำให้รูปแบบกระบวนจังหวะในปัจจุบันนี้ได้ถูกตัดออกเพื่อให้เหมาะสมกับค่านิยมที่ลดลงการแสดงลำตัด โดยจะมีการใช้รูปแบบกระบวนจังหวะในการแสดงประกอบดนตรีลำตัดที่เป็นหลักอยู่ 6 กระบวนจังหวะ จะประกอบด้วย พม่า มอญ แกร์ เจ๊ก ลาว ฝรั่งเศส เป็นต้น

7.2 จากผลวิเคราะห์ความแตกต่างรูปแบบกระสวนจังหวะของดนตรีประกอบลำตัดในแต่ละคณะและจดบันทึกพร้อมทั้งแปลงจากโน้ตไทยไปสู่นโน้ตสากล พบรูปแบบกระสวนจังหวะระหว่างคณะว่า ไม่มีความต่างกันจากอดีตจนถึงปัจจุบันในด้านของรูปแบบกระสวนจังหวะโดยจะใช้ตามแบบแผนที่ได้ศึกษาจากครูบาอาจารย์หรือครอบครัวของตนเองที่เป็นคณะการแสดงอยู่และในปัจจุบันมีคณะลำตัดที่ยังทำการแสดงอยู่น้อยมากทำให้นักดนตรีหรือนักแสดงต่างไปมาหาสู่เพื่อทำการแสดงข้ามคณะเมื่อมีนักแสดงหรือมือกลองขาดจึงเป็นผลให้สามารถแสดงร่วมกันได้ แต่จะมีความแตกต่าง คือ เอกลักษณ์ในแต่ละตัวบุคคลที่ทำการแสดงจะมีความแตกต่าง เพื่อให้เกิดสีสันในการแสดงเฉพาะทางของตนเอง เป็นต้น แต่การแสดงลำตัดของพื้นที่อื่นก็จะมี ความแตกต่างในเรื่องของจังหวะเล็กน้อยสามารถจะแสดงรวมกันได้แต่จะต้องเป็นเจ้าของพื้นที่นั้นเป็นผู้นำจังหวะ โดย วิชา เชาวศิลป์ (2541) ได้ทำการศึกษาวิจัยลำตัดในคณะหวังเต๊ะ ได้กล่าวว่า แท้จริงแล้วทำนองเพลงลำตัดนั้นได้มีการนำบางส่วนจากทำนองเพลงไทยเดิมมาดัดแปลง หรือมีการออกภาษาแต่เดิมมีมากมาย อาทิ แหก เขมร จีน มอญ ลาว ที่เรียกกันว่าเป็นออก 12 ภาษา แต่ในปัจจุบันจะร้องแต่ทำนองแหกและมอญ เป็นต้น โดยสังเกตได้จากภาพตัวอย่างที่ได้ประกอบดังนี้

ภาพที่ 1.9 จังหวะพม่า กับ จังหวะลาว

ที่มา: วิชา เชาวศิลป์ (2541)

ภาพที่ 1.11 จังหวะจบหรือลูกจบ

ที่มา: วิชา เชาวศิลป์ (2541)

เมื่อทำการแปลงโน้ตไทยเป็นโน้ตสากลจะมีลักษณะที่ใกล้เคียงกันในลำตัดพื้นที่จังหวัดอื่น เนื่องจากอาจจะมีครูเดียวกันหรือศึกษามากจากที่เดียวกัน จึงแสดงให้เห็นว่าลักษณะของจังหวะจะมีความใกล้เคียง

กันมาแต่มีปัจจัยหลัก คือ มือกลองที่เป็นผู้คุมจังหวะเป็นหลัก และเมื่อทำการแปลงโน้ตทางไทยเป็นโน้ตสากลนั้นจะแบ่งห้องออกเป็น 2 หรือ 4 ห้องตามแต่คำร้องที่กำหนดไว้ คือ โจ๊ะ ตึง ทัง แต่เมื่อเทียบทางสากลแล้ว พบว่า ส่วนโน้ตจะเป็นเซปต์ 1 ชั้น แบบจังหวะชัดในรูปแบบจังหวะยกและมีจำนวนห้องที่จะใช้เหลืออยู่แค่ 2 ห้อง แต่จะมีจังหวะยกครึ่งจังหวะก่อนเริ่มเข้าห้องแรกและหลังห้องสุดท้าย ซึ่งจะเป็นอัตราส่วน 2/4 และจะทำการเล่นวนไปเรื่อย ๆ จนนักแสดงจะส่งสัญญาณเพื่อเป็นการลงจบหรือเปลี่ยนเป็นจังหวะต่อไป โดยได้ทำการระบุทิศทางของโน้ตในบรรทัด 5 เส้น นอกจากนี้ในทางลำตัดก็จะมีลูกจบของลำตัดหรือลูกหมดของดนตรีไทยก็มีลักษณะที่คล้ายกันอีกด้วย โดยมีความสอดคล้องกับ มานพวิสุทธิแพทย์ (2535) ได้กล่าวถึง การบันทึกบทเพลงเป็นโน้ตสากล ว่า บทเพลงที่มีจังหวะธรรมดาเมื่อบันทึกโน้ตเป็นสากลให้ใช้เครื่องหมายกำหนดจังหวะ 2/4 ทั้งนี้เพราะเครื่องหมายกำหนดจังหวะ 2/4 บอกให้รู้ว่าใน 1 ห้องเพลงมี 2 จังหวะ จังหวะเบา 1 จังหวะและจังหวะหนัก 1 จังหวะ ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะจังหวะ เบา หนัก หรือ ฉับ ฉับ ของดนตรีไทย

7.3 จากผลวิเคราะห์ข้อมูลในเรื่องเจตคติของผู้นำคณะต่อการคงอยู่และพัฒนาดนตรีประกอบการแสดงลำตัด พบว่า การดำรงอยู่ของการแสดงลำตัดมีความน่าเป็นห่วง อันเนื่องมาจากไม่ว่าจะเป็นการทำงานในปัจจุบันหรือหลังจากสถานการณ์โรคโควิด 19 เป็นผลกระทบต่อการเสี่ยงที่จะสูญหายของการแสดงชนิดนี้ รวมไปถึงการส่งต่อกลุ่มคนรุ่นหลังก็มีความน่าเป็นห่วงเนื่องจากมีผู้สนใจน้อยลงในการแสดงลำตัด จึงสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาการเห็นคุณค่าทางสังคมและการดูแลส่งเสริมให้อนุรักษ์จากหน่วยงานของภาครัฐ แต่การพัฒนายังสามารถที่จะขยายรูปแบบออกไปได้ให้เกิดความทันสมัยและเข้ากับช่วงเวลาของสังคมที่เป็นไปในปัจจุบันด้วยการนำวิธีการร้องบทเพลงที่อยู่ในกระแสมาใช้หรือจังหวะของวงสตริงค์มาช่วยก็จะเกิดเป็นลักษณะที่แปลกใหม่และเข้าถึงกับทุกเพศทุกวัยควบคู่การสนับสนุนทางหน่วยงานหรือมีสถานศึกษาเป็นลักษณะรูปแบบการเรียนอิสระทางเลือกก็อาจจะรักษาและคงอยู่ต่อไปได้ เพื่อเป็นการสร้างคุณค่าแก่คนรุ่นหลังที่จะรักษาดำรงไว้และพัฒนาต่อยอดให้คงอยู่และทันสมัยต่อไปได้ในทุกช่วงเวลา

8. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

8.1 ควรมีการศึกษารูปแบบที่ไม่ได้ทำการแสดงในอดีตไว้ เพื่อเป็นองค์ความรู้แก่บุคคลที่สนใจจะทำการศึกษาและมาต่อยอดการเรียนรู้ในการแสดง

8.2 ควรให้มีการพัฒนารูปแบบการแสดงให้เป็นบทเรียน เพื่อจัดเก็บให้สามารถเรียนรู้ได้ทุกเพศทุกวัยและทุกเวลาในลักษณะของหนังสือ หรือ ตำรา

8.3 จัดเก็บข้อมูลของวงลำตัดและนักแสดงลำตัดในปัจจุบันที่ยังเหลืออยู่และอนุรักษ์ให้เป็นมรดกของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเพื่อไม่ให้เกิดการสูญหายในอนาคต

9.บรรณานุกรม

- กิ่งแก้ว อุตถากร. (2519). **คติชนวิทยา**. กรมการฝึกหัดครู: กรุงเทพมหานคร.
- ชาติชาย เอี่ยมสักรี. (2565, 5 มิถุนายน). หัวหน้าคณะลำตัด ชาญชัย ศิษย์หวังเต๊ะ. ที่ทำการวงลำตัด ชาญชัย ศิษย์หวังเต๊ะ. สัมภาษณ์.
- น้ำผึ้ง มโนชัยภักดี. (2554). **การแสดงลำตัดคณะหวังเต๊ะ : การศึกษาตามแนวชาติพันธุ์วรรณาแห่งการสื่อสาร**. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มานพ วิสุทธิแพทย์. (2535). **ทฤษฎีการบันทึกโน้ตเพลงไทย**. ภาควิชาดุริยางคศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- วาสนา ต้นสารี. (2532). **ลำตัด : การศึกษาเชิงวิเคราะห์**. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ปรินญาการศึกษามหาบัณฑิต.
- วิชา เชาวศิลป์. (2541). **ลำตัด**. ภาควิชาดนตรี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏจันทรเกษม: กรุงเทพมหานคร
- ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ. (2529). **การละเล่นพื้นบ้านศูนย์สังคีตศิลป์ (2522-2524)**. โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์: กรุงเทพมหานคร
- สมศักดิ์ ชันธสอน. (2565, 7 มิถุนายน). หัวหน้าคณะลำตัด สมศักดิ์ หวังเล็ก. ที่ทำการวงลำตัด สมศักดิ์ หวังเล็ก. สัมภาษณ์.
- สุริยา ชันธสอน. (2565, 7 มิถุนายน). หัวหน้าคณะลำตัด สุริยา เสียงพิน. ที่ทำการวงลำตัด สุริยาเสียงพิน. สัมภาษณ์.
- ไสว ระยภัย. (2565, 2 มิถุนายน). หัวหน้าคณะลำตัดไพรัช บ่อตาโล่. ที่ทำการวงลำตัดไพรัช บ่อตาโล่. สัมภาษณ์.
- อริชนัน สิงหตระกูล. (2566). บันทึกประวัติลำตัดอยุธยา: ภูมิสาระในเพลงแปลงลำตัดชมเมืองของไพฑูริย์ เสียงทอง. **วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา**, 15(1). 89-103.
- อุทิศ นาคสวัสดิ์. (2522). **ทฤษฎีและปฏิบัติดนตรีไทยภาค 1 ว่าด้วยหลักและทฤษฎีดนตรีไทย**. สถาบันฝึกดนตรีและนาฏศิลป์ไทย: กรุงเทพมหานคร.
- เอนก นาวิกกุล. (2528). **สารานุกรมพื้นบ้านภาคกลาง**. โรงพิมพ์พิมพ์เนศ: กรุงเทพมหานคร.

การพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์ สู่ความยั่งยืน กรณีศึกษา: ชุมชนริมน้ำเจ้าพระยา บ้านเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา*

Potential Development of Creative Community-Based Tourist Attractions for Sustainability: A Case Study of Ban Kohkerd Chao Phraya Riverside Community, Phranakhon Si Ayutthaya Province

ขวัญฤทัย เดชทองคำ / Kwanruthai Dechtongkam

อาจารย์ประจำสาขาวิชาอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยว คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
Lecturer of the Hospitality Industry and Tourism Program, Faculty of Business Administration, Ramkhamhaeng University

วันที่รับบทความ 20 เมษายน 2566 / แก้ไขบทความ 23 สิงหาคม 2566 / ตอรับบทความ 29 สิงหาคม 2566

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพโดยมีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์ ชุมชนริมน้ำเจ้าพระยา บ้านเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยาและ (2) เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนสู่ความยั่งยืนต่อไปในอนาคต ซึ่งงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) เพื่อสอบถามความคิดเห็นด้านศักยภาพการท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์ จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 3 กลุ่ม ประกอบไปด้วยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของชุมชน ได้แก่ กลุ่มที่ 1 เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องและให้การสนับสนุน กลุ่มที่ 2 ผู้นำชุมชน และกลุ่มที่ 3 ผู้ที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนและนักท่องเที่ยวชาวไทย จำนวนทั้งสิ้น 35 คน

ผลการวิจัยพบว่า ศักยภาพที่โดดเด่นของชุมชนบ้านเกาะเกิด ได้แก่ ศักยภาพด้านทำเลที่ตั้งของชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาประกอบกับฐานการเรียนรู้กิจกรรมทางการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนที่มีความหลากหลายและที่นักท่องเที่ยวสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้อีกทั้งยังมีคณะกรรมการกลุ่มบริหารจัดการการท่องเที่ยวชุมชนที่เข้มแข็ง และยังพบว่าแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์สู่ความยั่งยืน ประกอบไปด้วย 5 ด้าน ดังนี้ 1. แนวทางการพัฒนา

---

*บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่องการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์สู่ความยั่งยืน กรณีศึกษา: ชุมชนริมน้ำเจ้าพระยา บ้านเกาะเกิด จังหวัด พระนครศรีอยุธยา ซึ่งได้รับงบประมาณอุดหนุนการวิจัยจากงบประมาณรายจ่ายจากรายได้มหาวิทยาลัยรามคำแหง ประจำปี 2565

ด้านการบริหารจัดการองค์ประกอบทางกายภาพ 2. แนวทางการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยว 3. แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ 4. แนวทางการพัฒนาการสื่อสารทางการตลาดทางการท่องเที่ยวและ 5. แนวทางการพัฒนาความร่วมมือในทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวของชุมชน

คำสำคัญ : ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว การท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์ การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

Abstract

The objectives of this research were: 1) to study the potential of creative community-based tourist attractions in Ban Kohkerd, a Chao Phraya riverside community, Phranakhon Si Ayutthaya Province and 2) to provide guidelines for the potential development of community-based tourist attractions for future sustainability. This research was conducted under a qualitative approach, applying participant observation and semi-structured interviews as the research instruments. The sample consisted of 35 people from the three groups related to community-based tourism: government officers, community leaders, and community residents, including Thai tourists.

The results revealed that the outstanding potential of Ban Kohkerd Community included its location (on the Chao Phraya riverside), a variety of learning bases about creative tourism activities, riverside homestays that attract tourists, and the effective local tourism management committee. Regarding guidelines for the creative development of community-based tourist attractions for sustainability, five aspects were recommended: 1) development plans for physical component management, 2) plans for tourism personnel development, 3) plans for creative tourism development and support, 4) development plans for marketing communication in tourism, and 5) development plans for cooperation in all sectors involved in promoting and supporting community tourism.

Keywords: Tourist Attraction Potential, Creative Community-Based Tourism, Sustainable Tourism

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด 19 ที่ส่งผลกระทบอย่างหนักต่อภาคอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยว ไม่เพียงแต่ประเทศไทยเท่านั้นแต่ส่งผลกระทบต่อทุกคนทั่วทุกมุมโลก เพียงเพราะไม่

สามารถออกเดินทางไปยังจุดหมายปลายทางที่มุ่งหวังได้ การเดินทางท่องเที่ยวจึงต้องหยุดชะงักลงไป พร้อมกับการบริการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นธุรกิจบริการด้านที่พัก ร้านอาหาร ธุรกิจขนส่ง ธุรกิจนำเที่ยวเหล่านี้ต่างทยอยปิดตัวลงเนื่องมาจากปัญหาการขาดสภาพคล่องทางการเงินที่ไม่สามารถบริหารจัดการให้ธุรกิจยังคงอยู่ได้ภายใต้การบริหารงานอย่างไร้ผลตอบแทนในระยะยาว หากแต่บางธุรกิจที่พลิกวิกฤตให้เป็นโอกาส ด้วยกลยุทธ์การสื่อสารทางการตลาดแบบออนไลน์ มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของสินค้าและบริการให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป หรือบางธุรกิจเลือกที่จะปิดให้บริการชั่วคราวเพื่อเตรียมความพร้อมที่จะกลับมาเติบโตอีกครั้งภายหลังจากสถานการณ์คลี่คลาย เหล่านี้ถือเป็นบทเรียนราคาแพงของผู้ประกอบการธุรกิจในภาคอุตสาหกรรมบริการกับสถานการณ์หรือปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นได้ และเมื่อปัญหาเกิดขึ้นแล้วย่อมส่งผลดีต่อการวางแผนและเตรียมความพร้อมให้กับการเติบโตของธุรกิจด้วยการเรียนรู้จากปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น นำไปสู่ความท้าทายและสร้างสรรค์สิ่งใหม่

จากแผนพัฒนาการท่องเที่ยวฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2566-70) สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (2565) เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปใช้เป็นแนวทางในการจัดทำแผนงานเพื่อขับเคลื่อนและพัฒนาการท่องเที่ยวในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับชาติ ระดับพื้นที่และระดับท้องถิ่น ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันในระยะ 5 ปีข้างหน้า โดยแผนพัฒนาการท่องเที่ยวฉบับที่ 3 นั้น จะเป็นกรอบการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวภายหลังสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด 19 ซึ่งจะมุ่งเน้นในมิติของการพัฒนาแก้ไข และฟื้นฟูภาคการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีเป้าหมายหลัก คือ การสร้างความเข้มแข็งและสมดุล ไปพร้อมกับการยกระดับการเชื่อมโยงโครงสร้างพื้นฐานด้านการท่องเที่ยวตลอดจนการสร้างเชื่อมั่นและส่งเสริมคุณค่าและประสบการณ์ทางการท่องเที่ยว ภายใต้การบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน สำหรับเป้าหมายรอง คือ การพัฒนาปัจจัยสนับสนุนด้านการท่องเที่ยวให้มีคุณภาพสูง การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและโครงสร้างพื้นฐานด้านข้อมูล ตลอดจนการเตรียมความพร้อมรับมือและจัดการความเสี่ยงในทุกรูปแบบที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต

จากแผนพัฒนาการท่องเที่ยวดังกล่าวข้างต้นชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวภายหลังสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด 19 โดยมุ่งเน้นการพัฒนา แก้ไข และฟื้นฟูให้การท่องเที่ยวกลับมาเข้มแข็งและเติบโตอีกครั้งอย่างสมดุล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความสำคัญกับการสร้างความเชื่อมั่นและส่งเสริมคุณค่าและประสบการณ์ทางการท่องเที่ยวให้กับนักท่องเที่ยวได้รับรู้ถึงคุณค่าและประสบการณ์ที่ดีถือเป็นหัวใจสำคัญของการหวนกลับมาซ้ำและแนะนำบอกต่อไปยังผู้ที่สนใจการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อีกหนึ่งทางเลือกใหม่ของการท่องเที่ยวที่ตอบโจทย์ความต้องการของนักท่องเที่ยวในรูปแบบของการส่งเสริมประสบการณ์ใหม่ที่มากด้วยคุณค่าด้วยการเรียนรู้ ลงมือทำ และนำไปใช้ประโยชน์โดยลักษณะเฉพาะของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ประกอบไปด้วย 6 ประการ (Richards, 2010a) ได้แก่ 1. มีการเพิ่มทักษะให้กับนักท่องเที่ยวผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ 2. สินค้า

หลักคือทักษะและประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวจะได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรม 3. มุ่งเน้นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่จับต้องไม่ได้ เช่นประสบการณ์และคุณค่าที่นักท่องเที่ยวจะได้รับ 4. เน้นวัฒนธรรมประจำวันเพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้สัมผัสถึงความเป็นท้องถิ่น และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นได้ง่ายขึ้น 5. มุ่งเน้นให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมและลงมือทำ 6. มุ่งเน้นความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่มีความโดดเด่นและแตกต่างยากต่อการลอกเลียนแบบ จึงอาจกล่าวได้ว่ารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นหนึ่งในตัวเลือกที่ดีและเหมาะสมกับการยกระดับประสบการณ์ด้านการท่องเที่ยว ไปพร้อมกับการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวให้ยั่งยืนได้ในอนาคต

แหล่งท่องเที่ยวชุมชนบ้านเกาะเกิด หนึ่งในสถานที่ท่องเที่ยววิถีชุมชนที่น่าสนใจและมีศักยภาพทางการท่องเที่ยวสูง ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา มีความโดดเด่นด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนที่ยังคงความเป็นอัตลักษณ์ และยังคงไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน รวมไปถึงการส่งมอบคุณค่าและประสบการณ์ทางการท่องเที่ยวผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยกลุ่มอาชีพสตรีของชุมชนที่ร่วมกันพัฒนาอาชีพต่าง ๆ ของคนในชุมชนให้กลายเป็นฐานการเรียนรู้กิจกรรมทางการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชน ให้กับนักท่องเที่ยวที่สนใจได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ลงมือทำและนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในชีวิตประจำวัน (Richards, 2011) เช่น กิจกรรมการทำอาหารและขนมไทยโบราณ น้ำกลั่นสมุนไพรไล่ยุง ลูกประคบสมุนไพร อบสมุนไพรสมุนไพรใบเตย น้ำพริกกล้วยเพื่อสุขภาพ มานอนและไม้ตาลเพื่อสุขภาพ เหล่านี้ล้วนเป็นกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติให้ความสนใจเป็นอย่างมาก เพราะไม่เพียงแต่ความรู้และความสนุกสนานจากการได้ลงมือทำ แต่ยังเป็นการสร้างความรู้และส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญกับการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่าและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ด้วยการใช้วัตถุดิบ และวัสดุ อุปกรณ์ที่มีอยู่ในท้องถิ่นหรือชุมชนใกล้เคียง ไปพร้อมกับกับคิดของการใช้ชีวิตอย่างมีความสุขกับการทำกิจกรรมเพียงเล็กน้อยแต่เพิ่มคุณค่าให้กับตัวนักท่องเที่ยวและชุมชนได้มากจนเกินความคาดหวัง

จนปัจจุบันชุมชนบ้านเกาะเกิดกลายเป็นวิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวตำบลเกาะเกิด ที่มีความพร้อมทางการท่องเที่ยวในด้านต่าง ๆ จนสามารถเป็นต้นแบบของแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนให้กับชุมชนอื่นได้เป็นอย่างดี แต่เพื่อการพัฒนาที่ไม่ควรหยุดนิ่งสู่การเติบโตของแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนอย่างยั่งยืน จึงจำเป็นต้องอาศัยการปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกในทุกวัน ด้วยการเตรียมความพร้อมที่จะรับมือกับปัญหา อุปสรรคและโอกาสที่กำลังจะเข้ามาในอนาคต ดังนั้นจึงเป็นที่มาและความสำคัญของการศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์สู่ความยั่งยืน ณ ชุมชนริมน้ำเจ้าพระยา บ้านเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อพัฒนาและต่อยอดความสำเร็จของชุมชนด้วยการสร้างความเชื่อมั่นและส่งมอบคุณค่าและประสบการณ์ทางการท่องเที่ยวภายใต้การบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชน

2.วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์ ชุมชนริมน้ำเจ้าพระยา บ้านเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2.2 เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์ ชุมชนริมน้ำเจ้าพระยา บ้านเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สู่ความยั่งยืน

3.วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์และเพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนสู่ความยั่งยืนต่อไปในอนาคตด้วยการนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาและตีความ สรุปจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT Analysis) โดยมีการดำเนินการวิจัยดังนี้

3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

3.1.1 ประชากรผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ผู้นำชุมชนผู้ที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนและนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ชุมชนบ้านเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3.1.2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 3 กลุ่ม ประกอบไปด้วยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของชุมชน ได้แก่ กลุ่มที่ 1 เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องและให้การสนับสนุน กลุ่มที่ 2 ผู้นำชุมชน และกลุ่มที่ 3 ผู้ที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนและนักท่องเที่ยวชาวไทย จำนวนทั้งสิ้น 35 คน

3.1.3 วิธีการสุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยทำการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) และใช้การเลือกตัวอย่างที่เป็นปกติ (Typical Sampling) โดยเลือกผู้ให้ข้อมูลที่มีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ประกอบไปด้วย ตัวแทนภาครัฐ ได้แก่ เจ้าหน้าที่จากสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชนและสมาชิกกลุ่มผู้นำกิจกรรมฐานการเรียนรู้ 10 ฐานและผู้ที่เกี่ยวข้องภายในชุมชนและนักท่องเที่ยวชาวไทย ในพื้นที่ชุมชนบ้านเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.2.1 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ได้แก่ การศึกษาข้อมูลด้านการพัฒนาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว และการท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากสื่อสิ่งพิมพ์ เอกสารรายงาน เอกสารทางวิชาการ บทความวิจัย วิทยานิพนธ์ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่สามารถอ้างอิงได้รวมไปถึงแหล่งข้อมูลทางอินเทอร์เน็ตเพื่อใช้ประกอบการสร้างแบบสอบถาม

3.2.2 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ได้แก่ ข้อมูลภาคสนาม ด้วยการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล โดยการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมด้วยการลงพื้นที่และเข้าร่วมฐานกิจกรรมทางการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์กับชุมชนเพื่อให้เห็นถึงภาพรวมของการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างใกล้ชิด และการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง โดยการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และให้การสนับสนุน ได้แก่ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สมาชิกกลุ่มผู้นำกิจกรรมฐานการเรียนรู้ 10 ฐาน ผู้ที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนริมน้ำบ้านเกาะเกิดและนักท่องเที่ยวชาวไทย จำนวนทั้งสิ้น 35 คน ในประเด็นคำถามด้านทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของชุมชน องค์ประกอบทางกายภาพโดยทั่วไปของชุมชน การมีส่วนร่วม รูปแบบการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชน ความพึงพอใจในการส่งมอบคุณค่าและประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวได้รับ ปัญหาและข้อจำกัดของการพัฒนาชุมชนให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว รวมไปถึงแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์ที่เหมาะสมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนบ้านเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

โดยจัดให้มีการประชุมกลุ่มย่อยจำนวน 1 ครั้ง จากตัวแทนของผู้นำชุมชนและสมาชิกสหกรณ์ผู้นำกิจกรรมฐานการเรียนรู้ ตัวแทนจากภาครัฐและนักท่องเที่ยว จำนวน 20 คน เพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์ โดยเป็นคำถามเพื่อพิจารณาร่วมกันถึงแนวทางการพัฒนาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนบ้านเกาะเกิด ใน 4 ประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ศักยภาพและองค์ประกอบโดยทั่วไปของชุมชน รูปแบบและกระบวนการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนเป็นอย่างไร ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาชุมชนให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวมีข้อดีข้อเสียอย่างไรและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนหรือไม่ และแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร

4. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยศึกษาโดยใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi - Structured Interview) เพื่อสอบถามความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยแบ่งการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลเป็น 2 แบบรวม 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องและให้การสนับสนุน กลุ่มที่ 2 ผู้นำชุมชน และกลุ่มที่ 3 ผู้ที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนและนักท่องเที่ยวชาวไทย จำนวนทั้งสิ้น 35 คน โดยมีรายละเอียดดังนี้

แบบที่ 1 การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล แบบเจาะจง (Purposive Sampling) แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ 1 ผู้แทนภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยววิถีชุมชนจำนวน 2 คน ได้แก่ ผู้แทนสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบบรรจุภัณฑ์

กลุ่มที่ 2 ผู้แทนชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยววิถีชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชนและสมาชิกกลุ่มผู้นำกิจกรรมฐานการเรียนรู้ 10 ฐาน จำนวน 15 คน ซึ่งผู้แทนชุมชนเป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สามารให้

ความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนและมีความเชี่ยวชาญในกิจกรรมฐานการเรียนรู้เป็นอย่างดี โดยเลือกบุคคลที่สามารถให้ข้อมูลได้ครบถ้วนและมีเวลาเพียงพอในการให้ข้อมูล

แบบที่ 2 การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล แบบตามสะดวก (Convenience Sampling) มีจำนวน 1 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ 3 ผู้ที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนและนักท่องเที่ยวชาวไทยโดยแบ่งเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนจำนวน 9 คนและนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มาท่องเที่ยวยังชุมชนบ้านเกาะเกิดและมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และเข้าพักที่โฮมสเตย์ จำนวน 9 คนรวม 18 คน

5.การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกันของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ตรวจสอบด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง การประชุมกลุ่มย่อย และถามซ้ำข้อมูลรวมทั้งตรวจสอบข้อมูลกับเจ้าของข้อมูล ทำการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Data Triangulation) ด้วยการสอบแหล่งข้อมูล แหล่งที่มา และแหล่งบุคคล (สุภางค์ จันทวานิช, 2543) โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากนั้นนำผลข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์เพื่อหาศักยภาพการท่องเที่ยววิถีชุมชน โดยผู้วิจัยใช้ SWOT Analysis เพื่อหาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค ของการท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์ สรุปผลเพื่อหาแนวทางทางการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนบ้านเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยาต่อไป

6.ผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่องการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์สู่ความยั่งยืนกรณีศึกษาชุมชนริมน้ำเจ้าพระยา บ้านเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อศึกษาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์ และเสนอแนวทางการพัฒนาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนสู่ความยั่งยืนต่อไปในอนาคต สรุปผลดังต่อไปนี้

6.1 ด้านศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์

จากการลงพื้นที่เพื่อศึกษาและเก็บ ข้อมูล โดยนำผลข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์เพื่อหาศักยภาพการท่องเที่ยววิถีชุมชน โดยใช้การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม SWOT Analysis เพื่อหาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค ของการท่องเที่ยววิถีชุมชน พบว่า ชุมชนมีความพร้อมที่จะพัฒนาต่อยอดศักยภาพในด้าน ต่าง ๆ อย่างไม่หยุดนิ่ง โดยมีผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมเพื่อค้นหาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนดังต่อไปนี้

1) จุดแข็ง (Strengths)

(1) ศักยภาพด้านทำเลที่ตั้งของชุมชน ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาทำให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสบรรยากาศที่ร่มรื่นเย็นสบายประกอบด้วยทัศนียภาพโดยรอบของชุมชนที่คงความเป็นอัตลักษณ์ของ

การดำเนินชีวิตตามวิถีของตนเอง เช่น วิถีประมงพื้นบ้านด้วยการวางข่าย ยกยอ เหยียงแห การพักท่ายของชาวบ้านที่น่ารักและอบอุ่นมีความเป็นกันเอง เหล่านี้ล้วนเป็นภาพความประทับใจของนักท่องเที่ยวที่มีส่วนสำคัญต่อการหวนกลับมาเยี่ยมเยือนอีกครั้ง

(2) ฐานการเรียนรู้กิจกรรมทางการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชน เกิดจากการรวมกลุ่มอาชีพของแม่บ้านในชุมชนที่ว่างจากงานประจำและมีเวลาว่างสำหรับการประกอบอาชีพเสริม ในการพัฒนาอาชีพที่ตนเองเชี่ยวชาญ สู่ฐานการเรียนรู้กิจกรรมทางการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยการแลกเปลี่ยน เรียนรู้และลงมือทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างชาวบ้านและนักท่องเที่ยว โดยนักท่องเที่ยวสามารถเลือกกิจกรรมที่ตนเองสนใจและลงมือทำไปพร้อมกัน เช่น กิจกรรมทำอาหารและขนมไทยโบราณ ได้แก่ ขนมหม้อแกงเตาถ่าน ขนมกง ขนมต้ม น้ำพริกกล้วยเพื่อสุขภาพ หรือจะเป็นผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรที่มีสรรพคุณหลากหลายใช้ประโยชน์ได้ดีและยังส่งผลดีต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม เช่น ยาสมุนไพรอายุวัฒนะที่ช่วยบำรุงสุขภาพและยังช่วยเบาเทาอาการแพ้ต่าง ๆ น้ำกลั่นสมุนไพร ลูกประคบสมุนไพรที่ช่วยบรรเทาอาการปวดเมื่อย กิจกรรมเหล่านี้ไม่เพียงแต่ความรู้และความสนุกสนานที่นักท่องเที่ยวได้รับแต่ยังคงคุณค่าและประสบการณ์ที่น่าจดจำและสร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

(3) บ้านพักโฮมสเตย์ริมน้ำภายใต้แนวคิดโฮมสเตย์ไทย สไตล์ชุมชน หนึ่งในบริการที่สร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยวและผู้ที่มีโอกาสได้เข้ามาเยี่ยมชม โดยโฮมสเตย์บ้านเกาะเกิดเป็นอีกหนึ่งโฮมสเตย์ที่ตั้งอยู่ริมน้ำที่จะทำให้ผู้เข้าพักได้สัมผัสถึงบรรยากาศยามเช้าและยามเย็นอันแสนอบอุ่นกับการได้ใกล้ชิดกับธรรมชาติประกอบกับการใช้ชีวิตแบบเรียบง่ายอย่างแท้จริง

(4) คณะกรรมการกลุ่มบริหารจัดการการท่องเที่ยวชุมชน มีการบริหารจัดการชุมชนโดยคณะกรรมการซึ่งเป็นตัวแทนของแต่ละหมู่บ้านโดยร่วมมือกันวางแผนและดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวของชุมชนตามความรับผิดชอบของแต่ละภาคส่วน ทั้งในส่วนงานวางแผนและพัฒนา งานบริหารจัดการด้านพื้นที่ งานกิจกรรม การรักษาความปลอดภัย ตลอดจนการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรมให้กับสมาชิกทุกคน ส่งผลต่อภาพลักษณ์และความเชื่อมั่นของชุมชน นำไปสู่การได้รับคัดเลือกเป็นชุมชนท่องเที่ยว โอท็อป นวัตกรรม และยังได้รับรางวัลหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง สะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชนจนกลายเป็นต้นแบบชุมชนด้านการท่องเที่ยวให้กับชุมชนอื่นได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้เพื่อนำความรู้ที่ได้กลับไปพัฒนาต่อยอดชุมชนของตนเอง

2) จุดอ่อน (Weaknesses)

ชุมชนบ้านเกาะยังมีบางส่วนที่จำเป็นจะต้องปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาต่อไป เพื่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนที่ได้มาตรฐานระดับสากล และส่งผลต่อการยกระดับชุมชนการเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวของชุมชนในอนาคต ได้แก่

(1) ระบบโครงสร้างพื้นฐานของชุมชนหรือสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน พบว่า ชุมชนบ้านเกาะเกิดยังมีสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานที่ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการของคนในชุมชน ได้แก่

ถนนทางเข้าชุมชนมีขนาดเล็ก เนื่องจากชุมชนตั้งอยู่ในซอยค่อนข้างลึกรถบรรทุกขนาดใหญ่ไม่สามารถเข้าไปยังพื้นที่ของชุมชนได้ จำเป็นจะต้องใช้รถรางสำหรับรับส่งนักท่องเที่ยวซึ่งจำนวนรถรางยังไม่เพียงพอต่อปริมาณและความต้องการของนักท่องเที่ยว การจัดการขยะและสุขนิจจัดในชุมชน พบว่าชุมชนยังขาดพื้นที่สำหรับการกำจัดขยะภายในชุมชน และยังมีสุนัขที่ไม่มีเจ้าของหรือผู้ดูแลรับผิดชอบอยู่ในพื้นที่ของชุมชนหากไม่ได้รับการแก้ไขอาจก่อให้เกิดอันตรายแก่นักท่องเที่ยวและคนในชุมชนได้

(2) บุคลากรด้านการท่องเที่ยว ยังขาดบุคลากรด้านการท่องเที่ยวรุ่นใหม่ที่มีความรู้ความเข้าใจด้านการท่องเที่ยวชุมชน และรู้จักชุมชนของตนเองเป็นอย่างดี มองเห็นคุณค่าและโอกาสในการพัฒนาชุมชนให้เติบโตอย่างยั่งยืน อีกทั้งผู้นำฐานกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุในชุมชนจึงไม่สามารถสื่อสารภาษาอังกฤษกับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติได้ และยังพบว่าคนในชุมชนยังขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวชุมชนจึงส่งผลต่อความร่วมมือในการเข้าร่วมกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวของชุมชน

(3) ช่องทางการสื่อสารการตลาด พบว่า ข้อมูลด้านการโฆษณาประชาสัมพันธ์ของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนบ้านเกาะเกิดยังไม่เพียงพอส่งผลต่อการรับรู้ข้อมูลข่าวสารและการเข้าถึงข้อมูลของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจ รวมไปถึงช่องทางการติดต่อและเผยแพร่ข้อมูลผ่านทางเว็บไซต์และเฟซบุ๊กของชุมชน ยังไม่มีผู้ดูแลหรือรับผิดชอบโดยตรงและไม่มีการเคลื่อนไหวหรืออัปเดตข้อมูลหรือภาพกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอจึงส่งผลต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจ

3) โอกาส (Opportunities)

เนื่องด้วยศักยภาพของพื้นที่และความพร้อมของคนในชุมชน ตลอดจนหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่คอยให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนทำให้มองเห็นโอกาสของการเติบโตเป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนที่เข้มแข็ง ทั้งด้านทรัพยากรทางการท่องเที่ยวและทำเลที่ตั้ง หน่วยงานที่ให้การสนับสนุนตลอดจนความร่วมมือระหว่างพันธมิตรทางการท่องเที่ยวในการสนับสนุนและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างชุมชน บริษัททัวร์และนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ส่งผลต่อจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้น อีกทั้งชื่อเสียงของชุมชนก็เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้นตามไปด้วย

4) อุปสรรค (Threats)

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านเกาะเกิดยังมีปัญหาที่เป็นอุปสรรคทางการท่องเที่ยว ได้แก่

(1) ภัยพิบัติทางภัยธรรมชาติที่ไม่สามารถควบคุมได้ จากสถานการณ์น้ำท่วมเป็นประจำทุกปีในช่วงเดือนกันยายนถึงเดือนพฤศจิกายน จึงไม่สามารถเปิดให้บริการกับนักท่องเที่ยวได้ในช่วงเวลาดังกล่าว

(2) เงินทุนสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง โดยไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องส่งผลต่อการดำเนินงานด้านการพัฒนาที่ล่าช้าและไม่เป็นไปตามแผนงานที่วางไว้

6.2 แนวทางการพัฒนาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์

ชุมชนริมน้ำเจ้าพระยา บ้านเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สู่ความยั่งยืน ประกอบไปด้วย

6.2.1 แนวทางการพัฒนาด้านการบริหารจัดการองค์ประกอบทางกายภาพเพื่อเตรียมความพร้อมและอำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ ให้กับนักท่องเที่ยว เช่น การจัดตั้งศูนย์บริการข้อมูลให้กับนักท่องเที่ยว การให้บริการห้องน้ำสาธารณะ จุดจอดรถและจุดบริการร้านค้า ร้านอาหารและเครื่องดื่มของชุมชนให้เพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว รวมไปถึงการจัดการด้านภูมิทัศน์และความปลอดภัยของชุมชนและนักท่องเที่ยวโดยจัดให้มีเจ้าหน้าที่ดูแลด้านความสะอาดและความปลอดภัยโดยรอบชุมชน โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ที่รกร้างควรได้รับการปรับปรุงแก้ไขให้ปลอดภัยเพื่อป้องกันอันตรายจากสัตว์ร้าย เป็นต้น

6.2.2 แนวทางการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยว เพื่อสร้างความเชื่อมั่นและส่งเสริมบริการที่มีคุณภาพอย่างมืออาชีพ เช่น การจัดโครงการฝึกอบรมภาษาต่างประเทศสำหรับเจ้าบ้านหรือการฝึกอบรมทักษะการให้บริการอย่างมืออาชีพ เพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสในการพัฒนาทักษะทางการสื่อสารภาษาต่างประเทศขึ้นพื้นฐานสำหรับการต้อนรับและให้บริการนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ รวมไปถึงการอบรมทักษะด้านการสื่อสารและเทคโนโลยีที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อการรักษาฐานลูกค้าเดิมและเพิ่มเติมลูกค้าใหม่ให้กับชุมชน

6.2.3 แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เพื่อสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันไปพร้อมกับการส่งมอบคุณค่าและประสบการณ์ที่ดีให้กับนักท่องเที่ยว เช่น การพัฒนากิจกรรมทางการท่องเที่ยวให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น อาจเป็นกิจกรรมในรูปแบบการศึกษาเส้นทางท่องเที่ยวบริเวณใกล้เคียง หรือการจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนอื่นที่มีกิจกรรมที่น่าสนใจและแปลกใหม่ เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสประสบการณ์ที่หลากหลาย และยังสามารถกลับมาท่องเที่ยวซ้ำได้อีกจากการเรียนรู้ที่ไม่หยุดนิ่งหรือจำกัดเพียงแต่ในพื้นที่ของชุมชนเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

6.2.4 แนวทางการพัฒนาการสื่อสารทางการตลาดท่องเที่ยว เพื่อสร้างการรับรู้ในวงกว้างเข้าถึงกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย รักษาฐานลูกค้าเดิมและเพิ่มเติมกลุ่มลูกค้าใหม่ ด้วยการนำเครื่องมือสำหรับการสื่อสารทางการตลาดทั้ง 5 มาใช้กับการตลาดท่องเที่ยวของชุมชน ได้แก่ การโฆษณา การประชาสัมพันธ์ การขายโดยบุคคล การส่งเสริมการขายและการตลาดโดยตรง โดยเลือกใช้เครื่องมือให้เหมาะสมและตรงตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการในแต่ละครั้ง เพื่อให้เกิดความเคลื่อนไหวและการติดตามของกลุ่มลูกค้าและนักท่องเที่ยวที่สนใจเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวชุมชนบ้านเกาะเกิด

6.2.5 แนวทางการพัฒนาความร่วมมือในทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในการพัฒนา ส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวของชุมชน เพื่อการขับเคลื่อนชุมชนสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ชุมชนควรสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่ม มีการประชุมเพื่อปรึกษาหารือ ระดมความคิดเห็นและร่วมกันวางแผนนโยบายด้านการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวของชุมชนในแต่ละภาคส่วน เพื่อหาแนวทางการพัฒนาหรือ

แนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นกับชุมชนร่วมกัน โดยให้ความสำคัญกับความพร้อมและความต้องการของคนในชุมชนเป็นอันดับแรก

7.สรุปผลการวิจัย

จากผลการวิจัยเรื่องการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์สู่ความยั่งยืน กรณีศึกษาชุมชนริมน้ำเจ้าพระยา บ้านเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สรุปผลดังต่อไปนี้

7.1 ด้านศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์ พบว่า จุดแข็งของชุมชน ได้แก่ การมีศักยภาพด้านทำเลที่ตั้งบริเวณริมน้ำเจ้าพระยาทำให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสความเป็นธรรมชาติอย่างใกล้ชิด ประกอบกับชุมชนมีฐานการเรียนรู้กิจกรรมทางการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่หลากหลาย สามารถสร้างคุณค่าและประสบการณ์ให้กับนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี ตลอดจนโฮมสเตย์ริมน้ำที่มีความโดดเด่นภายใต้แนวคิดโฮมสเตย์ไทยสไตล์ชุมชนและคณะกรรมการกลุ่มบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนที่มีความเข้มแข็งสามารถพัฒนาชุมชนให้เติบโตอย่างต่อเนื่อง และยังพบว่า จุดอ่อนของชุมชน ที่ควรให้ความสำคัญและเร่งดำเนินการแก้ไขปรับปรุง ได้แก่ ระบบโครงสร้างพื้นฐานของชุมชนไม่ว่าจะเป็น ถนนบริเวณทางเข้าหรือการจัดการภูมิทัศน์โดยรอบชุมชนให้มีความสวยงาม สะอาดและปลอดภัย รวมไปถึงการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวที่มีความรู้ด้านการท่องเที่ยว รู้จักชุมชนเป็นอย่างดี และสามารถสื่อสารกับนักท่องเที่ยวต่างชาติได้ ตลอดจนการพัฒนาช่องทางการสื่อสารการตลาดที่มีประสิทธิภาพสามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้มากยิ่งขึ้นสำหรับโอกาสของชุมชนพบว่า ด้วยศักยภาพของพื้นที่และความพร้อมของคนในชุมชนจึงเป็นหนึ่งในแหล่งท่องเที่ยวที่หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่คอยให้ความช่วยเหลือและสนับสนุน ถึงแม้ว่าจะมีอุปสรรคด้านภัยพิบัติทางธรรมชาติและเงินทุนสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ

7.2 แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์สู่ความยั่งยืนด้วยแนวทางการพัฒนา 5 แนวทางดังต่อไปนี้ 1. แนวทางการพัฒนาด้านการบริหารจัดการองค์ประกอบทางกายภาพ 2. แนวทางการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยว 3. แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ 4. แนวทางการพัฒนาการสื่อสารทางการตลาดทางการท่องเที่ยว และ 5. แนวทางการพัฒนาความร่วมมือในทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวของชุมชน

8.อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยเรื่องการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์สู่ความยั่งยืน กรณีศึกษาชุมชนริมน้ำเจ้าพระยา บ้านเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีประเด็นสำคัญมาอภิปราย ดังนี้

8.1 ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์ ชุมชนริมน้ำเจ้าพระยาบ้านเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จากการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านเกาะเกิดเป็นอีกหนึ่งแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนที่มีศักยภาพทางการท่องเที่ยวที่หลากหลาย เช่น ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวและทำเลที่ตั้งบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติและยังได้สัมผัสวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนอย่างใกล้ชิด อีกทั้งยังมีฐานการเรียนรู้และกิจกรรมทางการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่มีความโดดเด่นและแตกต่างจากแหล่งท่องเที่ยวชุมชนอื่น โดยชุมชนได้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในชุมชนผ่านฐานการเรียนรู้และกิจกรรม โดยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านและนักท่องเที่ยวได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้และลงมือทำไปพร้อมกัน โดยให้ความสำคัญกับประสบการณ์และประโยชน์ที่นักท่องเที่ยวจะได้รับ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษากระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในบริบทของประเทศไทยซึ่งประกอบด้วย 5 ขั้นตอน โดย ภูริวัจน์ เดชอุ่ม (2556) ประกอบด้วย ขั้นตอนที่ 1 การค้นหาอัตลักษณ์และทำความเข้าใจคุณค่าของวัฒนธรรม ด้วยการนำเสนอความเป็นตัวตนของชุมชนที่แตกต่างอย่างโดดเด่น ขั้นตอนที่ 2 ค้นหาความโดดเด่นและสร้างความแตกต่างด้วยกิจกรรมทางการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่ชุมชนพร้อมจะส่งมอบคุณค่าและประสบการณ์ที่น่าจดจำให้กับผู้มาเยี่ยมชม ขั้นตอนที่ 3 การหยั่งรู้ความต้องการในตลาดเชิงลึก ด้วยการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้สิ่งใหม่ เข้าใจอย่างลึกซึ้งและทดลองทำในสิ่งที่ยังไม่เคยทำมาก่อน ขั้นตอนที่ 4 การสร้างเสริมคุณค่าให้กับสินค้าทางการท่องเที่ยวจากการส่งมอบสินค้าและบริการของชุมชนที่คิดค้นและสร้างสรรค์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน ขั้นตอนที่ 5 การปรับเปลี่ยนกลวิธีการพัฒนาตลาด ส่งมอบคุณค่าและความเป็นตัวตนตลอดจนความดั้งเดิมที่ยังคงรักษาไว้ และจากการศึกษาของ ฟองจันทร์ หลวงจันทร์ดวง และวราภรณ์ ปัญญาวิ (2561) พบว่ากระบวนการในการสังเคราะห์ตัวชี้วัดการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบสำคัญ ดังนี้ องค์ประกอบที่ 1 การจัดการด้านการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว องค์ประกอบที่ 2 การจัดการด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว องค์ประกอบที่ 3 การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว องค์ประกอบที่ 4 การจัดการสิ่งแวดล้อมสุขภาวะขั้นพื้นฐาน และศูนย์บริการข้อมูล องค์ประกอบที่ 5 บุคลากรและนักสื่อความหมายท้องถิ่น เหล่านี้ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญสำหรับแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์ที่ชุมชนบ้านเกาะเกิดมีครบทั้ง 5 องค์ประกอบสำคัญแต่ยังจำเป็นต้องพัฒนาในทุกองค์ประกอบให้ประสบความสำเร็จและก่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไปในอนาคต

8.2 แนวทางการพัฒนาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์ ชุมชนริมน้ำเจ้าพระยาบ้านเกาะเกิด จังหวัด พระนครศรีอยุธยา สู่ความยั่งยืน จากการศึกษาพบว่า แหล่งท่องเที่ยวชุมชนมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากแหล่งท่องเที่ยวชุมชนอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเสนอและถ่ายทอดความจริงแท้ดั้งเดิมที่ถือเป็นหัวใจหลักของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ที่ต้องการให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้มรดกวัฒนธรรมของพื้นที่ผ่านประสบการณ์ตรง นำไปสู่การเรียนรู้สิ่งใหม่และเพิ่มพูนศักยภาพของนักท่องเที่ยวต่อไป จึงมีแนวทางการพัฒนาแบ่งออกเป็น 5 ด้าน ดังนี้

8.2.1 แนวทางการพัฒนาด้านการบริหารจัดการองค์ประกอบทางกายภาพ ได้แก่ การจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานให้มีความพร้อมที่จะให้บริการและเพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว เช่น ศูนย์บริการข้อมูล ห้องน้ำสาธารณะ ร้านอาหารและเครื่องดื่มและที่จอดรถ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับ ธง คำเกิด และ วิชรพันธ์ แสนสีธิ (2562) กล่าวว่า การพัฒนาด้านการบริการเป็นหนึ่งในแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้ประสบความสำเร็จสู่ความยั่งยืน

8.2.2 แนวทางการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวให้มีความพร้อมทั้งด้านการบริหารจัดการ การบริการและความรู้ด้านข้อมูล เพื่อการส่งมอบบริการที่ประทับใจอย่างมืออาชีพด้วยการจัดอบรม และพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถในด้านต่าง ๆ ที่เพิ่มมากขึ้น สอดคล้องกับ หนึ่งหทัย ขอมผลกลาง และคณะ (2564) ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย พบว่า การส่งมอบบริการที่มีคุณภาพส่งผลต่อความประทับใจ และความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว นำไปสู่การกลับมาท่องเที่ยวซ้ำหรือแนะนำบอกต่อไปยังผู้ที่สนใจ เช่นเดียวกับ ขวัญฤทัย เดชทองคำ (2563) ทำการศึกษาเกี่ยวกับ ความสำคัญของคุณภาพการบริการ สู่ความสำเร็จของธุรกิจท่องเที่ยวภายใต้วิกฤติ Covid-19 พบว่า การส่งมอบบริการที่เกิดความคาดหวัง นำไปสู่ความพึงพอใจและการใช้บริการซ้ำหรือแนะนำบอกต่อไปยังกลุ่มลูกค้าที่สนใจ

8.2.3 แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ด้วยการพัฒนา รูปแบบของกิจกรรมให้มีความหลากหลายและทันต่อยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปหรือระดมความร่วมมือจาก ภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐและเอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมกันปรับปรุงพัฒนาและสนับสนุน โดยมุ่งเน้นการพัฒนาสินค้าและบริการที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ทางการท่องเที่ยวของลูกค้าให้มากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับ พิศาล แก้วอยู่ และประกอบศิริ ภักดีพินิจ (2557) ได้อธิบายไว้ว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ สิ่งสำคัญคือการพัฒนา รูปแบบกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่หลากหลาย เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสวิถีชีวิต และวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างใกล้ชิด อีกทั้งยังได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างกันได้อย่างอิสระ

8.2.4 แนวทางการพัฒนาการสื่อสารทางการตลาดทางการท่องเที่ยว โดยเพิ่มช่องทางการรับรู้ ข้อมูลข่าวสารของชุมชนผ่านสื่อออนไลน์และมอบหมายให้มีผู้ดูแลรับผิดชอบในส่วนของการเผยแพร่ข้อมูล และกิจกรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อกระตุ้นการรับรู้และการตัดสินใจของนักท่องเที่ยว อีกทั้งยังเป็นการรักษาความสัมพันธ์ของฐานลูกค้าเดิมและเพิ่มเติมกลุ่มลูกค้าใหม่ที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น ซึ่งผล การศึกษาเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับ วรรณภา แดกปัญญา (2559) ได้ทำการศึกษาเรื่องแนวทางการพัฒนาการสื่อสารทางการตลาดของแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ผลการศึกษาพบว่า การรับรู้การสื่อสารทางการตลาดที่มีการรับรู้มากที่สุด ได้แก่ ด้านการสื่อสารแบบปาก ต่อปาก ด้านการตลาดเชิงกิจกรรม และด้านการใช้เครือข่ายการสื่อสารทางอิเล็กทรอนิกส์ และยังสอดคล้องกับ กุลวดี ม้ายเงิน เนียนนิภา สำเนียงเสนาะ และภูวดลงามมาก (2564) ได้ทำการศึกษา เกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่เมืองรองชุมชน

ชะจอม ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี พบว่าหนึ่งในแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีชุมชนคือการพัฒนาด้านการตลาดออนไลน์ โดยทำการส่งเสริมประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ให้นักท่องเที่ยวได้รับรู้ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ และการประชาสัมพันธ์ผ่านหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน รวมทั้งทำการอบรมเชิงปฏิบัติการในการยกระดับสินค้าและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ให้มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

8.2.5 แนวทางการพัฒนาความร่วมมือในทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในการพัฒนา ส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนับสนุนด้านงบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สู่การเติบโตอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

9. ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการวิจัยไปใช้ในการวางแผนหรือกำหนดนโยบายด้านการแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์กับแหล่งท่องเที่ยวใหม่หรือชุมชนอื่นได้
2. สถาบันการศึกษาสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนอย่างสร้างสรรค์สู่ความยั่งยืนไปใช้ในการศึกษาและต่อยอดองค์ความรู้ใหม่ให้กับผู้เรียน
3. ภาคเอกชนหรือธุรกิจด้านการท่องเที่ยวสามารถนำผลการวิจัยไปใช้ในการวางแผนเส้นทางท่องเที่ยววิถีชุมชนในรูปแบบโปรแกรมทัวร์หรือแพ็คเกจทัวร์ ตลอดจนการพัฒนาสินค้าและการบริการให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น
4. ในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษารูปแบบการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเพื่อเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเชิงสร้างสรรค์ในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาหรือรูปแบบแนวทางการพัฒนาโฮมสเตย์สู่มาตรฐานโฮมสเตย์ไทยเพื่อการเพิ่มมูลค่าทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

10. บรรณานุกรม

- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2560). **แผนพัฒนาการกีฬาแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2560 – 2564)**. กรุงเทพฯ: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2560). **แผนพัฒนาการท่องเที่ยวฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2566-2570)**. กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- กุลวดี มัยจิน และคณะ. (2564). การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่เมืองรองชุมชนชะจอม ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี**, 12(1), 77-86.
- ขวัญฤทัย เดชทองคำ. (2563). ความสำคัญของคุณภาพการบริการสู่ความสำเร็จของธุรกิจท่องเที่ยวภายใต้วิกฤติ Covid 19. **วิทยาศาสตร์การกีฬาและสุขภาพ**, 3(21), 317–326.

- ธง คำเกิด และ วัชรพันธ์ แสนสิทธิ์. (2562). แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านบางแม่หม้ายตำบลบางใหญ่ อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี. *วารสารศิลปศาสตรราชชมงคลสุวรรณภูมิ*, 1(3), 222-232.
- พิศาล แก้วอยู่ และประกอบศิริ ภักดีพินิจ. (2557). แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์โดยการปรับใช้หัตถกรรมจักสานผักตบชวาในพื้นที่อำเภอมือง จังหวัดพะเยา, เอกสารการประชุมวิชาการการพัฒนาชนบทที่ยั่งยืน ครั้งที่ 4 ประจำปี 2557 “Rethink : Social Development for Sustainability in ASEAN Community”. 11-13 มิถุนายน 2557 น.321-329.
- พองจันทร์ หลวงจันทร์ดวง และวราภรณ์ ปัญญาดี. (2561). การพัฒนาตัวชี้วัดการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน. *วารสารอิเล็กทรอนิกส์การเรียนรู้ทางไกลเชิงนวัตกรรม*, 8(1), 97-104.
- ภูริวัจน์ เดชอุ่ม. (2556). การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์: กรอบแนวคิดสู่แนวทางปฏิบัติสำหรับประเทศไทย. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากรฉบับภาษาไทย*, 33(2), 331-366.
- วรรณภา แดกปัญญา. (2559). เรื่องแนวทางการพัฒนาการสื่อสารทางการตลาดของแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์อำเภอฟิมาย จังหวัดนครราชสีมา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป). สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2543). *วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ*. (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- หนึ่งหทัย ขอผลกลาง และคณะ. (2564). แนวทางการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดเลย. *วารสารการบริการและการท่องเที่ยวไทย*, 16(1), 12-25.
- Richards, G. (2010a). Creative Tourism and Local Development. In Wurzbarger, R. (Ed.). *Creative Tourism A Global Conversation how to provide unique creative experiences for travelers worldwide: at present at the 2008 Santa Fe & UNESCO International Conference on Creative Tourism in Santa Fe*. (pp. 78–90). New Mexico. USA.
- Richards, G. (2010b). *Creative Tourism and Cultural Events* [On – line]. Available: <http://www.docstoc.com/docs/68264727/Creative-tourism-and-cultural-events>
- Richards, G. (2011). *Creativity and tourism: the state of the art*. *Annals of Tourism Research* 38:1225-1253.

ถอดบทเรียนชุมชนคุณธรรมต้นแบบของบ้านไทรน้อย อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Lessons Learned from Ban Sainoi's Moral Community Prototype in Bang Ban District, Phranakhon Si Ayutthaya Province

ธนกร ประจันตะเสน / Thanaporn Prachantasena

นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขานำทางสังคม ธุรกิจ และการเมือง วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต
Graduate Student in Master of Arts, the Leadership in Society Business and Politics Program,
College of Social Innovation, Rangsit University

ธัชกร ธิติลักษณ์ / Dhachakorn Thitiluck

อาจารย์ ดร.ประจำหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขานำทางสังคม ธุรกิจ และการเมือง วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต
Lecturer Dr. of the Master of Arts, the Leadership in Society Business and Politics Program,
College of Social Innovation, Rangsit University

วันที่รับบทความ 25 เมษายน 2566 / แก้ไขบทความ 4 สิงหาคม 2566 / ตอบรับบทความ 9 สิงหาคม 2566

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษากระบวนการดำเนินงานในการเป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบของชุมชนบ้านไทรน้อย อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และ 2) ถอดบทเรียนและสร้างรูปแบบ (Model) กระบวนการดำเนินงานในการเป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบของชุมชนบ้านไทรน้อย อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลหลัก 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ 2) ผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการ 3) ผู้เกี่ยวข้องในมิติด้านศาสนาของชุมชน และ 4) ประชาชนทั่วไปที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านไทรน้อย หมู่ 1 – หมู่ 10 ผลการวิจัยพบว่าการดำเนินการขับเคลื่อนชุมชนบ้านไทรน้อยให้เป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบ สอดคล้องตามหลักเกณฑ์ 9 ขั้นตอน ของกระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งการขับเคลื่อนชุมชนนั้นดำเนินการโดยกลุ่มผู้นำชุมชนเป็นผู้กำหนดคุณธรรมเป้าหมาย การจัดทำแผนส่งเสริมคุณธรรมและกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมต่าง ๆ โดยมีแนวทางในการกำหนดกิจกรรมให้สอดคล้องกับหลัก 3 มิติ คือ หลักธรรมทางศาสนา หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และวิถีวัฒนธรรมที่ดีงาม มาแก้ปัญหาของชุมชน และบ่มเพาะคุณธรรมความดีที่อยากทำ นอกจากนี้ยังพบว่า ชุมชนบ้านไทรน้อยมีองค์ประกอบของทุนทางสังคมที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการขับเคลื่อนชุมชนให้เป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบ ได้แก่ 1) ผู้นำชุมชนมีความเข้มแข็ง 2) พื้นฐานของคนในชุมชนที่อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข 3) มีการกำหนดคุณธรรมเป้าหมายร่วมกันของคนในชุมชน ผ่านกระบวนการ

ประชุมปรึกษาหารือ และสร้างการมีส่วนร่วมให้คนในชุมชนร่วมแสดงความเห็น 4) มีช่องทางการติดต่อสื่อสารที่เข้าถึงคนในชุมชนอย่างทั่วถึง และ 5) สามารถประสานความร่วมมือกันระหว่างผู้นำชุมชน คนในชุมชน วัดในชุมชน และส่วนราชการ เพื่อขับเคลื่อนการดำเนินงานส่งเสริมคุณธรรม ผ่านการทำกิจกรรมของชุมชนร่วมกัน

คำสำคัญ: ถอดบทเรียน ชุมชนคุณธรรมต้นแบบ พระนครศรีอยุธยา

Abstract

The purposes of this qualitative research were: 1) to study the operational process of becoming a moral community prototype of Ban Sainoi Community, Bang Ban District, Phranakhon Si Ayutthaya Province and 2) to extract lessons learned and create a model of the practical steps involved in being a moral community prototype of Ban Sainoi Community, Bang Ban District, Phranakhon Si Ayutthaya Province. The data were collected via informal interviews, in-depth interviews, and non-participant observation. The key informants consisted of 4 groups: 1) official community leaders, 2) unofficial community leaders, 3) those involved in the community's religious dimension, and 4) Ban Sainoi Community residents from Moo 1 – 10. The results revealed that the implementation of Ban Sainoi Community to become a moral community prototype complied with the 9-step criteria of the Ministry of Culture. The community drive was operated by a group of community leaders who developed moral goals along with preparing ethical promotion plans and activities. Guidelines for determining such activities were consistent with the three dimensions, i.e., religious principles, Sufficiency Economy Philosophy, and good cultural ways, to solve community problems and cultivate the virtues and good deeds. It was also found that Ban Sainoi Community had components of social capital that were important factors in driving the community to become a moral community prototype, namely, 1) strong community leaders, 2) the basis of community residents living together peacefully, 3) shared moral goals of the residents through the meeting process and participation in the opinion expression, 4) communication channels reaching people throughout the community, and 5) the cooperation among community leaders, community residents, temples, and government sectors to operate ethical promotion via participatory activities.

Keywords: Lessons Learned, Moral Community Prototype, Phranakhon Si Ayutthaya

1.ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในปัจจุบันรัฐบาลได้กำหนดยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 - 2580) โดยมีเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาประเทศสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน ตามโมเดลพัฒนาประเทศไทย 4.0 ขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยปัญญา สร้างความเข้มแข็งจากภายใน เพื่อแก้ไขปัญหาปากท้องและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนผ่านกลไกภาคประชารัฐ และให้คนในชาติ มีความพร้อมทั้งกายใจ สติปัญญา ได้รับการพัฒนาให้เป็นคนดี มีคุณธรรม มีจิตสำนึกวัฒนธรรมที่ดีงามและคุณค่าความเป็นไทย มีวินัย มีความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งในส่วนของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เป็นทั้งคนเก่งและคนดี รัฐบาลได้ประกาศใช้แผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2559 - 2564) อันเป็นแผนส่งเสริมคุณธรรมฉบับแรกของไทย โดยมีการจัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ เพื่อขับเคลื่อน ให้เกิด “คุณธรรมนำการพัฒนา” มีเป้าหมายพัฒนาชุมชน องค์กร ให้มีคุณธรรมเพื่อก้าวสู่ “สังคมคุณธรรม” และนำมิติทางศาสนามาร่วมแก้ไขปัญหาการพัฒนาชุมชนดังกล่าว โดยมีแนวคิดในการส่งเสริมให้คนไทยมีคุณธรรม จริยธรรม ส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนในทุกพื้นที่ที่มีส่วนร่วมในการสร้างชุมชนคุณธรรมเพื่อนำไปสู่สังคมคุณธรรม ซึ่งได้น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นนโยบายหลักในการขับเคลื่อน เน้นการสร้างจิตสำนึกและกระตุ้นให้คนในชุมชนสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยการค้นหาอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชน ตลอดจนค้นหาความต้องการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยหลัก “ระเบิดจากข้างใน” (กระทรวงวัฒนธรรม, 2561, หน้า 34 - 36) ทั้งนี้คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ได้กำหนดระดับของชุมชนคุณธรรมไว้ 3 ระดับ ได้แก่ 1) ชุมชนส่งเสริมคุณธรรม 2) ชุมชนคุณธรรม และ 3) ชุมชนคุณธรรมต้นแบบ ซึ่งชุมชนคุณธรรมต้นแบบนั้น หมายถึง ชุมชนคุณธรรมที่ดำเนินการส่งเสริมคุณธรรมจนประสบความสำเร็จในเชิงประจักษ์ ทั้งในด้านกระบวนการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนในชุมชนที่ส่งผลในเชิงบวก มีการทำความดีเพิ่มขึ้น ปัญหาเชิงคุณธรรมลดลง และมีแนวโน้มเกิดการพัฒนาที่ต่อเนื่อง เกิดความยั่งยืน ทำให้คนในชุมชนมีความสุข มีองค์ความรู้สามารถถ่ายทอดและเป็นแหล่งเรียนรู้ให้แก่ชุมชนอื่นได้ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2561, หน้า 33)

ชุมชนบ้านไทรน้อย ตำบลไทรน้อย อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นชุมชนที่ใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย หาเลี้ยงชีพด้วยการเกษตร ทำนา ทำไร่ ดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงยังสืบทอดตำราอาหาร ตำราขนมไทย รวมถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ตกทอดสืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่น ที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านในชุมชน อีกทั้งยังเป็นชุมชนที่มีความเชื่อความศรัทธา ยึดมั่นในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยวัดทั้ง 5 แห่งในชุมชนเป็นจุดเชื่อมโยง ก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชน มีการรวมพลัง บ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ตลอดจนราชการส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ชุมชนแห่งนี้ยังสามารถอนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน และนำมาถ่ายทอดผ่านกิจกรรมต่าง ๆ โดยมีผู้นำชุมชนและตัวแทนชาวบ้านเป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราวให้แก่ผู้เข้ามาเรียนรู้ ตลอดจนเป็นแหล่งศึกษาดูงานของหน่วยงานรัฐและเอกชนในด้านต่าง ๆ ด้วย และจากการที่ผู้นำ

ชุมชนและชาวชุมชนต่างมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนได้ดี มีผลงานโดดเด่นเป็นที่ประจักษ์ในระดับประเทศ คือ ได้รับการคัดเลือกให้เป็นหนึ่งใน 100 สุดยอดชุมชนคุณธรรมต้นแบบในปี พ.ศ. 2563 จากกระทรวงวัฒนธรรม (กระทรวงวัฒนธรรม, 2563, หน้า 136) ซึ่งคัดเลือกจากชุมชนคุณธรรมทั่วประเทศกว่า 21,775 แห่ง และได้รับรางวัลชุมชนคุณธรรมต้นแบบโดดเด่นระดับประเทศ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2564 จากกระทรวงวัฒนธรรม แสดงให้เห็นว่า ชุมชนแห่งนี้ประสบความสำเร็จในการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรม ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษา ถอดบทเรียนชุมชนคุณธรรมต้นแบบของบ้านไทรน้อย อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อนำมาซึ่งองค์ความรู้ในกระบวนการจัดการและดำเนินการยกระดับชุมชนคุณธรรมต้นแบบในพื้นที่อื่นต่อไป

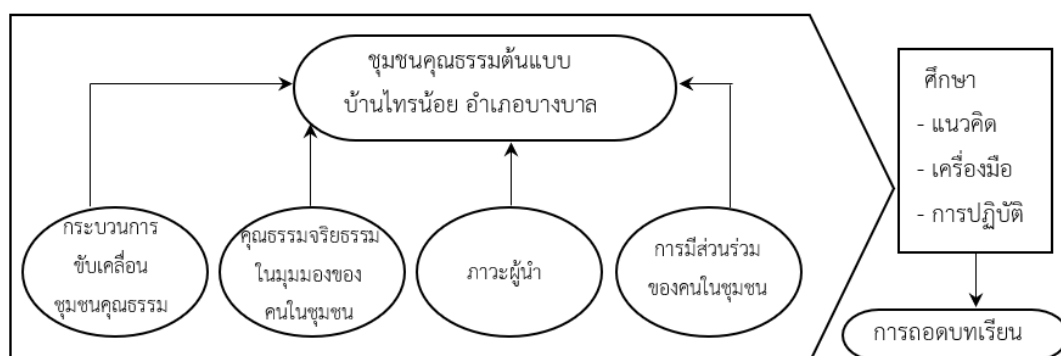
2.วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 เพื่อศึกษากระบวนการดำเนินงานในการเป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบของชุมชนบ้านไทรน้อย อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2.2 เพื่อถอดบทเรียนและสร้างรูปแบบ (Model) กระบวนการดำเนินงานในการเป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบของชุมชนบ้านไทรน้อย อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3. กรอบแนวคิดการวิจัย

ผู้วิจัยได้สังเคราะห์แนวคิดจากหลักการส่งเสริมและพัฒนาชุมชนคุณธรรม (กระทรวงวัฒนธรรม, 2561, หน้า 34 - 49) จึงได้ทำการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับชุมชนคุณธรรม, แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม , แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ , แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม และแนวคิดเกี่ยวกับการถอดบทเรียน แล้วนำมากำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยในครั้งนี้ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

4. ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative perspective) ใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างในชุมชนแบบเฉพาะเจาะจง โดยวิธีการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ใช้เทคนิคการวิเคราะห์กระบวนการดำเนินงาน (System Analysis) และถอดบทเรียนด้วยรูปแบบการปฏิบัติ (Action Learning Model) เพื่อศึกษาการพัฒนาชุมชนที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นชุมชนคุณธรรมระดับต้นแบบ ทั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง (purposive Sampling) โดยเลือกพื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้ คือ ชุมชนบ้านไทรน้อย ตำบลไทรน้อย อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เนื่องจากเป็นชุมชนคุณธรรมที่ได้รับการคัดเลือกจากกระทรวงวัฒนธรรมให้เป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบโดดเด่น ในปี พ.ศ. 2564 ตามหลักเกณฑ์ 9 ขั้นตอน ของกระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งคณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ได้กำหนดให้ ชุมชนคุณธรรมต้นแบบ ต้องผ่านเกณฑ์ประเมินระดับที่ 1 ระดับที่ 2 และดำเนินการข้อ 7 – 9 ทุกข้อ ไม่น้อยกว่าข้อละ 1 คะแนน และมีผลรวมคะแนนข้อ 1-9 ไม่น้อยกว่า 12 คะแนนโดยมีรายละเอียดตัวชี้วัดและเกณฑ์การประเมินชุมชนคุณธรรม จำนวน 9 ขั้นตอน (กระทรวงวัฒนธรรม, 2561, หน้า 45 – 50) ดังนี้

เกณฑ์ประเมินระดับที่ 1 การประเมินกระบวนการพัฒนาชุมชน

- 1) ชุมชนมีผู้นำและคนในชุมชนเห็นพ้องร่วมกันประกาศเจตนารมณ์ที่จะพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนคุณธรรม โดยมีจำนวนครัวเรือน 80.00% ขึ้นไป ที่ร่วมประกาศเจตนารมณ์โดยทำเป็นลายลักษณ์อักษร
- 2) ชุมชนร่วมกันกำหนดคุณธรรมเป้าหมาย และกำหนด “ปัญหาที่อยากแก้” และ “ความดีที่อยากทำ” โดยมีจำนวนครัวเรือน ตั้งแต่ 80.00% ขึ้นไป ที่ร่วมกำหนดคุณธรรมเป้าหมาย อย่างน้อย 3 เรื่อง
- 3) ชุมชนร่วมกันจัดทำแผนส่งเสริมคุณธรรมของชุมชนเกี่ยวกับปัญหาที่อยากแก้ และความดีที่อยากทำ ซึ่งเป็นความต้องการของคนในชุมชนเพื่อประโยชน์สุขของชุมชน (การระเบิดจากข้างใน) โดยมีจำนวนครัวเรือน ตั้งแต่ 80.00% ขึ้นไป มีส่วนร่วมประชุมประชาคม จัดทำแผนส่งเสริมคุณธรรมของชุมชนโดยมีการมอบหมายผู้รับผิดชอบชัดเจน

เกณฑ์ประเมินระดับที่ 2 การประเมินกระบวนการและการดำเนินงานตามแผน

- 4) ความสำเร็จของชุมชนตามแผนส่งเสริมคุณธรรม โดยชุมชนมีการจัดกิจกรรมแก้ไขปัญหาของชุมชน และมีการส่งเสริมการทำความดี เทิดทูนสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และปฏิบัติตามคุณธรรม พอเพียง วินัย สุจริต จิตอาสาหรืออื่น ๆ ตามที่ระบุไว้ในแผนฯ จากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและได้รับการสนับสนุนทรัพยากรและหรือเงินทุนจากหน่วยงานภาคประชาสังคมในพื้นที่ โดยมีการดำเนินการตามแผนส่งเสริมคุณธรรมที่กำหนดไว้ สำเร็จตั้งแต่ 60.00 % ขึ้นไป และเป็นไปตามเป้าหมายของกิจกรรมที่กำหนดไว้

5) ชุมชนมีการติดตามประเมินผลสำเร็จ เพื่อทบทวน ปรับปรุง แผนส่งเสริมคุณธรรมของชุมชนให้มีคุณภาพและบรรลุผล โดยมีการประเมินและรายงานผลสำเร็จ และการทบทวน ปรับปรุงแผนฯของชุมชนที่มีคุณภาพ

6) ชุมชนมีการประกาศยกย่องเชิดชูบุคคลผู้ทำความดีและหรือบุคคลผู้มีคุณธรรมในชุมชน และหรือบุคคลอื่นที่ทำความดีให้กับชุมชน โดยมีการประกาศยกย่องเชิดชูบุคคลผู้ทำความดีและหรือบุคคลผู้มีคุณธรรมในชุมชนและหรือบุคคลอื่นที่ทำความดีให้กับชุมชน อย่างน้อย 2 ครั้งต่อปี

ประเมินระดับที่ 3 การประเมินกระบวนการดำเนินงานตามแผนและพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลง

7) ความสำเร็จของชุมชนบรรลุผลตามแผนส่งเสริมคุณธรรมโดยชุมชนมีการจัดกิจกรรมแก้ไขปัญหาของชุมชนทำให้ปัญหาของชุมชนได้รับการแก้ไข และมีการส่งเสริมการทำความดีเทิดทูนสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และปฏิบัติตามคุณธรรม พอเพียง วินัย สุจริต จิตอาสาหรืออื่น ๆ ตามที่ระบุไว้ในแผนฯ จากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและได้รับการสนับสนุนทรัพยากรและหรือเงินทุนจากหน่วยงานภาค ประชากรในพื้นที่ ทำให้คนในชุมชนมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เช่น ไม่มีการทะเลาะวิวาท ไม่ลักขโมย ไม่เล่นการพนัน ไม่ยุ่งเกี่ยวกับสิ่งเสพติด มีการเก็บออมเงิน มีรายได้เพิ่ม ฯลฯ ทำให้คนในชุมชนมีความสุข โดยมีการดำเนินการตามแผนส่งเสริมคุณธรรมที่กำหนดไว้ มีผลสำเร็จ 70.00 - 79.99% และเป็นไปตามเป้าหมายของกิจกรรมที่กำหนดไว้ และมีการประเมินความพึงพอใจของคนในชุมชน และมีผลการประเมินความพึงพอใจ 70.00 - 79.99%

8) ชุมชนมีการกำหนดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม ใน 3 มิติ คือ การนำหลักธรรมทางศาสนา หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และวิถีวัฒนธรรมที่ดีงาม มาแก้ปัญหของชุมชน และบ่มเพาะคุณธรรม ความดีที่อยากทำ ครบทั้ง 3 มิติ

9) ชุมชนมีองค์ความรู้จากการเป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบ สามารถเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอดให้กับชุมชนอื่น ๆ เข้าศึกษาดูงานได้ หรือไปเผยแพร่ผลงานให้กับหน่วยงาน/ชุมชนอื่นๆ ไม่น้อยกว่า 3 ครั้งต่อปี

4.1 การกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการดำเนินการศึกษา โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งมีเกณฑ์การคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากลักษณะของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเชิงคุณภาพ ดังนี้

1) ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ ได้แก่ กำนันตำบลไทรน้อย และผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 5

2) ผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ กรรมการหมู่บ้าน ประธานชมรมผู้สูงอายุ ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ประธานกลุ่มโฮมสเตย์ ปราชญ์ชาวบ้าน และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.)

3) ผู้เกี่ยวข้องในมิติด้านศาสนาของชุมชน ได้แก่ เจ้าอาวาสวัดปราสาททอง มรรคนายกวัดปราสาททอง มรรคนายกวัดเก้าห้อง มรรคนายกวัดท่าสุทธาวาส และมรรคนายกวัดไทรน้อย

4) ประชาชนทั่วไปที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านไทรน้อย หมู่ 1 – 10 จำนวน 10 คน

4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยทำการรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ในระหว่างเดือนมกราคม - กุมภาพันธ์ 2566 ซึ่งเป็นการพูดคุยระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูล เพื่อรวบรวมข้อมูลที่ต้องการโดยใช้การสัมภาษณ์รูปแบบต่าง ๆ กัน ดังนี้

1) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เคร่งครัดในเรื่องขั้นตอนและลำดับของคำถาม เป็นการชวนพูดคุย การเสริมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างผู้วิจัยกับคนในชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้ทราบบริบทและข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

2) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In – Depth Interview) เป็นการสัมภาษณ์โดยมีทิศทาง (Guided conversation) เพื่อให้ได้ประเด็นตามกรอบการศึกษา โดยกำหนดโครงสร้างของคำถามไว้ในขณะสัมภาษณ์จะไม่เป็นการสอบถามเป็นข้อคำถามโดยตรง แต่ดำเนินการโดยใช้วิธีสนทนาอย่างเป็นกันเองเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลอธิบายข้อมูลในเชิงลึกอย่างไม่กดดันและตอบตามความเป็นจริง ซึ่งในระหว่างการสัมภาษณ์อาจมีประเด็นที่หลากหลายกว้างขวางออกไปเกินกว่าประเด็นคำถามที่ผู้วิจัยต้องการ ซึ่งผู้วิจัยจะต้องควบคุมการสนทนาให้อยู่ในประเด็นที่ต้องการทราบเท่านั้น

3) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) มีการสังเกตควบคู่กันไประหว่างการเก็บข้อมูล โดยขึ้นอยู่กับสถานการณ์ต่าง ๆ ขณะที่ออกเก็บข้อมูล ซึ่งการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมคือ การที่ผู้วิจัยเฝ้าสังเกตอยู่ภายนอกโดยไม่เข้าไปร่วมในกิจกรรมที่ชุมชนกระทำอยู่ เพื่อให้ทราบถึงข้อมูลทางกายภาพของชุมชน ลักษณะชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ หรือความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

4.3 การวิเคราะห์ข้อมูลและการประมวลผล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพนี้ ผู้วิจัยใช้หลักการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Approach Analysis) ซึ่งเป็นการพรรณนาที่มุ่งแสดงให้เห็นภาพของความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันของคนกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องและสะท้อนให้เห็นการมีส่วนร่วมของคนชุมชนที่มีต่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง ให้ไปสู่การเป็นชุมชนคุณธรรม และยกระดับชุมชนให้เป็นชุมชนคุณธรรมในระดับต้นแบบ

5. ผลการวิจัย

ถอดบทเรียนชุมชนคุณธรรมต้นแบบของบ้านไทรน้อย อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

5.1 กระบวนการดำเนินงานในการเป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบของชุมชนบ้านไทรน้อย อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า กลุ่มผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการ กลุ่มผู้เกี่ยวข้องในมิติด้านศาสนาของชุมชน และกลุ่มประชาชนทั่วไปที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านไทรน้อย หมู่ 1 - 10 ส่วนใหญ่ยังมีความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนคุณธรรมไม่มากนัก ทั้งนี้ ในทัศนะของผู้ให้ข้อมูลทั้ง 3 กลุ่ม มีความเห็นว่าชุมชนคุณธรรม คือ ชุมชนที่คนในชุมชนต่างมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น การให้เกียรติต่อกันโดยไม่ก้าวล่วงความเป็นส่วนตัว คนในชุมชนมีศีลธรรม ทำกิจกรรมทางศาสนาอย่างต่อเนื่อง และมีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อคงไว้ซึ่งวิถีชีวิตที่ดีงาม ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลทั้ง 3 กลุ่มนี้ ยังไม่สามารถอธิบายเกี่ยวกับกระบวนการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งและวิถีการขับเคลื่อนให้ชุมชนเป็นชุมชนคุณธรรมต้องดำเนินการอย่างไร แต่รับทราบ bahwa ชุมชนได้รับการคัดเลือกให้ได้เป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบ ส่วนกลุ่มผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ จะอธิบายว่า กระบวนการดำเนินงานในการเป็นชุมชนคุณธรรมนั้น คือ การดำเนินการด้านคุณธรรม ตามแผนส่งเสริมคุณธรรมที่กำหนดไว้ร่วมกัน โดยยึดหลักความพอเพียง มีการวางแผนการทำงาน การรวมตัวกันเพื่อให้เกิดความเข้มแข็ง เริ่มจากผู้นำทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง มีการประชุมและรับฟังความคิดเห็นของคนในชุมชนอย่างสม่ำเสมอเพื่อพัฒนาชุมชน ส่วนการดำเนินการตามเกณฑ์การประเมินชุมชนคุณธรรมทั้ง 9 ขั้นตอนนั้น จะมีเฉพาะกลุ่มผู้นำการขับเคลื่อนชุมชน ซึ่งในที่นี้ คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลกลุ่มที่ 1 ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ และกลุ่มที่ 2 ผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการบางส่วน ที่ทราบข้อมูลและทราบกระบวนการดำเนินงานขับเคลื่อน

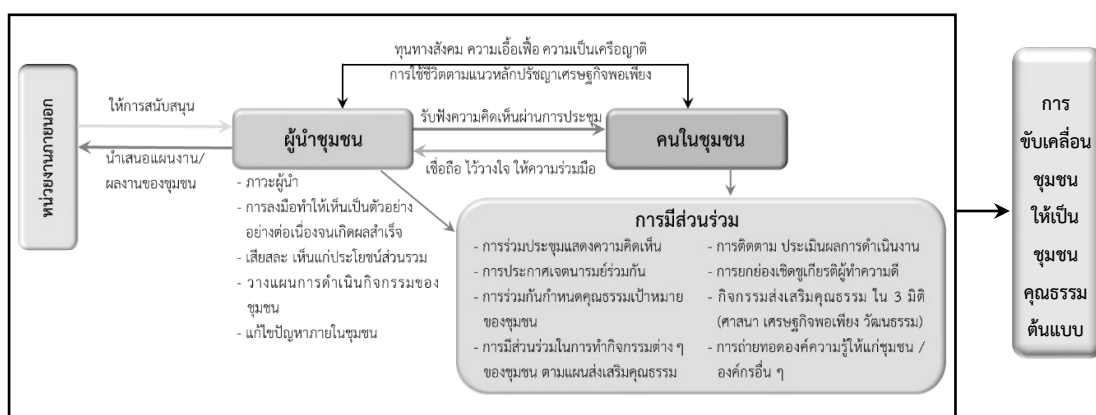
กระบวนการดำเนินงานในการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมของชุมชนบ้านไทรน้อย จะเริ่มจากผู้นำระดมความคิดจากกลุ่มผู้นำชุมชนแล้วประชุมปรึกษาร่วมกับคนในชุมชนและวัดทั้ง 5 วัดในชุมชนผ่านการประชุม โดยกำหนดรูปแบบการดำเนินการจากการวิเคราะห์สิ่งที่ชุมชนอยู่เดิม สิ่งที่เป็นปัญหา และสิ่งที่ต้องการให้เกิดขึ้น (ปัญหาที่อยากแก้ และความดีที่อยากทำ) แล้วร่วมกันประกาศเจตนารมณ์ที่จะพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนคุณธรรม มีการตั้งคณะกรรมการและมอบหมายผู้รับผิดชอบในการดำเนินงานตามแผนส่งเสริมคุณธรรม จำนวน 41 กิจกรรม อาทิ กิจกรรมแก้ไขปัญหายะยะของชุมชน การส่งเสริมการทำความดีและประกาศยกย่องเชิดชูผู้ทำความดีในชุมชน กิจกรรมเทิดทูนสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ กิจกรรมบ้าน วัด โรงเรียน ส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน กิจกรรมสืบสานขนมไทยโบราณ กิจกรรมส่งเสริมการสร้างรายได้ให้แก่ผู้สูงอายุในชุมชน กิจกรรมงดเหล้าเข้าพรรษา กิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา กิจกรรมการปลูกฝังขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมให้เยาวชนผ่านการเล่นดนตรีไทย กิจกรรมสวนครัวรั้วกินได้ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง กิจกรรมพลังชุมชนเข้มแข็งต้านยาเสพติด และกิจกรรมจิตอาสา เป็นต้น ซึ่งเป็นการมีการจัดกิจกรรมครบทั้ง 3 มิติ โดยผู้นำจะลงมือทำให้

เห็นเป็นตัวอย่างแล้วชักชวนให้คนในชุมชนร่วมกิจกรรม ไม่มีการบังคับให้เข้าร่วม การทำกิจกรรมในชุมชนจะเกิดจากความสมัครใจของคนในชุมชนเอง ทั้งนี้ จากการประเมินตนเองโดยการติดตามผลความสำเร็จและความพึงพอใจของคนในชุมชน พบว่าชุมชนบ้านไทรน้อยสามารถดำเนินการตามแผนส่งเสริมคุณธรรมได้อย่างน่าพอใจ ส่งผลให้มีบุคคลภายนอกเข้ามาศึกษาดูงานและเรียนรู้เกี่ยวกับชุมชนทั้งในภาครัฐและภาคเอกชนอย่างต่อเนื่อง (มยุรี ศรีนาค, 2566 , 22 มกราคม)

สิ่งที่น่าสนใจจากการสัมภาษณ์ครั้งนี้ พบว่า ผู้นำชุมชนจะศึกษาแนวทางการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนของส่วนราชการต่าง ๆ แล้วนำมาปรับให้เข้ากับกิจกรรมในชุมชน เพื่อสนองนโยบายของส่วนราชการต่าง ๆ แล้วนำเสนอสิ่งที่ชุมชนมีให้แก่ส่วนราชการทราบผ่านการเข้าร่วมโครงการต่าง ๆ ของส่วนราชการ เมื่อชุมชนมีความพร้อมและสามารถสนองนโยบายด้านต่าง ๆ ได้ครบถ้วนตามแนวทางของส่วนราชการ ชุมชนก็จะได้รับการสนับสนุนจากส่วนราชการต่าง ๆ มากขึ้น ตลอดจนได้รับการผลักดันให้เข้าร่วมเสนอผลงานเพื่อรับรางวัลตั้งแต่ระดับจังหวัดจนถึงระดับประเทศ สร้างชื่อเสียงและภาพลักษณ์ที่ดีให้แก่ชุมชน นอกจากนี้ความโอ้อ้อมอารีและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ซึ่งเป็นนิสัยพื้นฐานของคนในชุมชนที่อยู่กันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย เป็นสังคมที่มีการแบ่งปัน ช่วยเหลือกัน โดยมีพื้นฐานมาจากการที่คนในชุมชนส่วนใหญ่ต่างเป็นเครือญาติ หรือเป็นคนที่อยู่จักสนิทสนมกันมาตั้งแต่อดีต อีกทั้งคนในชุมชนก็มีความเชื่อมั่นศรัทธาในตัวผู้นำชุมชน ส่งผลให้เมื่อผู้นำชุมชนต้องการความร่วมมือในการทำกิจกรรมใด ๆ โดยเฉพาะความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม จึงมักได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชน ยกเว้นแต่กรณีที่มีการกิจอื่นที่สำคัญ หรือข้อขัดข้องทางด้านสุขภาพ ก็จะได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมนั้น

5.2 การถอดบทเรียนกระบวนการดำเนินงานในการเป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบของชุมชนบ้านไทรน้อย พบว่า กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนให้เป็นชุมชนคุณธรรม เกิดจากการระดมความคิดจากกลุ่มผู้นำชุมชนประชุมปรึกษาหารือ โดยกำหนดรูปแบบการดำเนินการจากการวิเคราะห์สิ่งที่ชุมชนอยู่เดิม สิ่งที่เป็นปัญหา และสิ่งที่ต้องการให้เกิดขึ้น แล้วกำหนดเจตนารมณ์และคุณธรรมเป้าหมายของชุมชนไว้เบื้องต้นหลาย ๆ ข้อ จากนั้นจึงขอความร่วมมือจากคนในชุมชนให้เข้าร่วมประชุมรับฟังและแสดงความเห็น เพื่อให้ได้เจตนารมณ์ร่วมกันของชุมชน และคุณธรรมเป้าหมายที่ชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้น ประกอบด้วย 1) เราจะยึดมั่นในหลักธรรมทางศาสนา 2) เราจะดำรงไว้ซึ่งสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ 3) เราจะรักษาและสืบสานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น 4) เราจะปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และ 5) เราจะเป็นพลังจิตอาสาทำความดีเพื่อแผ่นดิน จากนั้นชุมชนจึงร่วมกันกำหนดแผนการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับคุณธรรมเป้าหมาย โดยกลุ่มผู้นำชุมชนจะมีการทบทวนแผนการดำเนินงานกับผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นปีละ 1 ครั้ง และสื่อสารผลที่เกิดขึ้นนั้นให้แก่คนในชุมชนร่วมรับทราบ ทั้งที่เป็นทางการผ่านการประชุมและไม่เป็นทางการผ่าน Line กลุ่มชุมชน ซึ่งผู้นำชุมชนสามารถประสานความร่วมมือกับคนในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้จากความเชื่อถือ

ไว้วางใจของคนในชุมชนที่มีต่อกลุ่มผู้นำ อีกทั้งทุนทางสังคมของคนในชุมชนที่มีความเอื้อเฟื้อ ความเป็นเครือญาติ และแนวทางการใช้ชีวิตตามแนวหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ผู้นำชุมชนสามารถนำจุดแข็งนี้มาดำเนินการขับเคลื่อนให้ชุมชนเป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบได้ นอกจากนี้ การที่ผู้นำชุมชนสามารถนำเสนอแผนงานและผลงานต่าง ๆ ของชุมชน ทำให้ชุมชนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและมีเครือข่ายความร่วมมือจากทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ซึ่งจากข้อมูลนี้ ผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์ สังเคราะห์ ถอดบทเรียนชุมชนคุณธรรมต้นแบบของชุมชนบ้านไทรน้อย และนำมาสร้างรูปแบบ (Model) ได้ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ถอดบทเรียนกระบวนการดำเนินงานในการเป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบของชุมชนบ้านไทรน้อย อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (Model)

6.สรุปผลการวิจัย

6.1 กระบวนการดำเนินงานในการเป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบของชุมชนบ้านไทรน้อย อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 4 กลุ่ม อธิบายความหมายของชุมชนคุณธรรมต้นแบบไม่ตรงตามที่คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติให้ความหมายไว้นัก และส่วนมากจะไม่ทราบกระบวนการดำเนินงานในการเป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบ แต่ก็มีส่วนร่วมในกระบวนการขับเคลื่อนอย่างเป็นธรรมชาติ โดยไม่ได้รู้สึกว่าเป็นการดำเนินการตามขั้นตอนที่ราชการกำหนด แต่เป็นสิ่งที่ดำเนินการทำอยู่แล้วเป็นปกติตามวิถีของชุมชน นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบของทุนทางสังคมที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการขับเคลื่อนชุมชนให้เป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบ 5 ประการ ได้แก่ 1) ผู้นำชุมชนมีความเข้มแข็ง 2) พื้นฐานของคนในชุมชนที่อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข 3) การกำหนดคุณธรรมเป้าหมายร่วมกัน 4) มีช่องทางการติดต่อสื่อสารเข้าถึงคนในชุมชน และ 5) สามารถประสานความร่วมมือกัน (ผู้นำ คนในชุมชน วัด ส่วนราชการ)

6.2 การถอดบทเรียนกระบวนการดำเนินงานในการเป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบของชุมชนบ้านไทรน้อย เกิดจากการระดมความคิดจากกลุ่มผู้นำชุมชนประชุมปรึกษาหารือกัน แล้วขอความร่วมมือ

จากคนในชุมชนให้เข้าร่วมประชุมรับฟังและแสดงความคิดเห็น เพื่อกำหนดเจตนารมณ์และคุณธรรม เป้าหมายของชุมชน ตลอดจนกำหนดแผนการดำเนินงานกิจกรรมต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับคุณธรรมเป้าหมาย ร่วมกัน โดยกลุ่มผู้นำชุมชนจะมีการทบทวนแผนการดำเนินงานกับผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นปีละ 1 ครั้ง และสื่อสาร ผลที่เกิดขึ้นนั้นให้แก่คนในชุมชนร่วมรับทราบ นอกจากนี้กลุ่มผู้นำที่เป็นทางการของชุมชนสามารถ นำจุดแข็งในด้านความสามัคคีร่วมมือของคนในชุมชน และการใช้ชีวิตตามแนวหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนพื้นฐานของความเอื้ออาทรต่อกันของคนในชุมชน อันเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญของ ชุมชน มาใช้ในการขับเคลื่อนให้ชุมชนเป็นชุมชนคุณธรรมได้สำเร็จเป็นรูปธรรม จนได้รับรางวัลชุมชน คุณธรรมต้นแบบโดดเด่นระดับประเทศ

7. การอภิปรายผลการวิจัย

ถอดบทเรียนชุมชนคุณธรรมต้นแบบของบ้านไทรน้อย อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สามารถอภิปรายผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัยได้ ดังนี้

7.1 กระบวนการดำเนินงานในการเป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบของชุมชนบ้านไทรน้อย อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามหลักเกณฑ์ 9 ขั้นตอน ของกระทรวงวัฒนธรรมนั้น ต้องอาศัย การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบของทุนทางสังคมที่เป็นปัจจัยสำคัญ ต่อการขับเคลื่อนชุมชนให้เป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบ สอดคล้องกับวรญาณ จิระวิพลวรรณ และคณะ (2564) ที่อธิบายกระบวนการพัฒนาโรงเรียนต้นแบบว่า เริ่มจากการกำหนดวัตถุประสงค์ กำหนด อัตลักษณ์ สร้างระบบการบริหารอย่างมีส่วนร่วม มีการขับเคลื่อนการดำเนินงาน การประชุมปฏิบัติการ จัดทำแผน ลงมือปฏิบัติและประเมินผลการปฏิบัติ และสอดคล้องกับธนา จันทร์สม (2565) ที่ได้ศึกษา ถึงองค์ประกอบและรูปแบบของทุนทางสังคมที่สำคัญต่อการพัฒนาชุมชน พบว่าทุนทางสังคมเป็นปัจจัย สำคัญต่อความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน นอกจากนี้พื้นฐานแนวคิดของคนในชุมชนที่มีความ เอื้อเฟื้อ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ตลอดจนมีความประพฤติดีมีศีลธรรม การทำประโยชน์ต่อสังคมโดย ไม่หวังผลตอบแทน เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้สามารถขับเคลื่อนให้ชุมชนบ้านไทรน้อยเป็นชุมชนคุณธรรม ต้นแบบได้ สอดคล้องกับหลักเกณฑ์การพิจารณาชุมชนท้องถิ่นต้นแบบด้านคุณธรรมของศูนย์คุณธรรม (2564) ที่ให้แนวทางไว้ว่า ชุมชนท้องถิ่นที่ดำเนินการได้ประสบผลสำเร็จจนเกิดเป็นต้นแบบด้านคุณธรรม ได้นั้น ย่อมจะมีการยึดมั่นในหลักคุณธรรมเป็นพื้นฐาน ผ่านกิจกรรมกลุ่ม วิธีการดำเนินชีวิตของชาวชุมชน ซึ่งกิจกรรมมีชีวิตนั้นจะสะท้อนถึงการมีและการส่งเสริมคุณธรรม ทั้งนี้ ผู้นำชุมชนบ้านไทรน้อยยังเป็นผู้ที่มี บทบาทอย่างมากในการดำเนินงานให้ชุมชนเป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบได้ ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วพบว่า ผู้นำชุมชนนี้มีลักษณะที่สอดคล้องกับทฤษฎีภาวะผู้นำของ เคิร์ท เลวิน และทฤษฎีภาวะผู้นำของ เรนซิส ลิเคิร์ต กล่าวคือ ผู้นำของชุมชนนี้มีลักษณะความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย ใช้การตัดสินใจของกลุ่ม หรือให้ผู้ตามมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ รับฟังความคิดเห็นส่วนรวม และมีลักษณะความเป็นผู้นำแบบ

ปรึกษาหารือที่ให้ความไว้วางใจและให้สิทธิการตัดสินใจแต่ไม่ทั้งหมด มีการให้รางวัลเพื่อสร้างแรงจูงใจ ใช้การบริหารแบบมีส่วนร่วมมีการติดต่อสื่อสารแบบ 2 ทาง ทั้งจากระดับล่างขึ้นบน และจากระดับบนลงล่าง และยังสอดคล้องกับการศึกษาของอโรชา ทองลาว (2558) ได้อธิบายไว้ว่า ผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งเป็นผู้ที่สามารถมองการณ์ไกล มีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาที่ดี เห็นประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว เป็นผู้เสียสละ อดทน สามารถทำงานร่วมกับคนในชุมชนและได้รับความไว้วางใจ เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน ตลอดจนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนบ้านไทรน้อย ส่งผลให้ผู้นำชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมขับเคลื่อนชุมชนให้เป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบได้ง่าย เนื่องจากคนในชุมชนส่วนมากตั้งอยู่บนพื้นฐานของความมีน้ำใจต่อกัน มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน รวมถึงเป็นเครือญาติ ประกอบกับความเชื่อมั่นในตัวผู้นำชุมชน และการให้ความสำคัญต่อประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของคัชพล จันทเพชรและพิทักษ์ ศิริวงศ์ (2560) ที่พบว่าเมื่อเกิดการบูรณาการความร่วมมือระหว่างชุมชนและหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะส่งผลให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการจัดการ และเมื่อชุมชนเกิดการเรียนรู้และเห็นประโยชน์ร่วมกันจะนำไปสู่ความร่วมมือในการพัฒนาอย่างมีเอกภาพภายในชุมชน นอกจากนี้อโรชา ทองลาว (2558) ยังพบว่า การที่คนในชุมชนมีความสามัคคี ให้เกียรติซึ่งกันและกัน มีระบบสังคมแบบเครือญาติ ร่วมคิดร่วมทำและร่วมดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยกันอย่างต่อเนื่อง จะทำให้การพัฒนาชุมชนเป็นไปได้ด้วยดี

7.2 การถอดบทเรียนกระบวนการดำเนินงานในการเป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบของชุมชนบ้านไทรน้อย พบว่า สิ่งสำคัญของกระบวนการดำเนินงานมาจากผู้นำชุมชนและคนในชุมชนที่มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ 9 ขั้นตอนที่กระทรวงวัฒนธรรมกำหนดไว้ โดยเป็นการมีส่วนร่วมอย่างเป็นธรรมชาติ อันเกิดจากพื้นฐานทุนทางสังคมของคนในชุมชน ภาวะผู้นำของผู้นำชุมชน ความเสียสละและการลงมือทำให้เห็นเป็นตัวอย่างจนเกิดผลสำเร็จที่สร้างความเชื่อมั่นให้คนในชุมชน ตลอดจนการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ทำให้เกิดการขับเคลื่อนชุมชนให้เป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบได้ สอดคล้องกับอโรชา ทองลาว (2558) ที่พบว่าปัจจัยที่ส่งเสริมความสำเร็จในการดำเนินงานโครงการ 9 บวร ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน คือ การที่มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีวิสัยทัศน์ในการพัฒนา มีทุนทางสังคม การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก

8. ข้อเสนอแนะ

8.1 ข้อเสนอแนะในการพัฒนาชุมชนคุณธรรมบ้านไทรน้อย

กลุ่มผู้นำชุมชนยังขาดการสร้างความสำเร็จให้คนในชุมชนเข้าใจถึงกระบวนการขับเคลื่อนชุมชนให้เป็นชุมชนคุณธรรม และวิธีการดำรงไว้ซึ่งความเป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบ ควรมีการสื่อสาร

และทำความเข้าใจ การถ่ายทอดองค์ความรู้ หรือการอธิบายหลักการและวัตถุประสงค์เพิ่มเติม ก่อนการดำเนินกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมต่าง ๆ

8.2 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ตัวชี้วัดและเกณฑ์การประเมินชุมชนคุณธรรม ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการแบ่งระดับชุมชนนั้น บางข้อไม่สามารถนำมาพิจารณาได้จริง ไม่สามารถวัดผลได้ เนื่องจากไม่มีการเก็บข้อมูลเปรียบเทียบ เช่น การวัดพฤติกรรมของคนในชุมชนว่ามีความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นหรือไม่ ความสุขของคนในชุมชน เพิ่มขึ้นหรือไม่ เป็นต้น อีกทั้งห้วงเวลาการรายงานผลไม่สอดคล้องกับการดำเนินงาน กล่าวคือ ชุมชนดำเนินกิจกรรมตามรอบปีงบประมาณ แต่ราชการมีการกำหนดให้ชุมชนประเมินผลและรายงานผล ในระหว่างปี ซึ่งบางกิจกรรมยังไม่เกิดขึ้น ก็จะไม่สามารถประเมินผลและรายงานผลได้ จึงควรมีการ ทบทวนตัวชี้วัดและเกณฑ์การประเมินชุมชนคุณธรรม และทบทวนการกำหนดเวลาส่งผลการประเมินของ ชุมชนให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

8.3 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ศึกษาชุมชนอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้ขับเคลื่อนเป็นชุมชนคุณธรรม หรือศึกษาชุมชนอื่น ๆ ที่เป็นชุมชน คุณธรรมแล้ว แต่ไม่สามารถยกระดับเป็นต้นแบบได้
- 2) ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบชุมชนใกล้เคียงกับชุมชนคุณธรรมที่อยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา หรือจังหวัดใกล้เคียง เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่าง
- 3) ถอดบทเรียนความสำเร็จอื่น ๆ ของชุมชนบ้านไทรน้อย เช่น ภาวะผู้นำของผู้นำชุมชนการบริหาร จัดการชุมชนท่องเที่ยว การสร้างรายได้จากทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน เป็นต้น

9. บรรณานุกรม

- กระทรวงวัฒนธรรม. (2561). คู่มือการประเมินองค์กร ชุมชน อำเภอและจังหวัดคุณธรรมภายใต้แผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2559 – 2565). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- กานดา เตชะขันทมาภ. (2565). การถอดบทเรียนในกระบวนการจัดการความรู้. วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 13(2), 189 – 204.
- คัชพล จันทเพชร และพิทักษ์ศิริวงศ์. (2559). การบูรณาการทุนทางวัฒนธรรมสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน : กรณีศึกษา ชุมชนบ้านซากแก้ว อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี. วารสารการวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชน (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์), 10(1), 111 – 121.

ชัยรัตน์ จุสปาโล, ยุพภรณ์ อูไรรัตน์, วรพงษ์ อัสวเกศมณี, สุจิตราภรณ์ จุสปาโล, และบุญรัตน์ บุญรัมย์.

(2563). การเสริมสร้างศักยภาพการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมีส่วนร่วมบน
ฐานอัตลักษณ์ผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยวในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา. (รายงานผลการวิจัย).

กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.

ณดา จันทร์สม. (2565, 29 พฤศจิกายน). **ทุนทางสังคมกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน**. ค้นเมื่อ 25
ตุลาคม 2565, จาก <https://thaipublica.org/2022/11/nida-sustainable-move09/>.

ดำรงศักดิ์ แก้วเพ็ง. (2556). **ชุมชน**. สงขลา: ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยทักษิณ.

ถวิลวดี บุรีกุล. (2565). **ตัวชี้วัดหลักการมีส่วนร่วม**. กรุงเทพฯ: สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบัน
พระปกเกล้า.

ประพนธ์ ผาสุขยัต. (2553). **การจัดการความรู้ ฉบับ KM Inside**. กรุงเทพฯ: เอ็มเอ็นเตอร์ไพรส์.

ทวีศิลป์ ภูลอนาดล. (2553). **การพัฒนาภาวะผู้นำเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น
ของประชาชน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

เทพศักดิ์ อังคนาวิตัลย์ และผดณิชา มุสิกะไชย. (2561). การถอดบทเรียนจากโครงการจัดการความ
ปลอดภัยด้านยาในชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ระหว่างปี 2558-2560. **วารสารเภสัชกรรมไทย**, 10(1) , 142 – 160.

ธัญศิรินทร์ จันทร์หอม. (2562). **โครงการพัฒนาทุ่งช้าง สู่เมืองน่านน่าอยู่ ต้นแบบของการพัฒนา
ชุมชนสู่การพัฒนาเมือง**. (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริม
วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.

ปรีชัย ดาวอุดม และเจษฎา เนตะวงศ์. (2562). **การถอดบทเรียนชุมชนเพื่อการปฏิรูปกระบวนการ
จัดการทรัพยากร : พลวัตแห่งการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ตำบลหนอง
พันจันทร์ อำเภอบ้านคา จังหวัดราชบุรี**. (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: สถาบัน
พระปกเกล้า.

พนามาศ ตริวรณกุล, เมตตา เร่งชวนขวย, เสถียร แสงแถวทิม, อรุช นวราช, และชฎาธิพร มั่งเกร็ด.
(2562). **การถอดบทเรียนการขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมของเกษตรกร ในโซ่
คุณค่าสามพรานโมเดล**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

พรชัย จุลเมตต์, สมชาย ตริทิพย์สถิตย์, ฉวีวรรณ ชื่นชอบ, จิตาภา จุฑาภูวดล, และ กนิษฐา ภู่วง.

(2561). **ประสิทธิผลของโปรแกรมการสร้างแรงจูงใจร่วมกับการมีส่วนร่วมของครอบครัวต่อ
พฤติกรรมการดูแลตนเองในการป้องกันโรคหลอดเลือดสมอง**. (รายงานผลการวิจัย). ชลบุรี:
มหาวิทยาลัยบูรพา.

พระदेวิศม์ สุขถาวร, ประจิตร มหาหิง, และจุฬาพรณภรณ์ ธนะแพทย์. (2563). ภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรมาภิบาลสำหรับผู้บริหารสถานศึกษา. วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์, 5(3), 552 – 564.

พัชรินทร์ จิงประวัติ. (2561). การมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดปทุมธานีและจังหวัดนครนายก. วารสารกระแสนวัฒนธรรม, 19(35), 64-76. ภาสวรรณ วัชรดำรงศักดิ์, ชินานาญ วิทยาประภากร, ญาณิศา โกมลสิริโชค, หฤทัย อาซากิจ และ ลัดดา ปินตา.

(2562). การวิจัยและกระบวนการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์เพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ OTOP ประเภทผลิตภัณฑ์ผ้าและสิ่งทอพื้นถิ่นของอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ บนฐานทรัพยากรชุมชนเพื่อมุ่งสู่การค้าที่เป็นธรรม. (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.

มัลลิกา ต้นสอน. (2544). พฤติกรรมองค์กร. กรุงเทพฯ: บริษัท เอ็กซ์เบอร์เนท จำกัด.

ราตรี จุลศิริ. (2560). เครือข่ายผู้บริโภค : การมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งและรู้จักสิทธิในกิจการกระจายเสียงและโทรทัศน์. กรุงเทพฯ: สำนักงาน กสทช.

วรรณญา จิระวิบูลวรรณ, สุนันท์ นวลเพ็ง, และ ชาญนรงค์ อินทรประเสริฐ. (2564). การถอดบทเรียน : โรงเรียนต้นแบบโครงการโรงเรียนคุณธรรม ในจังหวัดหนองบัวลำภู. วารสารครุศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, 3(1) , 1 – 17.

วิภาดา คุปตานนท์. (2544). การจัดการและพฤติกรรมองค์กร. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรังสิต.

วิรัช วิรัชนิการวรรณ. (2535). หลักการพัฒนาชุมชน : ชุมชนประยุกต์. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

วิระ นิจอตร์รัตน์. (2551). คู่มือถอดความรู้ด้วยเทคนิคการเล่าเรื่อง. กรุงเทพฯ: รวมทวีผลการพิมพ์.

ศุภวัตร พลายน้อย. (2562). นานาวิถีวิทยาการถอดบทเรียนและการสังเคราะห์ความรู้. (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: บริษัท พี.เอ.เอส. จำกัด.

สนธยา พลศรี. (2547). ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

สุชีพ ปุณยานุภาพ. (2540). ศาสนาเปรียบเทียบ. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หามกุฏราชวิทยาลัย.

สุธิดา แจ่มประจักษ์. (2565). การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน. วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 6(2) , 214 – 222.

สุภัทรชัย สีสะใบ. (2564). ถอดบทเรียนจากพื้นที่วิจัย : การเสริมสร้างเครือข่ายทางสังคมเพื่อลดปัจจัยเสี่ยงตามแนวพระพุทธศาสนาในชุมชนคลองกระทิง จังหวัดสมุทรสงคราม. วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ, 4(1), 74 – 88.

- อมรวิรัช นาคทรพรพ. (2548). การศึกษาในวิถีชุมชน : การสังเคราะห์ประสบการณ์ในชุด
โครงการวิจัยด้านการศึกษากับชุมชน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- อุทัย ปริญาสุทธินันท์. (2562). ถอดบทเรียนการจัดการชุมชนทุ่งคำเสา. วารสารมหาวิทยาลัย
ศิลปากร. 39(3) , 63 – 71.
- อโรชา ทองลาว. (2558). การถอดบทเรียนผลการดำเนินงานโครงการ 9 บวรของ
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขา
วิชาพัฒนศึกษา, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- Mitchell, Terrence R., & Larson. Jr. Jane R. (1987). **People in Organization : An
Introduction to Organizational Behavior.** (3 rd ed). Singapore: McGraw – Hill.

การจัดการน้ำในพื้นที่รับน้ำบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา: ผลกระทบและการต่อรองของผู้คนในพื้นที่*

Water Management in the Bang Ban Floodplain Area of Bang Ban District, Phranakhon Si Ayutthaya Province: The Impacts and Negotiations of People in the Area

อาทิตย์ ภูบุญคง / Artit Phuboonkong

นิสิตปริญญาโทสาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

M.A. Student in the Government Program, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University

วันที่รับบทความ 26 เมษายน 2566 / แก้ไขบทความ 21 เมษายน 2566 / ตอรับบทความ 29 สิงหาคม 2566

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาปฏิบัติการ กลไกการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่รับน้ำบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวมถึง (2) ศึกษาผลกระทบและการเมืองของการต่อสู้ต่อรองของตัวแสดงต่าง ๆ ในพื้นที่รับน้ำบางบาล ผลการศึกษาพบว่า การนํานโยบายพื้นที่รับน้ำบางบาลไปปฏิบัติได้เกิดกลไกการจัดการน้ำแบบรวมศูนย์โดยรัฐผ่านการบังคับใช้ปฏิทินการปลูกข้าวใหม่ กรมชลประทานเป็นผู้มีอำนาจหลักทั้งการจัดสรรน้ำและการปล่อยน้ำเข้าทุ่ง แม้ในทุ่งบางบาลจะมีการสถาปนากลไกการมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจในการจัดการน้ำ แต่ชุมชนกลับไม่ได้มีอำนาจจัดการน้ำอย่างแท้จริง การจัดการน้ำข้างต้นได้ก่อให้เกิดผลกระทบหลายประการทั้งในช่วงน้ำท่วมและในช่วงขาดแคลนน้ำ รวมถึงได้เปลี่ยนสถานะของน้ำให้กลายเป็นสินค้าที่ชาวนาต้องจ่ายเพื่อเข้าถึงน้ำ สภาวะการณ์เช่นนี้ได้นำไปสู่การลุกขึ้นมาต่อสู้ต่อรองของชาวบ้าน 2 รูปแบบ คือ การต่อสู้ต่อรองในพื้นที่สี่ผ่านเพงเพชบุ๊ค “อยุธยา-Ayutthaya Station” ที่แม้จะเป็นสื่อด้านการท่องเที่ยวในจังหวัด แต่ต้องมานำเสนอปัญหาเชิงโครงสร้างของการจัดการน้ำโดยรัฐ สื่อยังเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและทำหน้าที่จัดตั้งกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบเพื่อเรียกร้องปัญหาด้านน้ำอีกด้วย และการต่อสู้ต่อรองในมิติของการผลิตสร้างความรู้โดยนักวิจัยชาวบ้านซึ่งมุ่งศึกษาปัญหาการจัดการน้ำ โดยเปิดพื้นที่ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่มผลิตความรู้ร่วมกัน และนักวิจัยชาวบ้านยังได้ยกระดับความรู้เข้าไปต่อรองกับรัฐส่วนกลางเพื่อสร้างการจัดการน้ำที่เป็นธรรมและยั่งยืนกว่าเดิม

---

* การศึกษาค้นคว้านี้ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจาก “ทุนอุดหนุนวิทยานิพนธ์สำหรับนิสิต” บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำสำคัญ: พื้นที่รับน้ำบางบาล ผลกระทบจากการจัดการน้ำ การต่อสู้ต่อรองของผู้คนในพื้นที่รับน้ำบางบาล

Abstract

The objectives of this research were: 1) to examine how water resources in the Bang Ban floodplain area, Phranakhon Si Ayutthaya Province were managed and 2) to study the impacts and political implications of the local actors' negotiations in the Bang Ban floodplain area. The findings revealed that the implementation of the Bang Ban floodplain area policy, aiming at safeguarding urban and industrial zones, led to the establishment of a centralized mechanism for water management by the government via the enforcement of a new rice planting calendar. The Royal Irrigation Department serves as the principal authority responsible for both water allocation and discharge into fields. However, despite efforts to include the local sectors through decentralized and participatory mechanisms, the community still did not have real authority to manage water. The aforementioned water management resulted in several consequences during both floods and water shortages, including the change of water status into a commodity that farmers need to pay for access. This situation finally led to the villagers' rise to negotiations in two forms; firstly, the dissemination of structural problems in water management by the government via a Facebook page entitled "Ayutthaya Station," which was originally created to promote provincial tourism but is currently used as a public space for negotiations and raising awareness about water management issues. The second negotiation form was conducted through knowledge creation by local researchers, who aim to study water management problems, including all stakeholders, to shed light on water management solutions. Besides, the local researchers have enhanced their knowledge to negotiate with the government so as to achieve more equitable and sustainable water management.

Keywords: Bang Ban Floodplain Area, Water Management Impacts, Negotiations of People in the Bang Ban Floodplain Area

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

จากเหตุการณ์น้ำท่วมพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาหลายครั้งและก่อให้เกิดผลกระทบหลายด้าน โดยเฉพาะผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำจึงพยายามแก้ไขปัญหามานานดังกล่าว

อย่างต่อเนื่อง ดังที่กรมชลประทานได้กำหนดแผนแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างหลายแผนด้วยกัน ทั้งแผนที่ใช้สิ่งก่อสร้าง (hard solution) เช่น โครงการขุดคลองระบายน้ำหลากในหลายจังหวัด และแผนที่ไม่ใช่สิ่งปลูกสร้าง (soft solution) เช่น โครงการพื้นที่รับน้ำนอง เพื่อช่วยตัดยอดน้ำหลากจากเขื่อนเจ้าพระยาก่อนที่น้ำจะไหลออกสู่อ่าวไทย รวมถึงเพิ่มความสามารถในการระบายน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำท่าจีน ดังนั้นพื้นที่น้ำท่วมในลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างจะลดลงถึง 1.70-3.50 ล้านไร่ และความเชื่อมั่นของนักลงทุนจะคืนกลับมา (สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ, 2563, หน้า 1-1, 3-3 - 3-5)

แผนบรรเทาน้ำท่วมของกรมชลประทานที่ถูกนำไปใช้ในทุ่งบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา คือ นโยบายพื้นที่รับน้ำนอง หรือ “พื้นที่รับน้ำทุ่งบางบาล” นโยบายนี้คือการบรรเทาปัญหาน้ำท่วมโดยไม่ใช้สิ่งปลูกสร้าง แต่จะใช้ทุ่งบางบาลรับน้ำแทน ทุ่งบางบาลมีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่มล้อมรอบด้วยแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำน้อย รัฐเชื่อว่านโยบายนี้ไม่เพียงลดความเสียหายของพื้นที่เมืองและอุตสาหกรรมเท่านั้น หากแต่ยังสร้างรายได้ให้แก่ชาวนาในพื้นที่ เหตุเพราะชาวนาสามารถทำนาได้ 2-3 ครั้งต่อปี (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล และคณะ, 2551) นอกจากนี้ พื้นที่รับน้ำบางบาลยังสามารถกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว จากการที่ “...น้ำท่วมผืนนาอันเขียวกว้างไกลสุดสายตาเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจของชุมชนเมืองในการออกไปแคมป์ พายเรือ ชมนก ตกปลา ชมดอกบัว พืชพรรณธรรมชาติต่าง ๆ ได้ตามอัธยาศัย” อีกทั้งน้ำท่วมดีกว่าน้ำแล้ง เพราะหาก “...ท้องนาแห้งแล้งแตกกระแหงน้ำได้ดินไม่มี จะทำการปลูกพืชก็ไม่ได้ ประชาชนอดอยากยากจน”(โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาล, มปป., www.irrigation.rid.go.th.rid10/bangban)

อย่างไรก็ตาม ผลที่เกิดขึ้นในความเป็นจริงไม่ได้เป็นอย่างที่กล่าวไว้ เพราะนโยบายรับน้ำได้สร้างผลกระทบหลายประการในพื้นที่สะท้อนให้เห็นจากคำสัมภาษณ์ของผู้นำในพื้นที่ว่า “อำเภอบางบาลในฐานะผู้เสียสละเป็นทุ่งรับน้ำ เป็นแก้มลิงของคนทั้งชาติ พอทุกคนรอด ลิงก็อ้วกแตกออกมา เก้นน้ำไว้ใช้เพื่อประโยชน์ในพื้นที่ตัวเองไม่ได้เลย คนบางบาลจึงอยู่ในภาวะ ไม่เกินก็ขาด เราเป็นแก้มลิงของประเทศไทย แต่ไม่ได้เป็นแก้มลิงเพื่อตัวเอง” (TNN Online, 2564, www.tnnthailand.com) ประโยชน์นี้ไม่เพียงสะท้อนให้เห็นถึงสภาพปัญหาน้ำท่วมที่เกิดขึ้นในพื้นที่เท่านั้น แต่ยังบ่งชี้อีกว่าพื้นที่รับน้ำบางบาลยังมีปัญหาน้ำแล้งด้วย และแม้ว่าน้ำจะท่วมขังในพื้นที่เป็นเวลาหลายเดือน ทว่าคนบางบาลกลับไม่ได้มีอำนาจในการจัดการน้ำแต่อย่างใด เนื่องจากรัฐเป็นผู้เข้ามาควบคุมการจัดการน้ำและวิธีการผลิตของคนในพื้นที่อย่างเบ็ดเสร็จสมบูรณ์ เป็นเหตุให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรมในการจัดการน้ำ (กองบรรณาธิการ, 2562(ก), www.waymagazine.org) ในแง่นี้ การจัดการน้ำจึงเป็นเรื่องของการเมืองที่มีทั้งผู้ได้ประโยชน์และผู้ได้รับผลกระทบ (Margreet Zwarteveen et al, 2017)

จากเรื่องเล่า (narratives) ที่แตกต่างของผลประโยชน์และผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากนโยบายพื้นที่รับน้ำบางบาลข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าการนำนโยบายรับน้ำไปปฏิบัติจริงได้สร้างผลกระทบหลายประการ

ต่อคนบางบาลในฐานะ “ผู้เสียสละ” ทั้งความขัดแย้ง ความยากจน และความเหลื่อมล้ำ ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียน จึงมุ่งศึกษาว่าการจัดการน้ำที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่รับน้ำบางบาลเป็นอย่างไร เพื่อนำเสนอให้เห็นถึงโครงสร้าง การบริหารจัดการที่ถูกสถาปนาขึ้นในพื้นที่ รวมถึงผลกระทบที่เกิดจากการจัดการน้ำในมิติต่าง ๆ และ การต่อสู้ต่อรองของผู้คนในพื้นที่เพื่อดิ้นรนและเพื่อเปลี่ยนแปลงการจัดการน้ำให้เป็นธรรมและยั่งยืนยิ่งขึ้น

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 ศึกษาปฏิบัติการ กลไกการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่รับน้ำบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2.2 ศึกษาผลกระทบและการเมืองของการต่อสู้ต่อรองของตัวแสดงต่าง ๆ ในพื้นที่รับน้ำบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3. ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีพื้นที่เป้าหมาย คือ พื้นที่รับน้ำ บางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การเก็บข้อมูลแบ่งออกเป็นสองส่วน คือ 1. การเก็บ ข้อมูลจากเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง และ 2. การเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม (participatory research) ผ่านการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in depth interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) ประกอบด้วย หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ตัวแทนชาวบ้าน ภาคประชาสังคม และนักวิชาการและอาจารย์มหาวิทยาลัย รวมเป็นจำนวน 30 คน ทั้งนี้เกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล (inclusion criteria) คือ หน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำใน พื้นที่ ผู้นำชุมชน แกนนำในการจัดการน้ำในพื้นที่ ภาคประชาสังคมที่ขับเคลื่อนเรื่องการจัดการน้ำ ชาวบ้านในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการจัดการน้ำ ผู้เชี่ยวชาญและนักวิชาการด้านการจัดการน้ำ และประเด็นที่เกี่ยวข้อง ขณะที่เกณฑ์ในการคัดผู้ให้ข้อมูลออก (exclusion criteria) คือ ไม่ยินยอมหรือ สัมภาษณ์ในการให้สัมภาษณ์ เป็นต้น ข้อมูลที่ได้มาจะถูกจัดระเบียบข้อมูลตามประเด็นศึกษา จากนั้นจึงทำ การวิเคราะห์ด้วยกรอบแนวคิดทฤษฎีทางด้านรัฐศาสตร์เพื่ออธิบายการเมืองการจัดการน้ำในพื้นที่รับน้ำ บางบาล

4. ผลการวิจัย

หัวข้อนี้มุ่งนำเสนอให้เห็นถึงการเมืองของการจัดการน้ำที่เกิดขึ้นในพื้นที่รับน้ำบางบาล ประกอบด้วยเนื้อหา 2 ส่วน คือ 1. นโยบายพื้นที่รับน้ำบางบาล ซึ่งมุ่งแสดงให้เห็นถึงฐานคิดและกลไกใน การจัดการน้ำของรัฐในพื้นที่รับน้ำบางบาล และ 2 .ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการจัดการน้ำและรูปแบบการ ต่อสู้ต่อรองของผู้คนในพื้นที่รับน้ำบางบาล ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 พื้นที่รับน้ำบางบาลกับการรวมศูนย์อำนาจจัดการน้ำโดยรัฐ

ในอดีตชาวบ้านบางบาลสามารถปรับตัวอยู่กับน้ำท่วมที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติและไม่ได้เดือดร้อนมากนักทั้งสร้างบ้านที่มีใต้ถุนสูง มีเรือ และการทำนาปี (เริ่มปลูกพฤษภาคมและเก็บเกี่ยวประมาณ ธันวาคม) ที่ใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวที่ติดตัวหนีน้ำท่วม แม้ต่อมาจะมีการทำนาปรังในพื้นที่ ทว่าไม่ใช่ทุกคนที่เปลี่ยนพร้อมกัน ขณะที่ระบบชลประทานของรัฐได้ทำหน้าที่สนับสนุนน้ำในช่วงหน้าแล้งและคันคลองชลประทานก็ช่วยป้องกันไม่ให้น้ำท่วมนาข้าว (คณะทำงานสมัชชาสุขภาพ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2566, หน้า 2-3; เลิศศักดิ์ คำคงศักดิ์, 2566, หน้า 44,47; เรณู กสิกุล และคณะ, 2564, หน้า 45,82; สัมภาษณ์แบบกลุ่ม, 2564, 29 มิถุนายน)

ภาพการปรับตัวอยู่กับน้ำดังกล่าวเปลี่ยนไปเมื่อรัฐประกาศให้ทุ่งบางบาลเป็น “พื้นที่รับน้ำบางบาล” คำนี้ไม่ใช่คำที่มีอยู่ตามธรรมชาติหรือตามวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนบางบาลแต่เป็นประดิษฐ์กรรมจากแนวคิดการจัดการน้ำสมัยใหม่ ภายใต้ความเชื่อที่ว่าคนบางบาลมี “วิถีชีวิต” ที่คุ้นเคยกับน้ำท่วมมาโดยตลอด (เดชรัต สุขกำเนิด, 2565, www.bkktribune.com) ในปี 2560 เป็นช่วงเวลาที่ได้รับน้ำอย่างหนัก โดยการจัดการน้ำเปลี่ยนไปอย่างชัดเจนเพราะนโยบายรับน้ำบางบาลถูกนำไปใช้เป็นรูปธรรมครั้งแรกผ่านการปรับเปลี่ยนวิธีการเพาะปลูกของชาวนาให้เร็วขึ้นกว่าเดิมเพื่อเตรียมพื้นที่บางบาลไว้รับน้ำในช่วงน้ำท่วมเพื่อลดผลกระทบในพื้นที่เศรษฐกิจ (เจ้าหน้าที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบาล, 2565, 19 เมษายน; เจ้าหน้าที่สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2564, 5 มิถุนายน; หนังสือพิมพ์มติชน, 2560)

ควรกล่าวด้วยว่า แม้งานวิจัยเพื่อนำนโยบายนี้ไปปฏิบัติกับเจ้าหน้าที่รัฐจะชี้ว่าคนบางบาลร้อยละ 90-94 ให้การสนับสนุนและร่วมมือกับโครงการนี้ (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล และคณะ, 2551, หน้า; คมชัดลึก, 2555, www.komchadluek.net) ทว่าคนในพื้นที่กลับชี้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายนี้ แม้พวกเขาจะได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงก็ตาม ดังที่ชาวบ้านกล่าวว่า “นโยบายนี้รัฐอุปโลกน์ขึ้นมาตั้งให้เราโดยที่ไม่ให้เราออกความคิดเห็นว่าเห็นด้วยไม่เห็นด้วย” (ชาวบ้านทุ่งบางบาล คนที่ 3, 2565, 8 เมษายน) เหตุดังนี้ จึงกล่าวได้ว่ากว่านโยบายนี้คือความประสงค์ของประชาชนในพื้นที่เกือบทั้งหมดตั้งแต่การศึกษาของรัฐมานานเอาไว้

การนำนโยบายพื้นที่รับน้ำบางบาลไปปฏิบัติได้ก่อให้เกิดโครงสร้างและกลไกการบริหารจัดการน้ำแบบรวมศูนย์ผ่านการบังคับใช้ปฏิทินการปลูกข้าวใหม่หรือ “การปรับเปลี่ยนระบบการปลูกข้าวเลื่อมเวลาของพื้นที่ลุ่มต่ำ” ดังตารางที่ผู้เขียนปรับปรุงจาก (ประกาศจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2561; เจ้าหน้าที่กรมชลประทานกล่าวในเวทีประชุมกับชาวบ้านในพื้นที่รับน้ำบางบาล, 2565, 8 เมษายน; เจ้าหน้าที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาล, 2565, 19 เมษายน) ด้านล่างนี้

ตารางที่ 1 ปฏิทินการทำนาใหม่ของรัฐในพื้นที่รับน้ำบางบาล

เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ศ.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.
ทำนาครั้งที่ 1 ต้องเกี่ยวให้เสร็จก่อน 15 ก.ย.											
					ประมาณ 15 กันยายน รัฐปล่อยน้ำเข้าทุ่ง						
								ทำนาครั้งที่ 2 ชาวนาต้องเสียค่าไฟสูบน้ำเต็มจำนวน คือ ไร่ละ 100-150 บาท			
การทำงานทั้ง 2 รอบ รัฐเข้ามาควบคุมพันธุ์ข้าวที่ใช้คือต้องมีอายุระหว่าง 90-120 วัน เพื่อให้ทันต่อการปล่อยน้ำเข้านาชาวบ้าน											

ที่มา: ผู้วิจัย

จากปฏิทินการปลูกข้าวใหม่ พบว่ากรมชลประทานคือผู้มีอำนาจหลักในการจัดการน้ำ มีหน่วยงาน 2 ส่วนที่รับคำสั่ง คือ สำนักงานชลประทานที่ 10 และโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษางบางบาล (เจ้าหน้าที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษางบางบาล, 2565, 19 เมษายน) อำนาจรวมศูนย์ของกรมชลประทานสะท้อนให้เห็น 3 ส่วน คือ การจัดสรรน้ำสำหรับทำนา การควบคุมวิธีการผลิตของชาวนา และการปล่อยน้ำเข้าทุ่ง ซึ่งไม่ได้เปิดพื้นที่ให้ประชาชนร่วมตัดสินใจมากนัก

ดังจะเห็นได้จากการจัดสรรน้ำสำหรับการทำนาครั้งที่ 1 นาปี (รัฐไม่เก็บค่าน้ำ) กรมชลประทานจะเริ่มจัดสรรน้ำให้ชาวนา วันที่ 18 เมษายน และให้ชาวนาเริ่มทำการเพาะปลูกวันที่ 1 พฤษภาคม หากเป็นดังนี้ชาวนาจะสามารถเกี่ยวข้าวก่อนที่รัฐจะปล่อยน้ำเข้าทุ่งได้ทัน (กลางเดือนกันยายน) และนาข้าวไม่ได้รับความเสียหาย อย่างไรก็ตาม กฎเกณฑ์นี้บังคับใช้เฉพาะพื้นที่ลุ่มต่ำเท่านั้น เพราะหากเป็นชาวนาในพื้นที่ดอนจะเริ่มทำนาได้ต่อเมื่อกรมอุตุฯได้ประกาศเข้าสู่ฤดูฝน ซึ่งในทุ่งรับน้ำบางบาลมีทั้งพื้นที่ลุ่มต่ำและพื้นที่ดอน (ประกาศจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2561; เจ้าหน้าที่กรมชลประทานกล่าวในเวทีประชุมกับชาวบ้านในทุ่งแก้มลิงบางบาล, 2565, 8 เมษายน; เจ้าหน้าที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษางบางบาล, 2565, 19 เมษายน; ชาวนาบางบาลคนที่ 2, 2566, 17 มีนาคม) จากเงื่อนไขการทำนาที่ขึ้นอยู่กับประกาศของกรมอุตุฯทำให้ชาวนาบางส่วนมีโอกาสทำนาตลาดเคลื่อนกับปฏิทินปลูกข้าวและเสี่ยงน้ำท่วม

การทำนาครั้งที่สองจะเริ่มทำหลังจากน้ำเริ่มลดประมาณกลางเดือนธันวาคม-มกราคม และเกี่ยวเดือนเมษายน อย่างไรก็ตาม การทำนารอบนี้รัฐจะเก็บเงินค่าน้ำจากชาวนาเพราะต้องสูบน้ำโดยใช้ไฟฟ้าในราคาไร่ละ 100-150 บาท (ประกาศจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2561; เจ้าหน้าที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษางบางบาล, 2565, 19 เมษายน) เหตุที่ชาวนาในทุ่งบางบาลต้องเสียค่าน้ำเพราะกรมชลประทานได้ออก “ระเบียบกรมชลประทานว่าด้วยหลักเกณฑ์การมีส่วนร่วมจ่ายค่ากระแสไฟฟ้าของเกษตรกรในเขตโครงการประเภสูบน้ำด้วยไฟฟ้าของกรมชลประทาน พ.ศ. 2556” ระเบียบนี้ครอบคลุมพื้นที่ชลประทานประเภสูบน้ำด้วยไฟฟ้าทั้งหมดรวมถึงทุ่งรับน้ำบางบาลด้วย (ระเบียบกรมชลประทาน, 2556) แม้ว่า

ระเบียบนี้ไม่เกี่ยวข้องกับนโยบายกักตุนน้ำบางบาล แต่ก็ส่งผลกระทบอย่างสำคัญต่อชาวนาในพื้นที่ซึ่งถูกกำหนดให้ทำนาสองรอบ แล้วยังต้องมาเสียค่าน้ำในการทำนาสองรอบที่ชาวนาไม่ได้ตัดสินใจเลือกเองอย่างเต็มที่ แต่เกิดจากนโยบายรัฐ ดังนั้น รัฐไม่เพียงสถาปนาอำนาจเหนือการจัดการน้ำในชุมชนเท่านั้น หากแต่น้ำในชุมชนยังถูกเปลี่ยนให้เป็นสินค้า (commodification of water) ที่ชาวนาต้องจ่ายเงินเพื่อเข้าถึงน้ำทำนา นอกจากนี้ จากการที่รัฐกำหนดให้ชาวนาต้องใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวที่มาจากอายุ 90-120 วัน สำหรับการทำนาทั้งสองรอบ เหตุเพราะหากอายุข้าวเกินกว่านี้จะส่งผลให้ชาวนาเก็บเกี่ยวไม่ทันน้ำท่วม (ประกาศจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2561) ในแง่รัฐจึงมีอำนาจทั้งจัดการน้ำ และควบคุมการเลือกใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวของชาวนาอีกด้วย และในช่วงปล่อยน้ำเข้าทุ่ง จะมีพื้นที่รับน้ำจำนวน 27,450 ไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่การเกษตรประมาณ 17,886 ไร่ และมีครัวเรือนเกษตรกรประมาณ 1,119 ราย (เรณู กลีกุล และคณะ, 2564, หน้า 5) หลักการของกรมชลประทาน คือ รัฐจะเปิดน้ำเข้าทุ่งเมื่อเขื่อนเจ้าพระยามีการระบายน้ำ ในประมาณสูงสุดผ่านอาคารควบคุมน้ำเข้าทุ่งกว่า 30 แห่ง รวมระยะเวลาหน่วงน้ำในทุ่งบางบาลประมาณ 3 เดือน (เจ้าหน้าที่กรมชลประทานกล่าวในเวทีประชุมกับชาวบ้านในทุ่งแก้มลิงบางบาล, 2565, 8 เมษายน; เจ้าหน้าที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาล, 2565, 19 เมษายน) อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงระยะเวลาที่น้ำท่วมยาวนานกว่านั้น มีน้ำขังน้ำยังท่วมสูงอีกด้วย เป็นเหตุให้คนในพื้นที่ทั้งชาวนาและอาชีพอื่นประสบกับความยากลำบากในการดำรงชีวิตอย่างมาก และได้รับการชดเชยที่ไม่เป็นธรรม

จากที่กล่าวมาทั้งหมด นโยบายพื้นที่รับน้ำบางบาลซึ่งมีสาระสำคัญคือปฏิทินการปลูกข้าวใหม่ของรัฐเพื่อจัดการพื้นที่ให้สามารถรับน้ำแทนพื้นที่เศรษฐกิจนั้น ได้ลดทอนอำนาจของชุมชนในการจัดการน้ำลงอย่างมาก สะท้อนให้เห็นจากการเข้ามาควบคุมจังหวะการผลิตข้าวของชาวนาจนเป็นเหตุให้พวกเขาขาดอิสระในการทำนา นอกจากนั้น การหน่วงน้ำในทุ่งบางบาลหลายเดือนซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของชาวบ้าน แต่พวกเขากลับไม่มีอำนาจกำหนดชะตากรรมของตนเอง เหตุเพราะอำนาจได้ถูกรวมศูนย์ไว้ที่รัฐ สะท้อนให้เห็นจากขั้นตอนการจัดสรรน้ำทำนาที่หน่วยงานระดับปฏิบัติการต้องทำหนังสือเพื่อขออนุมัติจากกรมชลประทานเสียก่อน มิพักต้องกล่าวถึงการจัดการน้ำในช่วงน้ำท่วมที่ “...ชาวบ้านไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องอยู่แล้ว” เพราะรัฐเป็นผู้มีบทบาทหลัก (เจ้าหน้าที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาล, 2565, 19 เมษายน)

นอกจากนี้ เราจะเห็นการรวมศูนย์อำนาจจัดการน้ำชัดเจนยิ่งขึ้น เมื่อวิเคราะห์กลไกการมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจการจัดการน้ำที่รัฐสถาปนาขึ้นมาในระดับพื้นที่ คือ กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน “กลุ่มทุ่งบางบาลร่วมใจพัฒนา” ซึ่งเป็นการบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วม (Participatory Irrigation Management) ที่เปิดให้ผู้ใช้น้ำชลประทานเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจบริหารจัดการและดำเนินกิจกรรมชลประทาน (กรมชลประทาน, 2548, หน้า 9) อย่างไรก็ตาม แม้กรมชลประทานให้คะแนนกลุ่มนี้สูงสุด คือ “เข้มแข็ง” (ดูเพิ่มเติม www.irrigation.rid.go.th/rid10/bangban/DataManage/5/5.1.pdf) ทว่าชาวบ้านที่ใช้น้ำจริงกลับมองว่า กรมชลประทานคือผู้มีอำนาจ

จัดการน้ำที่แท้จริง เพราะกลุ่มทุ่งบางบาลร่วมใจพัฒนามีบทบาทแค่เพียงการเก็บเงินค่าน้ำหรือค่าไฟฟ้าในการสูบน้ำเท่านั้นซึ่งดำเนินไปโดยขาดความโปร่งใส เหตุฉะนี้กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานในฐานะกลไกการมีส่วนร่วมของรัฐจึงมีความอ่อนแอและไม่สามารถสร้างการตัดสินใจที่แท้จริงได้ (สัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่รับน้ำบางบาลแบบกลุ่ม, 2565, 1 เมษายน)

มากไปกว่านั้น ปัจจุบันการจัดการน้ำของไทยถูกกำหนดทิศทางโดยพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ. 2561 ซึ่งได้จัดวางอำนาจของประชาชนในการจัดการน้ำหลายส่วน ดังที่อรรถพงษ์ ฉันทานุมัติจากสำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ (สทนช.) กล่าวในงานเสวนา “ทางเลือกการจัดการน้ำชุมชน...” ว่า กฎหมายน้ำฉบับนี้เน้นการกระจายอำนาจมากขึ้นเพื่อสร้างการใช้ประโยชน์ด้านน้ำร่วมกันของคนในสังคมผ่านกลไกคณะกรรมการลุ่มน้ำซึ่งเป็นกลไกในการแก้ไขความขัดแย้ง และที่สำคัญคือองค์กรผู้ใช้น้ำที่สามารถสะท้อนปัญหาในชุมชนและเสนอไปยังคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ (กนช.) (ดูเพิ่มเติม www.facebook.com/chula.cusri/videos/492062265953624) ในพื้นที่อำเภอบางบาลมีการจัดตั้งองค์กรผู้ใช้น้ำตามกฎหมายนี้ 2 กลุ่มคือ “กลุ่มผู้ใช้น้ำบริหารคลอง 1 ซ้าย พัฒนา” ในตำบลบางหัก และ “กลุ่มผู้ใช้น้ำกลุ่มบริหารต้นกล้ำรวงทอง” ตำบลบางหลวง(สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ, ม.ป.ป., www.cloudstorage.onwr.go.th/index.php/s/PwYKnHbrL6Yib7A)

อย่างไรก็ตาม องค์กรผู้ใช้น้ำหาได้นำมาซึ่งการมีส่วนร่วมที่แท้จริงไม่เพราะรัฐยังคงรวมศูนย์อำนาจจัดการน้ำเช่นเคย สะท้อนให้เห็นจากเวทีประชุมที่จัดโดยกรมชลประทาน โดยเชิญชาวบ้านผู้ใช้น้ำในพื้นที่เข้าร่วมเมื่อวันที่ 8 เมษายน 2565 ซึ่งชาวบ้านเสนอให้มีการแก้ไขปัญหการจัดการน้ำในเชิงเนื้อหา เช่น การเพิ่มค่าชดเชยจากผลกระทบที่รุนแรงของน้ำท่วมและเสนอให้สร้างการมีส่วนร่วมที่มีความหมาย แต่รัฐกลับตอบว่าข้อเสนอบางเรื่องของชาวบ้านต้องได้รับการตัดสินใจในระดับที่ใหญ่กว่า เช่น คณะกรรมการลุ่มน้ำ และคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ (กนช.) (เวทีประชุมของรัฐกับชาวบ้านในทุ่งแก้มลิงบางบาล, 2565, 8 เมษายน) กระนั้นก็ดี เมื่อพิจารณาสัดส่วนของคณะกรรมการลุ่มน้ำเจ้าพระยา (ทุ่งบางบาลอยู่ในลุ่มน้ำนี้) พบว่ามีตัวแทนชาวบางบาลน้อยมาก (ดูรายชื่อเพิ่มเติม www.cloudstorage.onwr.go.th/index.php/s/d6GqEBG2Qf7Paqm) จึงกล่าวได้ว่าข้อเสนอของคนบางบาลจะได้รับการตอบรับ มีหน้าซ้ำยังพบว่าอำนาจของกรรมการลุ่มน้ำเจ้าพระยาในการจัดการน้ำไม่ได้มีมากนัก สะท้อนให้เห็นจากเหตุการณ์น้ำท่วมประทุระบายน้ำบางบาล ซึ่งสร้างความเสียหายแก่บ้านเรือนใกล้เคียง ทว่านายกเทศบาลตำบลบางบาลในฐานะคณะกรรมการลุ่มน้ำกลับไม่มีอำนาจสั่งเปิด-ปิดประทุระบายน้ำเพื่อบรรเทาสถานการณ์นี้ได้ เพราะผู้มีอำนาจตัดสินใจคือกรมชลประทาน ดูเหตุการณ์เพิ่มเติม (www.matichon.co.th/news-monitor/news_3538124) ในแง่นี้ จึงสะท้อนอย่างชัดเจนว่ากลไกการมีส่วนร่วมที่ถูกสถาปนาขึ้นมามีลักษณะเป็นเพียงโครงสร้างที่ไม่ได้มีบทบาทจริงในการแก้ไขปัญหาของคนบางบาล เป็นเหตุให้คนบางบาลต้องดิ้นรนต่อสู้ต่อรองผ่านวิธีการอื่น ดังจะกล่าวต่อไป

4.2 ผลกระทบและการต่อสู้ต่อรองของผู้คนในพื้นที่รับน้ำบางบาล

4.2.1 ผลกระทบจากนโยบายพื้นที่รับน้ำบางบาล

นอกจากการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมเมืองและอุตสาหกรรมแล้ว ชวนาในฐานะผู้เสียสละรับน้ำยังได้รับสิทธิพิเศษหลายประการเช่นการทํานาปรัง การเข้าถึงน้ำได้สะดวก การสนับสนุนปัจจัยการผลิต การเยียวยาผู้ประสบภัยน้ำท่วมที่เป็นธรรม และทุ่งบางบาลยังสามารถเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติในยามน้ำท่วม (สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ, 2563, หน้า 3-82; โครงการชลประทานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ม.ป.ล., หน้า 24; โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาล, ม.ป.ล., www.irrigation.rid.go.th.rid10/bangban; ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล และคณะ, 2551)

อย่างไรก็ตาม การจัดการน้ำเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจทางการเมือง (political choices) มีทั้งคนที่ได้ประโยชน์และผลกระทบในเวลาเดียวกัน ดังเช่นการปล่อยมลพิษในพื้นที่ต้นน้ำยอมส่งผลกระทบต่อคนท้ายน้ำอย่างเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งผลกระทบต่อผู้คนในพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับว่าพวกเขาใช้อำนาจต่อรองมากน้อยแค่ไหน (Margreet Zwarteveen et al, 2017) เหตุดังนี้ ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจริงจากนโยบายเห็นจะมีเพียงการปกป้องพื้นที่เมืองและอุตสาหกรรมเป็นหลัก ทว่าชาวบ้านผู้เสียสละรับน้ำกลับ “ได้อย่างเดียวก็แค่ประมือให้เป็นผู้เสียสละเท่านั้นเอง” (ชาวบ้านกล่าวในเวทีประชุมของรัฐในทุ่งแก้มลิงบางบาล, 2565, 8 เมษายน) มีหน้าชั้นนโยบายยังสร้างผลกระทบดังจะเห็นได้จากผลกระทบจากน้ำท่วม และผลกระทบจากการขาดแคลนน้ำ ดังนี้

ผลกระทบในช่วงน้ำท่วม แม้ภาครัฐจะกล่าวว่าคนในพื้นที่บางบาลคุ้นชินกับปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากมาอย่างยาวนานตั้งแต่อดีต อย่างไรก็ตาม น้ำท่วมตามธรรมชาติในอดีตแตกต่างอย่างมากกับน้ำท่วมที่เกิดขึ้นจากนโยบายรัฐ ซึ่งยากเกินกว่าที่คนบางบาลจะปรับตัวได้ ในแง่นี้ นโยบายรับน้ำจึงสร้างผลกระทบอย่างรุนแรงและกว้างขวาง ผลกระทบที่เกิดขึ้นไม่เพียงเกิดจากน้ำท่วมเท่านั้น แต่ยังมีปัญหาแทรกซ้อนด้านอื่น เช่น มลพิษทางน้ำจากบ่อทรายในช่วงหลังน้ำลด ซึ่งทำให้ข้าวและดินของชวนาเสียหายจนต้องเจรจากันที่ศาล อีกทั้งไม่เพียงชวนาเท่านั้นที่ได้รับผลกระทบ แต่ยังมีคนอาชีพอื่นที่ได้รับความเสียหายตามไปด้วย ยกตัวอย่างเช่น น้ำท่วมทำให้ชาวบ้านทุ่งบางบาลที่ทำงานในโรงงานทำรองเท้าต้องออกจากบ้านแต่เช้าโดยต้องเสียเงินค่าเรือวันละ 100 บาท แต่ได้ค่าแรงวันละ 300 บาท (ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 1, 2565, 18 พฤษภาคม; ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 2, 2566, 17 มีนาคม; ปลัดอำเภอบางบาล, 2565, 19 เมษายน)

ไม่เพียงเท่านั้น น้ำท่วมยังได้ทำลายพื้นที่สาธารณะในการร่วมมือแก้ไขปัญหา เพราะได้เกิดการแบ่งแยกระหว่างคนในพื้นที่รับน้ำกับคนนอกพื้นที่ ซึ่งฝ่ายหลังต้องการให้มีการปล่อยน้ำเข้าทุ่ง เป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในหมู่บ้านด้วยตนเอง ในแง่นี้ จึงสร้างความยากลำบากในการรวมกลุ่มแก้ไขปัญหาอีกด้วย (คมลักษณ์ ไชยยะ, 2566, 20 มีนาคม) นอกจากนี้ยังเกิดผลกระทบในมิติอื่น เช่น บ้านเรือนเสียหาย การอพยพของผู้คนและสัตว์เลี้ยงไปอาศัยท้องถนน ความเสียหายของถนน การปิดโรงเรียน

ปัญหาสุขภาพจิตและสุขภาพกาย และที่สำคัญคือความเหลื่อมล้ำและความยากจนที่เกิดขึ้นจากการบริหารจัดการน้ำเช่นนี้ ดังนั้นแล้ว นโยบายรับน้ำบางบาลจึงไม่เพียงลดทอนอำนาจของประชาชนในการจัดการน้ำลงเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อผู้คนที่อยู่ในพื้นที่อย่างรุนแรงอีกด้วย และที่สำคัญคือ การชดเชยเยียวยาของรัฐก็ไม่ได้บรรเทาปัญหาให้ลดน้อยลงแต่อย่างใด ดังที่ชาวบ้านกล่าวว่า ไม่เพียงความยากลำบากในการเข้าถึงการชดเชยเยียวยาที่มีหลักเกณฑ์มากมายเท่านั้น แต่จำนวนเงินที่ได้ก็น้อยตามไปด้วย เพราะรัฐใช้เกณฑ์การเยียวยาทั่วไปในพื้นที่บางบาล จนเป็นเหตุให้ชาวบ้านเรียกร้องให้ภาครัฐเพิ่มจำนวนเงินที่พิเศษกว่าพื้นที่อื่นที่ไม่ได้เสียสละรับน้ำ (ปลัดอำเภอบางบาล, 2565, 19 เมษายน; บ้านกล่าวในเวทีประชุมกับชาวบ้านในทุ่งแก้มลิงบางบาล, 2565, 8 เมษายน) แต่ก็ยากที่จะเป็นไปได้ภายใต้การจัดการน้ำที่รวมศูนย์เช่นนี้

สถานการณ์การเข้าถึงน้ำของชาวนาในทุ่งบางบาล คนบางบาลไม่เพียงประสบกับน้ำท่วมดังที่ปรากฏให้เห็นอย่างดาษดื่นบนหน้าสื่อเท่านั้น แต่การเข้าถึงน้ำของชาวนาก็สำคัญไม่แพ้กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนาที่มีปฏิทินของรัฐมากำกับควบคุมไว้อย่างแข็งทื่อ การเข้าถึงน้ำที่ล่าช้าทำให้ชาวนาต้องทำนาช้าเช่นกัน เป็นเหตุให้โอกาสสูบน้ำท่วมนาข้าวสูงไปด้วย ในแง่นี้ การเข้าถึงน้ำที่ยากลำบากจึงสัมพันธ์กับนโยบายรับน้ำอย่างปฏิเสธมิได้ ดังที่ชาวนากล่าวว่า “...มันมีกฎเกณฑ์ 15 กันยาเป็นตัวบิปีระยะเวลามันเป็นตัวบิปีมันถึงได้เป็นแบบนี้ไง คือเราได้น้ำช้าเราก้ทำช้า” กล่าวคือวันที่ 15 กันยายนต้องไม่มีข้าวในนา แม้ในความเป็นจริงชาวนาไม่อาจเริ่มทำนาพร้อมกันได้ก็ตาม (ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 1, 2565, 18 พฤษภาคม; ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 2, 2566, 17 มีนาคม; ปลัดอำเภอกล่าวในเวทีประชุมกับชาวบ้านในทุ่งแก้มลิงบางบาล, 2565, 8 เมษายน)

การเข้าถึงน้ำทำนาเกิดจากหลายปัจจัยคือ 1. เนื่องด้วยชาวนาพื้นที่ตอนต้องรอกรมอุตุฯ ประกาศเข้าสู่ฤดูฝนเสียก่อนจึงจะทำนาได้ เป็นเหตุให้เกิดการเข้าถึงน้ำได้ช้าและเสี่ยงที่จะถูกน้ำท่วมนา 2. ข้อจำกัดของระบบส่งน้ำชลประทานเป็นเหตุให้การจัดสรรน้ำไม่ทั่วถึงชาวนาทั้งทุ่งบางบาล 3. การประกอบธุรกิจบ่อทราย ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดการกีดขวางทางน้ำ และ 4. การประกาศงดทำนาของรัฐในช่วงขาดแคลนน้ำ (ไม่จัดสรรน้ำทำนา) เพื่อนำน้ำไปผลักดันน้ำเค็ม (ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 1, 2565, 18 พฤษภาคม; ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 2, 2566, 17 มีนาคม; ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 3, 2565, 8 เมษายน; สัมภาษณ์แบบกลุ่ม, 2564, 29 มิถุนายน; เจ้าหน้าที่กรมชลประทานกล่าวในเวทีประชุมกับชาวบ้านในทุ่งแก้มลิงบางบาล, 2565, 8 เมษายน; เจ้าหน้าที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาล, 2565, 19 เมษายน) ครกกล่าวด้วยว่าชาวนาร้อยละ 80 ทำนาเช่า ทำให้พวกเขาไม่สามารถที่ปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์ของที่ดิน หรือสร้างแหล่งกักเก็บน้ำในผืนดินที่เช่าได้ จึงเกิดความยากลำบากในการปรับตัวในช่วงขาดน้ำอีกด้วย (ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 3, 2565, 8 เมษายน: (กองบรรณาธิการ, 2562(ก), www.waymagazine.org)

จากการเข้าถึงน้ำที่ยากลำบากดังกล่าว ส่งผลกระทบต่ออำนาจในการจัดการน้ำของชุมชนและสถานะของ “น้ำ” อย่างมาก เนื่องจากการทำนาที่มีปฏิทินการเพาะปลูกของรัฐเข้ามาควบคุมทำให้ชาวนาต้องเร่งรีบหาน้ำมาทำนาก่อนที่รัฐจะเปิดน้ำท่วมทุ่ง สะท้อนให้เห็นจาก ชาวนาบางส่วนได้ปิดทางน้ำเพื่อนำน้ำไปทำนา เช่น การทำคันดินกั้นคลอง การเจาะคลอง การใช้ท่อพี ฯลฯ การแย่งน้ำเช่นนี้ไม่เพียงนำมาซึ่งความขัดแย้งกันเองระหว่างชาวนา แต่ยังส่งผลให้ชาวนาปลายน้ำไม่ได้รับน้ำในปริมาณที่เพียงพอต่อการทำนาไปด้วย ซึ่งเป็นการส่งต่อวงจรปัญหาการแย่งชิงน้ำให้กว้างขึ้นไปอีก และที่สำคัญน้ำที่ถูกดึงไปใช้มีสถานะเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคล (private property) เพราะชาวนาคนอื่นไม่ได้ใช้น้ำด้วย มิหนำซ้ำการเข้าไม่ถึงน้ำยังเป็นเหตุให้ชาวนาปลายน้ำต้องซื้อน้ำมาทำนาให้ทันตามปฏิทินของรัฐอีกด้วย ยกตัวอย่างเช่นการซื้อน้ำจากบ่อปลาของชาวนาท้ายน้ำในราคาไร่ละ 150 บาท (ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 1, 2565, 18 พฤษภาคม) ยิ่งไปกว่านั้น การซื้อ-ขายน้ำยังสะท้อนให้เห็นจากกรณีของนายทำนุ (นามสมมุติ) ได้ทำการสูบน้ำมาขายให้กับชาวนาที่เข้าไม่ถึงน้ำในราคาสูงถึงไร่ละ 300-400 บาท คิดเป็นพื้นที่นากว่า 3,000 ไร่ ของชาวนาที่ต้องซื้อน้ำจากนายทำนุ คิดเป็นเงินกว่า 1,000,000 บาท ต่อการทำนาหนึ่งรอบ (เรณู กลีกุล และคณะ, 2564, หน้า 11-12; สัมภาษณ์แบบกลุ่ม, 2565, 1 เมษายน; ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 2, 2566, 17 มีนาคม; ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 3, 2565, 8 เมษายน) ในแง่นี้ สถานะของน้ำในพื้นที่รับน้ำบางบาลได้เปลี่ยนจากทรัพยากรร่วม (common-pool resources) เป็นสินค้า (commodification of water) โดยที่อำนาจในการต่อรองของชาวนาดันน้ำกับท้ายน้ำยังไม่เท่ากันอีกด้วย เหตุเพราะชาวนาต้องการน้ำอย่างมาก แต่น้ำมีน้อยทำให้ “ต่อ[รอง]ไม่ได้ ก็คือเขาเรียกสื่เรียกห้าเรียกหกก็ต้องให้ตามนั้น” (ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 3, 2565, 8 เมษายน)

อย่างไรก็ดี การขาดแคลนน้ำได้ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มของชาวนา 5 กลุ่ม มีสมาชิกกลุ่มละ 20-30 คน เพื่อสูบน้ำทำนากันเองโดยการออกเงินซื้ออุปกรณ์และจ่ายค่าไฟฟ้าในการสูบน้ำ การจัดสรรน้ำในกลุ่มเหล่านี้มีความเท่าเทียมและทั่วถึง ดังที่สมาชิกกลุ่มกล่าวว่า “ทำได้ดี ไม่รบกัน” และ “สมาชิก 20 ราย [ได้]น้ำทั่วถึง” (สัมภาษณ์แบบกลุ่ม, 2565, 1 เมษายน) จะเห็นได้ว่าชาวนาในทุ่งได้พยายามสร้างการจัดการน้ำที่เป็นธรรมภายใต้สถานการณ์วิกฤติด้านการจัดการน้ำในพื้นที่

4.2.2 การเมืองของการต่อสู้ต่อรองในเรื่องน้ำของผู้คนในพื้นที่รับน้ำบางบาล

จากผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการจัดการน้ำที่รวมศูนย์อำนาจไว้ที่รัฐ ซึ่งกลไกการมีส่วนร่วมหรือกระจายอำนาจที่รัฐสถาปนาขึ้นไม่อาจเป็นกระบอกเสียงเพื่อแก้ปัญหาได้ เป็นเหตุให้ชาวบ้านพยายามต่อสู้ต่อรองในมิติอื่นเพื่อเปลี่ยนแปลงให้การจัดการน้ำเป็นธรรมและยั่งยืนยิ่งขึ้นดังนี้

การต่อสู้ต่อรองบนพื้นที่สื่อ (Media) สื่อถือเป็นตัวแสดงที่มีบทบาทสำคัญในการออกมาผลักดันประเด็นปัญหาที่เกิดจากการจัดการน้ำในพื้นที่รับน้ำบางบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อใหม่อย่างเฟซบุ๊ก (Facebook) ที่กลายมาเป็นเครื่องมือสำคัญของคนไร้อำนาจในการนำเสนอข้อมูลอีกด้าน (Dore et al., 2012, p. 28) ที่แตกต่างไปจากเรื่องเล่าหลักของรัฐที่มองว่าน้ำท่วมกับคนบางบาลเป็นของคู่กัน สื่อจึงฉาย

ภาพให้สาธารณะหรือสังคมเห็นถึงความเดือดร้อน เพื่อสร้างแรงหนุนในการแก้ปัญหาทางการเมืองของชาวบ้านได้อีกทางหนึ่ง (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2541, หน้า 131) ทั้งนี้ เนื่องด้วยมีสื่อหลายสำนักที่นำเสนอข่าวการจัดการน้ำในทุ่งแก้มลิงบางบาล แต่การศึกษาครั้งนี้จะกล่าวถึงเฉพาะเพจเฟซบุ๊ก “อยุธยา-Atutthaya Station” เพราะมีความน่าสนใจ คือ เป็นเพจท่องเที่ยว แต่กลับนำเสนอประเด็นการเมืองของการจัดการน้ำอย่างเข้มข้นตั้งแต่ปี 2560 และเข้มข้นยิ่งขึ้นในช่วงน้ำท่วมบางบาลอย่างหนักเมื่อปี 2564 และ 2565 จวบจนปัจจุบันเพจยังคงนำเสนอข่าวพร้อมกับตั้งคำถามให้สังคมได้เห็นอีกด้านของการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่บางบาล ซึ่งเพจมีผู้ติดตามมากถึง 43,200 คน (ตัวเลขวันที่ 7 กันยายน 2565) ผู้ดูแลเพจยังเป็นคนที่เติบโตในพื้นที่ซึ่งเข้าใจสภาพปัญหาในพื้นที่เป็นอย่างดี

จากการเนื้อหาการจัดการน้ำที่เพจนำเสนอต่อสาธารณะ พบว่ามีสาระสำคัญคือการตอบโต้เรื่องเล่าหลักในสังคมโดยเฉพาะจากเนื้อหาของนโยบายที่มองว่า คนบางบาลมีความคุ้นชินกับน้ำท่วมเป็นอย่างดี น้ำท่วมจึงสามารถปรับตัวได้ แต่เพจได้นำเสนอข้อมูลอีกด้านว่าการเป็นพื้นที่รับน้ำไม่ได้เกิดจากการมีส่วนร่วมแต่เกิดจากการจำยอม พร้อมทั้งนำเสนอภาพของผลกระทบที่รุนแรงที่เกิดขึ้นจากน้ำท่วมในระดับที่สูงและระยะเวลายาวนานพร้อมกับเสนอว่า “เราไม่ควรชินกับความลำบาก เราควรช่วยกันผลักดัน พัฒนา เปลี่ยนแปลงให้อะไร ๆ ก็ตามที่เป็นคุณภาพชีวิตเราไม่แย่ไปกว่านี้” “อย่าหุหนวก ตาบอด จำยอมกับคำว่าลำบาก...เมื่อมีโอกาสที่จะทำให้ชีวิตดีขึ้น ต่อสู้เพื่อลูกหลานให้มีชีวิตดีขึ้นเราควรทำ” และยังกล่าวอีกว่าเราน้ำท่วมมา 20-30 ปี ไม่ได้หมายความว่าเราต้องชิน เราต้องลำบากต่อไป เพราะสถานการณ์น้ำท่วมต้องดีขึ้นกว่าเดิม ข้อเสนอแนะสะท้อนว่าเมื่อคนบางบาลน้ำท่วมมาแต่อดีต แทนที่รัฐจะแก้ปัญหา น้ำท่วมในพื้นที่ รัฐกลับนำข้ออ้างเรื่องน้ำท่วมมาสนับสนุนนโยบายพื้นที่รับน้ำและส่งผลกระทบต่อประชาชนต้องแบกรับภาระเพื่อพื้นที่อุตสาหกรรมและเมือง (ยอดพล เทพสิทธิ และฐานิดา บุญวรรณ, 2561, หน้า 151)

ไม่เพียงเท่านั้น เนื้อหาของเพจยังสนับสนุนเรื่องเล่าที่ว่า น้ำท่วมที่เกิดขึ้นไม่ใช่วิถีชีวิต (เดชรัต สุขกำเนิด, 2565, www.bkktribune.com) หรือไม่ใช่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติ หากแต่เกิดจากการจัดการน้ำที่ผิดพลาด ในแง่นี้ การมอบเพียงถุงยังชีพจึงไม่ใช่ทางออกในระยะยาว ดังนั้น เพจจึงพยายามเรียกร้องให้การจัดการน้ำดีขึ้นกว่าเดิมผ่านการออกมาเรียกร้องช่วยกันแก้ปัญหา ดิกว่ายอมจำนน (ดูเพิ่มเติมเพจ อยุธยา-Ayutthaya Station) กล่าวได้ว่า ภายใต้การจัดการน้ำที่รวมศูนย์โดยรัฐ ช่องทางการแสดงความคิดเห็นแบบทางการที่รัฐกำหนดไว้ทั้งคณะกรรมการลุ่มน้ำ หรือแม้แต่องค์กรผู้ใช้น้ำตามพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ. 2561 ไม่สามารถเป็นกระบอกเสียงแทนชาวบ้านที่ถูกน้ำท่วมได้ ดังนั้นชาวบ้านจึงต้องใช้สื่อเพื่อสะท้อนปัญหาการจัดการน้ำเพื่อให้สังคมได้รับรู้ และเรียกร้องให้การจัดการน้ำมีความเป็นธรรมและยั่งยืนกว่าที่เป็นอยู่ ซึ่งในเวลาต่อมาพบว่าแอดมินเพจได้เปิดไลน์กลุ่มชื่อว่า “แจ้งข่าวสารน้ำท่วมอยุธยา” เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารในสังคม และบางครั้งยังนัดชุมนุมประท้วงเรื่องการจัดการน้ำผ่านไลน์กลุ่มอีกด้วย

การต่อสู้ต่อรองในมิติของการผลิตสร้างความรู้โดยนักวิจัยชาวบ้าน (production of knowledge) การกำหนดนโยบายพื้นที่รับน้ำบางบาล ถูกสร้างมาโดยงานศึกษาวิจัยที่มุ่งผลิตความรู้เพื่อเอื้อต่อการนำนโยบายไปปฏิบัติ ดังกรณีการศึกษาของ ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล และคณะ (2551) ซึ่งศึกษาความเป็นไปได้ในการนำนโยบายรับน้ำบางบาลไปปฏิบัติ และการศึกษาของสำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ (2563) ที่ศึกษาแผนรับมือน้ำท่วมในลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ซึ่งเป็นการผลิตความรู้ที่รวมศูนย์ไว้ที่ผู้เชี่ยวชาญหรือผู้มีอำนาจเป็นหลัก โดยไม่ได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านร่วมแบ่งปันความรู้ ซึ่งความรู้ที่ถูกผลิตออกมามีได้สะท้อนสภาพความเป็นจริงของพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงและมีพลวัต และเมื่อนำนโยบายไปปฏิบัติจึงก่อผลกระทบหลายประการ ในแง่พื้นที่บางบาล การต่อสู้ต่อรองในมิติของการผลิตสร้างความรู้ (co-production of knowledge) ด้านการจัดการน้ำจึงเป็นส่วนสำคัญในการสร้างการตัดสินใจเรื่องการจัดการน้ำ (Jakkrit Sangkhamanee, 2015, p. 90) ชาวบ้านในพื้นที่รับน้ำบางบาลได้ลุกขึ้นมารวมกลุ่มทำวิจัยโดยการสนับสนุนจากภาคประชาสังคมในพื้นที่ โดยการรวมกลุ่มนี้ก็เพื่อเปิดโอกาสให้ชาวบ้านในพื้นที่เป็นนักวิจัยด้วยตนเองผ่านการศึกษาวิจัยด้วยเครื่องมือของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อเสริมอำนาจการต่อรองให้กับคนในพื้นที่ ทั้งในเรื่องการปรับตัว การจัดการกับสถานการณ์น้ำ และการไม่ยอมจำนนต่อการจัดการน้ำที่เกิดขึ้น (สันติ จิยะพันธ์, 2565, 1 เมษายน)

งานวิจัยชาวบ้านมีลักษณะสำคัญหลายด้าน ทั้งการทำความเข้าใจพัฒนาการการจัดการน้ำในพื้นที่เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากนโยบายการจัดการน้ำของรัฐ โดยเฉพาะปัญหาที่เกิดขึ้นจากการจัดการน้ำ ซึ่งได้กลับเนื้อหา นโยบายรับน้ำบางบาลที่ว่านโยบายนี้มีแต่ผลประโยชน์แก่ทุกกลุ่มไปจนถึงการศึกษาเพื่อแสวงหาแหล่งกักเก็บน้ำเพิ่มเติมในยามขาดน้ำ เป็นต้น (ดูเพิ่มเติม เรณู กลีกุล และคณะ, 2564) การหาแหล่งกักเก็บน้ำในพื้นที่ในแง่หนึ่งก็เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำ แต่อีกแห่งหนึ่งคือชาวบ้านจะได้ไม่ต้องซื้อน้ำเพื่อทำนาอีกต่อไปในรุ่นลูกหลาน (ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 2, 2566, 17 มีนาคม) ในแง่การหาที่กักเก็บน้ำจึงมุ่งเปลี่ยนน้ำที่เป็นสินค้าให้กลับมาเป็นทรัพยากรร่วม (common-pool resources)

นอกจากนี้ แม้งานวิจัยของรัฐจะไม่เปิดพื้นที่ให้ชาวบ้าน แต่งานวิจัยชาวบ้านได้เชิญให้หน่วยงานรัฐเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในทีมวิจัยทั้งเกษตรอำเภอและกรมชลประทานในพื้นที่ สะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านไม่ได้มุ่งใช้งานวิจัยเพื่อโต้กลับอำนาจ (counter hegemonic) เพื่อต่อต้านโครงการรัฐอย่างถึงราก เช่นกรณีของเขื่อนปากมูล แต่ในทุ่งบางบาล งานวิจัยมุ่งแสวงหาทางออกของปัญหาองค์รวม (comprehensive solutions) ร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม (stakeholders) ในแง่นี้ ชุมชนใช้งานวิจัยในฐานะกระบวนท่าในการต่อสู้ต่อรองเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับชุมชนเพื่อที่จะได้รับการสนับสนุนจากรัฐบนความต้องการของคนในชุมชน (Jakkrit Sangkhamanee, 2015, p. 90; Middleton et al, 2017, p. 71)

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยชาวบ้านมีหลายประการด้วยกัน เช่น ชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่อย่างเป็นระบบ เหตุเพราะพวกเขาเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง เช่น การทำแผนที่เดินดิน การสำรวจภูมิศาสตร์ของพื้นที่ นอกจากนี้ ยังเกิดเวทีร่วมพูดคุยระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับคนในพื้นที่เพื่อหาทางออกในเรื่องการจัดการน้ำ และที่สำคัญชาวบ้านสามารถยกระดับข้อมูลจากงานวิจัยเพื่อต่อรองกับกรมชลประทานส่วนกลางในเรื่องการจัดการน้ำได้อีกด้วย (สันติ จิยะพันธ์, 2565, 1 เมษายน; ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 3, 2565, 8 เมษายน; ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 2, 2566, 17 มีนาคม) ดังจะเห็นได้จากการรวมกลุ่มของเกษตรกรทุ่งรับน้ำอำเภอบางบาลเข้ายื่นหนังสือให้กบอธิบดีกรมชลประทานในกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2564 เหตุที่ต้องไปกรุงเทพฯ เพราะไม่สามารถทนรอคำตอบจากโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาลที่มีขั้นตอนยาวนานกว่าเรื่องจะถึงส่วนกลาง

สาระสำคัญของหนังสือมีความน่าสนใจหลายด้าน กล่าวคือ ชาวบ้านนำเสนอผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการจัดการน้ำทั้งมิติเศรษฐกิจและสุขภาพ พร้อมเชื่อมโยงให้เห็นว่าราคาข้าวตกต่ำแต่ต้นทุนทำนาสูงมีส่วนทำให้ปัญหาน้ำรุนแรงมากขึ้นไปอีก ซึ่งความรุนแรงนี้ไม่สามารถชดเชยได้ด้วยมาตรฐานแบบเดิมที่ใช้มา พร้อมทั้งคำถามว่ากรมชลประทานจะชดเชยอย่างไรในฐานะที่คนบางบาลเสียสละเป็นพิเศษเพื่อรับน้ำมากไปกว่านั้น ชาวบ้านต้องการคำอธิบายว่าเหตุใดชาวบ้านต้องเสียเงินค่าน้ำทำนา โดยเฉพาะในช่วงลำบากจากน้ำท่วมเช่นนี้ ทั้งที่ทรัพยากรน้ำที่เป็นทรัพย์สินของข้าราชการ แต่ชาวนากลับต้องจ่ายค่าน้ำไร่ละ 150 บาท และสุดท้ายชาวบ้านต้องการทราบถึงที่มาแห่งอำนาจในการประกาศให้ทุ่งบางบาลเป็นแก้มลิง เพราะนโยบายนี้จะละเมิดสิทธิของคนในพื้นที่ (จดหมายถึงอธิบดีกรมชลประทานของกลุ่มเกษตรกรทุ่งรับน้ำอำเภอบางบาล, 2564) จากข้อเรียกร้องของชาวบ้านสะท้อนอย่างชัดเจนว่า นโยบายนี้สร้างผลกระทบอย่างมหาศาลต่อชุมชน และเป็นนโยบายที่มีความคลุมเครือในการประกาศใช้อย่างมาก และที่สำคัญชาวบ้านยังเรียกร้องให้งดเก็บค่าน้ำ ซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนกลับสถานะของน้ำจากเดิมที่เป็นสินค้า ให้กลับมาเป็นทรัพยากรที่ชุมชนสามารถเข้าถึงได้โดยไม่ต้องจ่ายเงินซื้อน้ำ ดังที่ชาวบ้านสะท้อนว่าต่อไปต้องไม่เสียค่าน้ำให้กับชลประทาน (ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 3, 2565, 8 เมษายน)

5. สรุปผลการวิจัย

การนำนโยบายพื้นที่รับน้ำบางบาลไปปฏิบัติในฐานะนโยบายปกป้องพื้นที่เมืองและอุตสาหกรรมได้ก่อให้เกิดโครงสร้างการจัดการน้ำที่รวมศูนย์โดยรัฐ ดังสะท้อนให้เห็นจากปฏิทินการทำงานฉบับใหม่ของรัฐ ที่มีกรมชลประทานเป็นผู้มีอำนาจหลักในการจัดสรรน้ำทำนา การปล่อยน้ำเข้าทุ่ง รวมถึงควบคุมเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ใช้ทำนา ทั้งนี้ แม้จะมีการสถาปนากลไกการมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจในรูปแบบของกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน องค์กรผู้ใช้น้ำและคณะกรรมการลุ่มน้ำตามพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ. 2561 ทว่ากลไกเหล่านี้กลับมิได้ทำหน้าที่ตามเจตนารมณ์ของกฎหมายอย่างแท้จริง เพราะไม่ได้มีอำนาจตัดสินใจในเรื่องการจัดการน้ำเลยแม้แต่น้อย ภายใต้การจัดการน้ำเช่นนี้ได้นำมาซึ่งผลกระทบหลาย

ประการในพื้นที่รับน้ำบางบาล ทั้งการลดทอนอำนาจของประชาชนในการจัดการน้ำ ผลกระทบในช่วงปล่อยน้ำเข้าทุ่ง และที่สำคัญผลกระทบในช่วงหน้าแล้ง มากกว่านั้นยังพบว่าสถานะของ “น้ำ” ในทุ่งบางบาลได้ถูกเปลี่ยนไปสู่สินค้าที่ชาวบ้านต้องจ่ายเงินเพื่อให้ได้ทำนา อันเนื่องมาจากความเร่งรีบในการทำนาตามปฏิทินของรัฐ จากสถานการณ์ที่ยากลำบากจากนโยบายน้ำเช่นนี้ เป็นเหตุให้ชาวบ้านลุกขึ้นมาต่อสู้ต่อรองหลากหลายรูปแบบทั้งการใช้เพื่อที่สื่อเพื่อนำเสนอข้อมูลอีกด้านและจัดตั้งกลุ่ม รวมถึงการใช้งานวิจัยชาวบ้านในฐานะการผลิตความรู้ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่หลากหลาย ไปจนถึงการเข้าไยหนังสือต่อรัฐส่วนกลางเพื่อให้การจัดการน้ำเป็นธรรมและยั่งยืนกว่าเดิม

6. การอภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยข้างต้นสามารถอภิปรายผลได้ว่าการจัดการน้ำโดยรัฐไม่ใช่แนวทางเดียวในการแก้ไขปัญหาสังคมในเรื่องการจัดการน้ำ ดังที่การศึกษาของ เอลินอร์ ออสโตรม ได้ชี้ให้เห็นว่าการจัดการน้ำโดยอำนาจภายนอก (external authorities) ไม่ได้จบลงด้วยความสุขเสมอไป (happy ending) เหมือนอย่างที่แนวคิดโคกนาฏกรรมทรัพยากรร่วมของ Garrett Hardin เสนอว่าอำนาจภายนอกคือทางออกของปัญหาทรัพยากรร่วม (Ostrom, 1990; Ostrom, Dietz, Dolsak, and Stern, 2002, p.3-4) เนื่องจากในพื้นที่บางบาลการจัดการน้ำโดยรัฐได้สร้างผลกระทบที่ยังรากลึกหลายประการในสังคม เช่น ความเป็นธรรม ความเหลื่อมล้ำ ความยากจน และปัญหาความไม่เสมอภาคในการรับภาระสาธารณะ (ยอดพล เทพสิทธิ์า และฐานิดา บุญวรรณ, 2561) ในแง่นี้การผูกขาดอำนาจจัดการทรัพยากรไว้ที่รัฐจึงก่อให้เกิดการถดถอยของอำนาจชุมชนในการจัดการทรัพยากรร่วม (common property rights) การถดถอยของการกระทำร่วม (collective action) และ (Suhardiman et al, 2017, p.2,10; คมลักษณ์ ไชยยะ, 2566, 20 มีนาคม) หรือแม้แต่แนวโน้มการเปลี่ยนสถานะของน้ำจากทรัพยากรร่วมที่ทุกคนควรเข้าถึงมาสู่สินค้าที่ทุกคนต้องจ่ายเงินเพื่อเข้าถึง

ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงการจัดการน้ำในสังคมไทยจำเป็นต้องลงมาดูสถานการณ์จริงในพื้นที่อย่างจริงจังมากยิ่งขึ้น เหตุเพราะการบัญญัติการมีส่วนร่วม การกระจายอำนาจ ความเป็นธรรม ความยั่งยืน ไว้ในกระดาดอาจไม่เพียงพอในการแก้ไขปัญหาในสังคมไทย

7. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

7.1 ควรศึกษาการจัดการนํ้านอกพื้นที่รับน้ำบางบาล โดยเฉพาะพื้นที่นอกคันกั้นน้ำที่ได้รับผลกระทบและมีการชุมนุมประท้วงซึ่งจะช่วยเปรียบเทียบให้เห็นผลกระทบจากนโยบายรับน้ำที่กว้างขวางยิ่งขึ้น

7.2 ควรศึกษาการชุมนุมประท้วงของชาวบ้านนอกพื้นที่รับน้ำที่เกิดขึ้นหลายอำเภอในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเพื่อช่วยให้เข้าใจถึงความพยายามเปลี่ยนการจัดการน้ำให้เป็นธรรมและยั่งยืนยิ่งขึ้น

7.3 การศึกษาค้นคว้าศึกษาพื้นที่รับน้ำบางบาลเป็นหลัก ซึ่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่มีพื้นที่รับน้ำอีกหลายพื้นที่ หากมีการศึกษาเพิ่มเติมจะช่วยให้เห็นถึงผลกระทบที่แตกต่างในแต่ละพื้นที่

8. บรรณานุกรม

กรมชลประทาน. (2548). **การจัดตั้งองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน**. กรุงเทพฯ: กรมชลประทาน.

กองบรรณาธิการ. (2562(ก)). **กู๋ยากทำนา**. ค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2566, จาก www.waymagazine.org

กองบรรณาธิการ. (2562(ข)). **15 ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับพื้นที่ทำกินของชาวนาแห่งบางบาล**.

ค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2566, จาก www.waymagazine.org

คมชัดลึกออนไลน์. (2555). **เลี้ยง ‘บางบาล’ เป็นโมเดลทำแก้มลิง**. ค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2566, จาก www.komchadluek.net

คมลักษณ์ ไชยยะ. (2566, 20 มีนาคม). นักวิชาการ. จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สัมภาษณ์.

ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 1. (2565, 18 พฤษภาคม). ประชาชนในพื้นที่. อำเภอบางบาล. สัมภาษณ์.

ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 3. (2565, 8 เมษายน). ประชาชนในพื้นที่. อำเภอบางบาล. สัมภาษณ์.

ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 2. (2566, 17 มีนาคม). ประชาชนในพื้นที่. อำเภอบางบาล. สัมภาษณ์.

ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล และคณะ. (2551). **โครงการนำร่องการบริหารจัดการและพัฒนาพื้นที่**

การเกษตรเป็นพื้นที่รับน้ำนองเพื่อการบรรเทาอุทกภัยขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ของพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตามแนวพระราชดำริ “แก้มลิงพื้นที่บางบาล(1)”.

ประกาศจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.(2561). เรื่อง **ปรับเปลี่ยนระบบปลูกข้าวเหลือเวลา จังหวัด**

พระนครศรีอยุธยาร่วมกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปี 2561.

ประกาศจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2565). เรื่อง **ปรับเปลี่ยนระบบปลูกข้าวเหลือเวลา จังหวัด**

พระนครศรีอยุธยาร่วมกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปี 2565.

ประภาส ปันตบแต่ง. (2541). **การเมืองบนท้องถนน 99 วัน สมัชชาคนจน และประวัติศาสตร์การ**

เดินขบวน ชุมนุมประท้วงในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.

มติชน. (2560, 23 ตุลาคม). ส่องแผนจัดการน้ำ 2.4 แสนล.3 ปี ฉลุยจิบๆ...‘บิ๊กโปรเจกต์’นั่งสนิท, มติชน.

ยอดพล เทพสิทธิ และฐานิดา บุญวโรน. (2561). **รื้อสร้างบางระกำโมเดล: ความไม่เสมอภาคในการรับภาระสาธารณะ**. นิตยสารสังคมศาสตร์. (11), 142-167.

ระเบียบกรมชลประทาน. (2556). **ระเบียบกรมชลประทานว่าด้วยหลักเกณฑ์การมีส่วนร่วมค่ากระแสไฟฟ้าของเกษตรกรในเขตโครงการประเพณีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าของกรมชลประทาน พ.ศ. 2556**.

- เรณู กสิกุล และคณะ. (2564). โครงการการมีส่วนร่วมในการเสริมศักยภาพแหล่งกักเก็บน้ำทางการเกษตรในพื้นที่ทุ่งรับน้ำบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- สันติ จิยะพันธ์. (2565, 1 เมษายน). ภาคประชาสังคม. จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สัมภาษณ์.
- สัมภาษณ์แบบกลุ่ม. (2565, 1 เมษายน). ประชาชนในพื้นที่. อำเภอบางบาล. สัมภาษณ์.
- สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ. (2563). โครงการศึกษาจัดลำดับความสำคัญแผนงานเพื่อบรรเทาอุทกภัยในลุ่มน้ำเจ้าพระยา รายงานการศึกษา รายงานฉบับสุดท้าย (Final Report). ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์.
- TNN Online. (2564). เปิดความจริง “ทุ่งบางบาล” เหตุใดจึงเป็นพื้นที่รับน้ำแทนคนกรุง. ค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2566, จาก www.tnnthailand.com
- Dore et al. (2012). A framework for analyzing water governance complexes, illustrated in the Mekong Region. **Journal of Hydrology**. 466-467(2012), 23-36.
- Jakkrit Sangkhamanee. (2015). From Pak Mun to Xayaburi: the back water and spillover of Thailand's hydropower politics. In Matthews and Geheb (eds.). **Hydropower development in the Mekong Region: Political, socio-economic, and environmental perspectives**. Abingdon, Oxon: Routledge, pp. 9-20.
- Margreet Zwarteveen et al. (2017). Engaging with the politics of water governance. **WIREs Water**. (4), 1-9.
- Middleton et al. (2017). Politics of knowledge and collective action in health impact assessment in Thailand: The experience of the Khao Hinsorn community. In Suhardiman, Nicol and Mapedza (eds.). **Water Governance and Collective Action**. New York: Routledge, pp. 70-81.
- Ostrom, E. (1990). *Governing The Commons: The Evolution of institutions for Collective Action*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Ostrom, E., Dietz, T., Dolsak, P. and Stern, P.C. (2002). *The Drama of The Commons*. Washington, DC: National Academy Press.
- Suwardiman et al. 2017(a). Introduction In Suwardiman, Nicol and Mapedza (eds.). **Water Governance and Collective Action**. New York: Routledge, pp. 1-8.
- Suwardiman et al. 2017(b). Power and politics in water governance: Revising the role of collective action in the commons. In Suwardiman, Nicol and Mapedza (eds.). **Water Governance and Collective Action**. New York: Routledge, pp. 9-20.

พฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ต่อการเล่นพนันออนไลน์ของเยาวชน ในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Online Media Use Behaviors towards Online Gambling of Adolescents in Phranakhon Si Ayutthaya Province

ปัทมาภรณ์ สุขสมโสด / Pattamaporn Sooksomsod

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขานิเทศศาสตร์ดิจิทัล คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
Assistant Professor of the Department of Digital Communication Arts, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

เด่นเดือน เลิศทยากุล ไชยยะ / Dendeeon Lertthayakul Chaiya

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขานิเทศศาสตร์ดิจิทัล คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
Assistant Professor of the Department of Digital Communication Arts, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

ปฐมพงษ์ พุ่มพุกษ์ / Pathomphong Pumpruek

อาจารย์ ดร.ประจำสาขานิเทศศาสตร์ดิจิทัล คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
Lecturer Dr. of the Department of Digital Communication Arts, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

วันที่รับบทความ 10 มีนาคม 2566 / แก้ไขบทความ 16 สิงหาคม 2566 / ตอรับบทความ 29 สิงหาคม 2566

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย 1) เพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ของเยาวชน และ 2) เพื่อศึกษาพฤติกรรมการเล่นการพนันออนไลน์ของเยาวชน ใช้การวิจัยเชิงปริมาณในรูปแบบการวิจัยเชิงพรรณนา (Description Research) จากประชากรที่เป็นกลุ่มเยาวชนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาจำนวน 35,506 คน ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากเยาวชนระดับอุดมศึกษา 2 แห่ง ระดับอาชีวศึกษา 3 แห่ง และระดับมัธยมศึกษา 3 แห่ง โดยใช้ตารางสำเร็จรูปของทาโร ยามาเน่ ที่ค่าความคลาดเคลื่อนร้อยละ 5.00 จึงได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 400 คน

ผลการวิจัยพบว่า 1) เยาวชนใช้สื่อออนไลน์มากที่สุดวันละ 6-10 ชั่วโมง เมื่อแบ่งประเภทของสื่อออนไลน์ตามวัตถุประสงค์ในการใช้งาน พบว่า เยาวชนใช้เฟซบุ๊กเพื่อดูข้อมูลมากที่สุด ร้อยละ 49.30 เยาวชนใช้อีเมลและไลน์ในการติดต่อสื่อสารมากที่สุด ร้อยละ 58.20 และ 57.50 ตามลำดับ เยาวชนใช้แอปพลิเคชันเกม ทวิตเตอร์ ดูหนังฟังเพลง และอินสตาแกรมในยามว่างมากที่สุดร้อยละ 74.60, 74.60, 70.60 และ 63.40 ตามลำดับ

2) พฤติกรรมการเล่นการพนันออนไลน์ของเยาวชน พบว่า เยาวชนเล่นพนันบิงโก ร้อยละ 34.80 โดยมีสาเหตุจากความต้องการความตื่นเต้นและเพลิดเพลินที่ร้อยละ 54.80 เริ่มเล่นการพนันด้วยตนเองมากที่สุด ร้อยละ 70.30 มีความถี่ในการเล่นแบบนาน ๆ ครั้ง ร้อยละ 59.80 เลือกเล่นกับเพื่อนหรือคนรู้จักเป็นอันดับแรก ร้อยละ 49.00 มีเงินลงทุนมีการพนันต่อเดือนอยู่ที่ 50 – 500 บาท ร้อยละ 64.30 มีการหาข้อมูลการเล่นจากสื่อบุคคลเป็นอันดับแรก ร้อยละ 74.30 เยาวชนเล่นพนันออนไลน์เกิดจากโฆษณาชวนเชื่อจากสื่อเฟซบุ๊กมากที่สุด ร้อยละ 33.00 ใช้เว็บไซต์พนันโดยตรง เช่น เว็บไซต์ฟุตบอล เว็บไซต์ไพ่หวาย/ดูดวง เว็บไซต์เล่นเกมออนไลน์ เว็บไซต์คาสิโนออนไลน์ เป็นต้น เป็นแหล่งข้อมูลในการวิเคราะห์การพนันมากที่สุด ร้อยละ 6.80 และใช้ แอปพลิเคชันอื่น ๆ เช่น สโobet ฟีฟ่าออนไลน์ ดับเบิ้ลยู 88 เป็นต้น ในการเล่นการพนันมากที่สุด ร้อยละ 3.80

คำสำคัญ : การพนัน สื่อออนไลน์ เยาวชน

Abstract

The objectives of this article were: 1) to study the adolescents' online media use behaviors and 2) to study adolescents' online gambling behaviors. This research was conducted under a quantitative approach. Out of the 35,506 adolescent population in Phranakhon Si Ayutthaya Province, the sample, selected by purposive sampling via Taro Yamane's sample size table with 5% uncertainty, comprised 400 students from 2 higher education institutions, 3 vocational colleges, and 3 secondary schools.

The results indicated that 1) most adolescents spent up to 6–10 hours a day on online media. When categorized according to the purpose of use, it was found that adolescents used Facebook the most to receive information (49.30%); they used emails (58.20%) and LINE (57.50%) the most for communication; they used game applications (74.60%), Twitter (74.60%), watched movies and listened to music (70.60%), and Instagram (63.40%) respectively in their free time.

2) In regard to adolescents' online gambling behaviors, the results revealed that they played bingo the most (34.80%), caused by the need for excitement and enjoyment (54.80%). Most of them started gambling themselves (70.30%). The frequency of gambling was found infrequent (59.80%). They preferred gambling with friends and acquaintances (49.00%), and spent 50 to 500 baht a month on gambling (64.30%). They searched for gambling information from personal media first (74.30 %), and mainly got into online gambling through fraudulent Facebook advertisements (33.00%). Moreover, they used

direct gambling websites such as football, lottery, horoscope, online games, and online casinos for gambling analysis (6.80%), and used other applications such as Sbobet, Online FIFA, and w88 for gambling (3.80%).

Keywords: Gambling, Online Media, Adolescents

1. บทนำ

สังคมไทยเป็นสังคมที่มีการเล่นการพนันกันมาอย่างช้านาน ต่อเนื่องจากทั่วทุกสารทิศของภูมิภาค มีทั้งที่ถูกกฎหมาย อาทิ สลากกินแบ่งรัฐบาล และที่ผิดกฎหมาย อาทิ หวยใต้ดิน เรียงเบอร์ กำถั่ว หมากกรุก ปลาเก็ด ชนไก่ วัวชน วิงควาย แข่งเรือ โยนลูกเต๋า ไฮโล แข่งม้า ทายผลการแข่งขันฟุตบอลไปจนถึงไพ่ชนิดต่าง ๆ เป็นต้น โดยจะเห็นได้ว่าสังคมไทยสามารถนำการเล่น เกมกีฬา กิจกรรมในชีวิตประจำวัน รวมถึงงานประเพณีวัฒนธรรม ถูกนำมาเป็นการพนันได้ทั้งสิ้น เพื่อทำให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน จนลืมไปว่าสิ่งที่ทำไปนั้นเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย

การพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศในปัจจุบันส่งผลให้เกิดพฤติกรรมการบริโภคสื่อออนไลน์ของเด็กวัยรุ่นที่เป็นเยาวชนอย่างหลากหลายมากกว่าสื่อออฟไลน์ โดยจะใช้สื่อออนไลน์ในเวลาสั้น ๆ แต่มีความถี่บ่อย เพื่อค้นคว้าหาข้อมูลที่ตนเองชื่นชอบที่ร้อยละ 79 และการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ที่ร้อยละ 76 จากการวิเคราะห์ข้อมูลของ ยูนิเวอร์แซลแม็คเคน เวก 7 พบว่า กลุ่มเยาวชนยังใช้สื่อออนไลน์เพื่อดูวิดีโอและทีวีออนไลน์ ผ่านอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์อย่างคอมพิวเตอร์ที่ 12 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ผ่านสมาร์ตโฟนที่ 11 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ และผ่านแท็บเล็ตที่ 9 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ซึ่งมากกว่าสื่อออฟไลน์อย่าง สื่อทีวี สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่อวิทยุอยู่มาก โดยในแต่ละ 1 สัปดาห์ เยาวชนจะใช้เวลากับทีวีอยู่แค่ 7 ชั่วโมงเท่านั้น สาเหตุก็เนื่องมาจาก ทีวีนั้นดูได้แค่เฉพาะเวลาอยู่ในบ้านเท่านั้น ส่วนสื่อดิจิทัลอย่าง สมาร์ตโฟน และแท็บเล็ตนั้นสามารถพกพาไปได้ทุกที่ และสามารถเข้าถึงได้ตลอดเวลา 24 ชั่วโมง (ฐานเศรษฐกิจ, ออนไลน์, 2558)

จากความสะดวกสบายของสื่อออนไลน์ที่ผู้ใช้งานสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ทุกที่ทุกเวลา จึงได้กลายมาเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมการเล่นการพนันของเยาวชนที่เปิดกว้าง โดยไม่ต้องกังวลว่าจะถูกจับกุมจากเจ้าหน้าที่ตำรวจ เนื่องจากการพนันออนไลน์เป็นเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัย มีการเก็บรักษาข้อมูลผู้เล่นเป็นอย่างดี จึงทำให้ประชาชนเล่นการพนันมากขึ้น จากการโฆษณาผ่านสื่อออนไลน์อย่างเปิดเผย เริ่มจากการพนันผลการแข่งฟุตบอลพรีเมียร์ลีก และฟุตบอลนอกประเทศในนัดต่าง ๆ การพนันบ่อน คาสิโนออนไลน์ การพนันลอตเตอรีออนไลน์ เป็นต้น การเห็นโฆษณานับว่าออนไลน์โดยใช้บุคคลที่มีชื่อเสียง ชักชวนบ่อยครั้งเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้คนสนใจเข้ามาเล่นการพนันออนไลน์มากขึ้น (อรพิน ปานเกษม, 2558) โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนที่ตอนแรกอาจจะคิดว่าเล่นเพื่อความสนุกสนาน แต่พอเล่นแล้วได้เงินจนทำให้เกิดความลุ่มหลง ติดใจ อยากรวยทางลัดเพราะคิดว่าเงินหาง่าย ทำให้เกิดความรักสบาย ไม่คิดจะทำมาหา

กิน เมื่อหลงผิดเข้าไปทำให้เกิดความอยากมากขึ้น แต่พอเล่นแล้วเสียพนันก็เกิดความอยากได้เงินคืน เพราะคิดว่าเราเคยได้มาก่อน คนที่ไม่มีความหักห้ามใจก็จะไปกู้ยืมเงินคนอื่นมา เกิดความหมกมุ่น หมดเนื้อหมดตัว เกิดหนี้สิน จนเป็นต้นเหตุของปัญหาสังคม (สรารุช กายสะอาด, 2554)

การพนันออนไลน์ในกลุ่มเยาวชน กลายเป็นประเด็นใหญ่ที่ส่งผลกระทบต่อการศึกษาปัญหาสังคมอื่น ๆ ตามมา จากสถิติการกระทำที่เป็นพฤติกรรมไม่เหมาะสมของเยาวชนที่มีสาเหตุมาจากการติดการพนันในรูปแบบออนไลน์และรูปแบบอื่น ๆ พบว่า มีพฤติกรรมปล้นชิงทรัพย์ หรือล่อลวงเงินจากคนใกล้ชิดมากถึงร้อยละ 61 มีการทำร้ายร่างกายคนใกล้ชิด ร้อยละ 12 ขายทรัพย์สินเพื่อใช้หนี้การพนัน ร้อยละ 9 ขายบริการทางเพศ ร้อยละ 7 พยายามฆ่าตัวตาย ร้อยละ 6 และค้ายาเสพติดและสิ่งผิดกฎหมาย ร้อยละ 5 (ศูนย์วิจัยความสุขชุมชน มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ, ออนไลน์, 2555) ไม่เว้นแม้แต่เยาวชนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่มีพฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์มากกว่าสื่ออื่นเนื่องจากเป็นจังหวัดที่อยู่ใกล้กรุงเทพมหานคร และเป็นเขตอุตสาหกรรม มีเยาวชนอพยพย้ายถิ่นฐานตามผู้ปกครองจากหลายแห่ง จึงได้รับอิทธิพลของความเป็นเมืองหลวง ประกอบกับไม่รู้จักใครเพราะไม่ใช่คนพื้นที่ จึงทำให้เกิดปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างการใช้สมาร์ทโฟนเพื่อความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิต สร้างโอกาสใหม่ ๆ ในการติดต่อสื่อสาร ค้นคว้าหาข้อมูล ฯลฯ ซึ่งเยาวชนเองมีความรู้สึกติดการใช้อินเทอร์เน็ต และเป็นส่วนหนึ่งของการใช้ชีวิตแล้วหากวันไหนไม่ได้ใช้อินเทอร์เน็ตจะรู้สึกหงุดหงิด เหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของเยาวชนหลายด้าน ทั้งด้านการใช้ชีวิตที่ขาดความยับยั้งชั่งใจ ไม่เข้าสังคม มีโลกส่วนตัว มีปัญหาด้านสุขภาพ เพราะใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างเดียว อีกทั้งยังเชื่อว่าตนเองอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่น (ปัทมาภรณ์ สุขสมโสด, 2555) ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวอาจจะทำให้เยาวชนเกิดความเสี่ยงต่อการลองเล่นการพนันออนไลน์ได้ง่ายขึ้นเช่นกัน

จากสภาพปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นดังกล่าว จึงจำเป็นต้องศึกษาพฤติกรรมการใช้อินเทอร์เน็ตที่อาจจะส่งผลกระทบต่อการเล่นการพนันของเยาวชน และศึกษาพฤติกรรมการใช้อินเทอร์เน็ตเป็นช่องทางในการเล่นการพนันของเยาวชนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อเป็นการหาแนวทางในการเฝ้าระวัง และเป็นแนวทางในการดูแลบุตรของผู้ปกครองให้ห่างไกลต่อการเล่นพนันออนไลน์ได้ต่อไปในอนาคต

2.วัตถุประสงค์

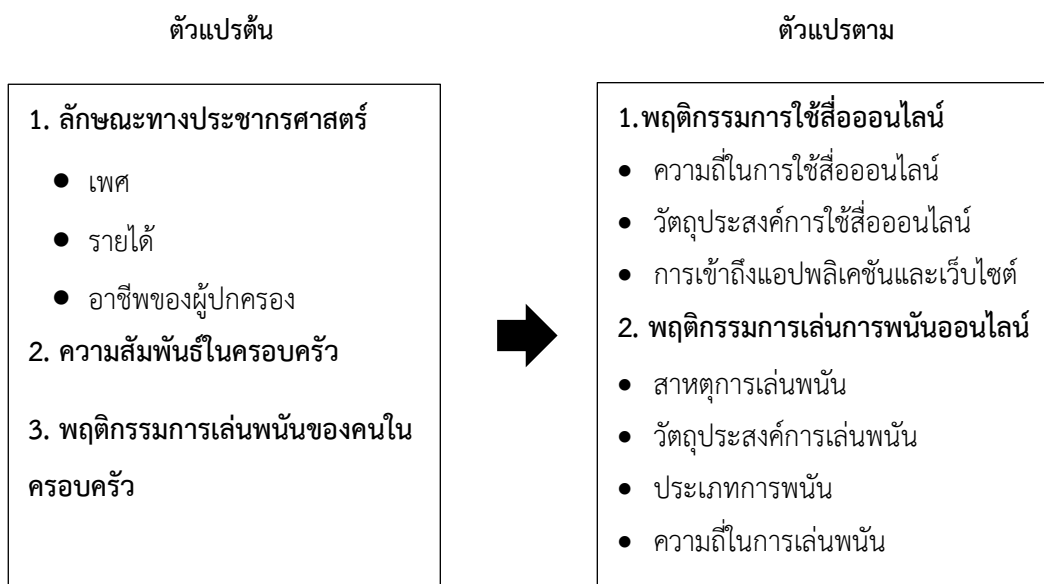
2.1 เพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้อินเทอร์เน็ตของเยาวชน

2.2 เพื่อศึกษาพฤติกรรมการเล่นการพนันออนไลน์ของเยาวชน

3.วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาพฤติกรรมและผลกระทบการใช้อินเทอร์เน็ตต่อการเล่นพนันของเยาวชนในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้สังเคราะห์ตัวแปรต้นเพื่อหาข้อมูลทางด้านลักษณะประชากรศาสตร์ของเยาวชน ได้แก่ เพศ รายได้อาชีพของผู้ปกครองของเยาวชน ความสัมพันธ์ของคนใน

ครอบครัว และพฤติกรรมการเล่นพนันของคนในครอบครัว เพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ของเยาวชน ได้แก่ ความถี่ในการใช้สื่อออนไลน์ วัตถุประสงค์การใช้สื่อออนไลน์ การเข้าถึงแอปพลิเคชันและเว็บไซต์ และพฤติกรรมการเล่นการพนันออนไลน์ของเยาวชน ได้แก่ สาเหตุการเล่นพนัน วัตถุประสงค์การเล่นพนัน ประเภทของการพนัน และความถี่ในการเล่นพนันตามกรอบแนวคิดงานวิจัยในภาพที่ 1.1

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดงานวิจัย

ในส่วนของการเก็บข้อมูล ใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณในรูปแบบวิจัยเชิงพรรณนา (Description Research) ด้วยแบบสอบถามเพื่อศึกษาข้อมูลด้านลักษณะประชากรศาสตร์และพฤติกรรมการเล่นการพนันออนไลน์ของเยาวชน จากกลุ่มตัวอย่างที่ เยาวชนระดับอุดมศึกษา อาชีวศึกษา และมัธยมศึกษาที่มีอายุระหว่าง 16 – 25 ปี ที่ใช้สื่อออนไลน์ในเขตเทศบาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (เป้าหมาย ณ สุโขสมโส, 2555) เนื่องจากมีจำนวนประชากรที่แน่นอนผู้วิจัยจึงใช้ตารางสำเร็จรูปของ ทาโร ยามาเน่ (Taro Yamane) จากตารางประชากรจะได้กลุ่มตัวอย่างมีจำนวน 35,506 คน ย่อมมีความคลาดเคลื่อนในการเลือกตัวอย่างร้อยละ 5 จะต้องใช้กลุ่มตัวอย่าง 397 คน (Yamane, T, 1967) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเลือกเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 400 คน ด้วยวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากการตัดสินใจของผู้วิจัยเอง ตามลักษณะของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้สื่อออนไลน์ผ่านสมาร์ตโฟนตลอดเวลา หรือช่วงเวลายาว ซึ่งมีความเสี่ยงที่จะเห็นโฆษณาชักชวนเล่นพนันออนไลน์มากที่สุด จึงเลือกศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างดังกล่าวเพื่อเป็นการเผื่อระวัง และเป็นมาตรการในป้องกันการเล่นการพนันของเยาวชน ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 จำนวนการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง

รายชื่อสถาบันที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง	จำนวน นักเรียน นักศึกษา/คน	จำนวนกลุ่ม ตัวอย่าง/คน
1.สถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา		
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา	6,126	69
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ ศูนย์หันตรา	7,381	83
2.สถานศึกษาในสังกัดกรมการอาชีวศึกษา		
วิทยาลัยอาชีวศึกษาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	5,101	57
วิทยาลัยเทคนิคพระนครศรีอยุธยา	3,400	38
วิทยาลัยเทคโนโลยีและอุตสาหกรรมต่อเรือพระนครศรีอยุธยา	1,209	14
3.สถานศึกษาระดับมัธยมในเขตพื้นที่การศึกษา 3		
โรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์	2,690	31
โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย	4,798	54
โรงเรียนอยุธยาอนุสรณ์	4,801	54
รวม	35,506	400

ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม (Questionnaire) โดยแบ่งเป็นคำถาม 3 ส่วน และแต่ละส่วนจะแบ่งเป็นหัวข้อ ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ส่วนที่ 2 ข้อมูลพฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์

ส่วนที่ 3 พฤติกรรมการเล่นการพนันออนไลน์ของเยาวชน

จากนั้นจึงนำข้อมูลมาวิเคราะห์ผลในรูปแบบของค่าเฉลี่ย (Mean) ร้อยละ (Percentage) ความถี่ (Frequency) ซึ่งข้อมูลทั้งหมดจะถูกนำมาจัดระเบียบข้อมูลให้เหมาะสม แล้วนำมาวิเคราะห์โดยกรอบแนวคิดที่ตั้งไว้ ทั้งนี้เมื่อได้ข้อมูลทั้งหมดจะนำมาสู่ขั้นตอนการสรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย และให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

4. ผลการวิจัย

จากการได้ศึกษางานวิจัยเรื่องการศึกษาพฤติกรรมและผลกระทบการใช้สื่อออนไลน์ต่อการเล่นพนันของเยาวชนในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยาปัจจุบัน โดยใช้แบบสอบถาม โดยแจกแจงความถี่ (frequency) ค่าเฉลี่ย (Mean) และร้อยละ (percentage) จากเยาวชนจำนวน 400 คนสามารถสรุปผลได้ดังต่อไปนี้

4.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามมากที่สุดคือเพศหญิง จำนวน 216 คน คิดเป็นร้อยละ 54.00 ส่วนเพศชาย มีจำนวน 184 คน คิดเป็นร้อยละ 46.00 มีช่วงอายุ 18 - 19 ปี ในระดับมากที่สุด จำนวน 268 คน คิดเป็นร้อยละ 67.00 รองลงมาคือช่วงอายุ 20 - 21 ปี จำนวน 86 คน คิดเป็นร้อยละ 21.50 มีระดับการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 - 6 มากที่สุดจำนวน 190 คน คิดเป็นร้อยละ 47.50 รองลงมาคือระดับปริญญาตรี จำนวน 125 คน คิดเป็นร้อยละ 31.30 มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนมากกว่า 5,000 บาท ในระดับมากที่สุด จำนวน 158 คน คิดเป็นร้อยละ 39.50 รองลงมาคือ ช่วงระหว่าง 3,001 - 3,500 บาท จำนวน 50 คน คิดเป็นร้อยละ 12.50 อาชีพหลักของผู้ปกครองคือผู้ใช้แรงงาน/รับจ้างทั่วไป มากที่สุด จำนวน 107 คน คิดเป็นร้อยละ 27.80 รองลงมาคืออาชีพพนักงานบริษัทเอกชน จำนวน 78 คน คิดเป็นร้อยละ 19.50 และกลุ่มตัวอย่างอาศัยอยู่กับพ่อแม่มากที่สุด จำนวน 238 คน คิดเป็นร้อยละ 70.80 รองลงมาอาศัยอยู่กับปู่ย่า/ตายาย จำนวน 46 คน คิดเป็นร้อยละ 11.50

4.2 พฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ของเยาวชน

พฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ตามช่วงเวลา พบว่า เยาวชนใช้สื่อออนไลน์วันละ 6-10 ชั่วโมงมากที่สุดจำนวน 218 คน คิดเป็นร้อยละ 54.50 และรองลงมา ใช้สื่อออนไลน์วันละ 1-5 ชั่วโมง จำนวน 151 คน คิดเป็นร้อยละ 37.75 ใช้ในช่วงเวลา 16.01-20.00 น. มากที่สุด เป็นจำนวน 167 คน คิดเป็นร้อยละ 41.80

ในส่วนของการใช้สื่อออนไลน์ของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า วัตถุประสงค์แรกที่เยาวชนใช้คือ (1) สื่อออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊ก ใช้เพื่อดูข้อมูลที่สนใจ จำนวน 197 คน คิดเป็นร้อยละ 49.30 (2) สื่อออนไลน์ประเภทไลน์ ใช้เพื่อติดต่อสื่อสาร จำนวน 213 คน คิดเป็นร้อยละ 57.50 (3) สื่อออนไลน์ประเภทอินสตาแกรม ใช้เพื่อให้หมดเวลาว่างไป จำนวน 255 คน คิดเป็นร้อยละ 63.40 (4) สื่อออนไลน์ประเภททวิตเตอร์ ใช้เพื่อให้หมดเวลาว่างไป จำนวน 300 คน คิดเป็นร้อยละ 74.60 (5) แอปพลิเคชันเกม ใช้เพื่อให้หมดเวลาว่างไป จำนวน 300 คน คิดเป็นร้อยละ 74.60 (6) อีเมล ใช้เพื่อติดต่อสื่อสาร จำนวน 234 คน คิดเป็นร้อยละ 58.20 (7) แอปพลิเคชันดูหนังฟังเพลง ใช้เพื่อความบันเทิง จำนวน 284 คิดเป็นร้อยละ 70.60 (8) เว็บไซต์อื่น ใช้เพื่อให้หมดเวลาว่างไป จำนวน 253 คน คิดเป็นร้อยละ 62.90 (9) แอปพลิเคชันอื่น ใช้เพื่อให้หมดเวลาว่างไป จำนวน 276 คน คิดเป็นร้อยละ 68.70

นอกจากนี้ยังพบว่า กลุ่มตัวอย่างเล่นสื่อออนไลน์เป็นประจำทุกวัน เล่นตลอดเวลา และยืนยันว่าตนไม่ได้ติดสื่อออนไลน์จะเล่นก็ต่อเมื่อไม่ได้ทำอะไร ใช้เพื่อให้หมดเวลาว่างไปเท่านั้น กลุ่มตัวอย่างนิยมเล่นสื่อออนไลน์ผ่านโทรศัพท์สมาร์ทโฟน แอปพลิเคชันและเว็บไซต์ที่ใช้ทุกวันได้แก่ เฟซบุ๊ก ใช้เพื่อดึงดูดค้นหาข้อมูล ส่องเพื่อน แหวกกับเพื่อน ติดต่อสื่อสารกับเพื่อน

4.3 พฤติกรรมการเล่นพนันออนไลน์ของเยาวชน

พฤติกรรมการเล่นการพนันของเยาวชนจากกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่นิยมเล่นบิงโก จำนวน 139 คน คิดเป็นร้อยละ 34.80 รองลงมานิยมเล่นพนันไพ่ จำนวน 130 คน คิดเป็นร้อยละ 32.50 ลำดับถัดไปนิยมเล่นหวยใต้ดินและสลากกินแบ่งรัฐบาล จำนวนเท่ากัน คือ 129 คน คิดเป็นร้อยละ 32.20 สาเหตุส่วนใหญ่ในการเล่นการพนันของกลุ่มตัวอย่างเกิดจากความตื่นเต้นและเพลิดเพลินเป็นอันดับแรก มีจำนวน 219 คน คิดเป็นร้อยละ 54.80 กลุ่มตัวอย่างเล่นการพนันด้วยตนเองเป็นอันดับแรก จำนวน 281 คน คิดเป็นร้อยละ 70.3 ความถี่ในการเล่นการพนันอันดับแรก คือ นาน ๆ ที่ตามโอกาส จำนวน 239 คน คิดเป็นร้อยละ 59.80 พฤติกรรมการเล่นการพนันของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เล่นกับเพื่อนหรือคนรู้จักเป็นอันดับแรก จำนวน 331 คน คิดเป็นร้อยละ 82.80 สถานที่ที่นิยมในการเล่นการพนันเป็นอันดับแรก คือ บริเวณละแวกบ้าน จำนวน 196 คน คิดเป็นร้อยละ 49.00 โดยกลุ่มตัวอย่างใช้เงินลงทุนในการเล่นการพนันต่อเดือนประมาณ 50-500 บาท เป็นอันดับแรก มีจำนวน 257 คน คิดเป็นร้อยละ 64.30 หาแหล่งข้อมูลสนับสนุนในการเล่นการพนันส่วนใหญ่มาจากสื่อบุคคลเป็นอันดับแรก จำนวน 297 คน คิดเป็นร้อยละ 74.30

พฤติกรรมการเล่นการพนันผ่านสื่อออนไลน์ของเยาวชน เกิดจากการเห็นโฆษณาชักชวนให้เล่นจากสื่อออนไลน์ต่าง ๆ แล้วตามเข้าไปดู 3 อันดับแรก คือ (1) เฟซบุ๊ก จำนวน 132 คน ร้อยละ 33.00 (2) เว็บไซต์พนัน จำนวน 88 คน ร้อยละ 22.00 และ (3) แอปพลิเคชันพนัน จำนวน 66 คน ร้อยละ 16.50 เยาวชนเคยทดลองเข้าสื่อออนไลน์เพื่อเล่นพนัน 3 อันดับแรกคือ (1) เว็บไซต์พนัน จำนวน 27 คน ร้อยละ 6.80 (2) แอปพลิเคชันเกม จำนวน 26 คน ร้อยละ 6.50 และ (3) แอปพลิเคชันพนัน จำนวน 25 คน ร้อยละ 6.30 ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 พฤติกรรมการเล่นการพนันผ่านสื่อออนไลน์จากการเคยเห็นโฆษณาชักชวน

ประเภทสื่อออนไลน์	เคยเห็น						ไม่เคยเห็น	
	ไม่สนใจ		ตามเข้าไปดู		ทดลองเล่น			
	จำนวน (คน)	ร้อยละ	จำนวน (คน)	ร้อยละ	จำนวน (คน)	ร้อยละ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เฟซบุ๊ก	185	46.30	132	330	24	6.00	59	14.80
ไลน์	199	49.80	34	8.50	15	3.80	151	37.80
อินสตาแกรม	193	48.50	15	3.80	4	1.00	187	46.80
ทวิตเตอร์	189	47.30	10	2.50	4	1.00	196	49.00
แอปพลิเคชันเกม	198	49.50	33	8.30	26	6.50	142	35.50
อีเมล	183	45.80	12	3.00	7	1.80	197	49.30

แอปพลิเคชันดู หนัง ฟังเพลง	188	47.00	13	3.30	9	2.30	188	47.00
เว็บไซต์อื่นๆ	166	41.50	88	22.00	27	6.80	119	29.80
แอปพลิเคชัน อื่น ๆ	178	44.50	66	16.50	25	6.30	130	32.50

นอกจากนี้กลุ่มตัวอย่างมีการใช้สื่อออนไลน์เพื่อการพนัน สามารถจำแนกประเภทของสื่อออนไลน์ที่เยาวชนที่ใช้ในการเล่นการพนัน ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ประเภทของสื่อออนไลน์ที่ใช้ในการเล่นการพนัน

ประเภทสื่อออนไลน์	เคยใช้						ไม่เคยใช้	
	เป็นแหล่งข้อมูลทั่วไป		เป็นแหล่งข้อมูลวิเคราะห์การพนัน		เป็นช่องทางเล่นการพนัน			
	จำนวน (คน)	ร้อยละ	จำนวน (คน)	ร้อยละ	จำนวน (คน)	ร้อยละ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เฟซบุ๊ก	144	36.00	19	4.80	10	2.50	225	56.30
ไลน์	115	28.80	6	1.50	8	2.00	269	67.30
อินสตาแกรม	98	24.50	8	2.00	4	1.00	290	72.50
ทวิตเตอร์	90	22.50	13	3.30	4	1.00	293	73.30
แอปพลิเคชันเกม	89	22.30	13	3.30	11	2.80	287	71.80
อีเมล	91	22.80	9	2.30	4	1.00	295	73.80
แอปพลิเคชันดูหนัง ฟังเพลง	94	23.50	7	1.80	4	1.00	295	73.80
เว็บไซต์อื่นๆ	102	25.50	27	6.80	14	3.50	257	64.30
แอปพลิเคชันอื่น ๆ	97	24.30	17	4.30	15	3.80	271	67.50

จากตารางที่ 3 สื่อสังคมออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊กเป็นช่องทางที่ถูกเชื่อมโยงไปสู่เว็บพนันออนไลน์ที่กลุ่มตัวอย่างเคยใช้มากที่สุดจำนวน 144 คน คิดเป็นร้อยละ 36.00 เนื่องจากเยาวชนส่วนใหญ่นิยมใช้เฟซบุ๊กเพื่อติดต่อสื่อสาร และสื่อออนไลน์ที่กลุ่มตัวอย่างใช้เป็นแหล่งข้อมูลวิเคราะห์การพนันคือเว็บไซต์พนันอื่น ๆ ได้แก่ ภูเกิ้ล จำนวน 27 คน คิดเป็นร้อยละ 6.80 ส่วนช่องทางสื่อออนไลน์ที่กลุ่มตัวอย่างใช้เป็นช่องทางเล่นพนันออนไลน์มากที่สุดคือแอปพลิเคชันอื่น ๆ ได้แก่ สโบเบ็ต ฟีฟ่าออนไลน์ ดับเบิ้ลยู 88 จำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 3.80

นอกจากนี้กลุ่มตัวอย่างยังให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า กลุ่มเยาวชนที่ชอบเล่นการพนันอยู่แล้ว มักใช้สื่อออนไลน์มาเป็นเครื่องมือหนึ่งใช้ในการอำนวยความสะดวกสบายในการเล่นการพนัน อีกทั้งยังมองว่าการพนันออนไลน์มีความปลอดภัย เพราะโทรศัพท์มือถือถือเป็นของส่วนตัวตำรวจไม่สามารถเปิดดูมือถือเราได้ หากไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของ ทำให้ไม่สามารถเห็นหลักฐานการเล่นพนันได้ ซึ่งแตกต่างจากสมัยก่อนที่ยังไม่มีสื่อออนไลน์กลุ่มที่ติดการพนันอย่างหนักจะต้องคอยนั่งดูโปยตลอดเวลา อีกทั้งยังต้องขับรถหาหนังสือพิมพ์ที่วิเคราะห์ผลการแข่งขันฟุตบอลเพื่อศึกษาข้อมูลในการเล่นพนันบอล หากจะเล่นการพนันจะต้องพนันผ่านโต๊ะบอลที่มีความเสี่ยงต่อการถูกกวาดล้างและถูกจับกุม

5.สรุปผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า พฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ของเยาวชนเฉลี่ยวันละ 6 - 10 ชั่วโมง โดยใช้สื่อเฟซบุ๊กเพื่อดูข้อมูลที่สนใจมากที่สุด ที่ร้อยละ 49.30 ซึ่งเยาวชนใช้สื่อออนไลน์เป็นประจำทุกวัน ตลอดเวลาที่มีเวลาว่าง ผ่านโทรศัพท์สมาร์ทโฟน ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า พฤติกรรมการเล่นพนันส่วนใหญ่ของเยาวชนนิยมเล่นบิงโก พนันไพ่ และหวยใต้ดิน ตามลำดับ เยาวชนมีเหตุผลหลักในการเล่นการพนันเพราะความตื่นเต้นและเพลิดเพลิน โดยกลุ่มตัวอย่างเล่นการพนันด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ มีพฤติกรรมการเล่นพนันกับเพื่อนหรือคนรู้จัก มีการใช้เงินลงทุนเพื่อการพนันต่อเดือนอยู่ที่ 50 - 500 บาท ถูกชักนำให้เล่นการพนันจากสื่อบุคคลเป็นส่วนใหญ่ ในส่วนของการพนันออนไลน์พบว่า พฤติกรรมการเล่นการพนันผ่านสื่อออนไลน์ของเยาวชนเกิดจากการเห็นโฆษณาชักชวนในสื่อออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊กมากที่สุด ถึงร้อยละ 33.00 และใช้แอปพลิเคชันพนันออนไลน์เป็นช่องทางเล่นพนันออนไลน์มากที่สุด ร้อยละ 3.80 นอกจากนี้กลุ่มเยาวชนยังมักใช้สื่อออนไลน์เป็นเครื่องมือในการอำนวยความสะดวก และมองเห็นว่าการเล่นพนันออนไลน์มีความปลอดภัยเพราะไม่มีหลักฐานที่สามารถตรวจสอบได้

6. อภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่องการศึกษาพฤติกรรมและผลกระทบการใช้สื่อออนไลน์ต่อการเล่นพนันของเยาวชนในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นการวิจัยเชิงปริมาณสามารถอภิปรายผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

6.1 วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ของเยาวชน

ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างเล่นสื่อออนไลน์เกือบตลอดเวลา และมีเหตุผลในการใช้สื่อที่หลากหลาย บนแอปพลิเคชันสมาร์ทโฟนและบนเว็บไซต์ ได้แก่ 1) เฟซบุ๊ก ใช้เพื่อตั้งสเตตัส หาข้อมูลส่งเพื่อน แชทกับเพื่อน 2) ไลน์ใช้สำหรับการสนทนากับบุคคลต่าง ๆ เช่นเพื่อน พ่อแม่ผู้ปกครอง คนรัก รวมถึงการสร้างสัมพันธ์ใหม่ ๆ กับเพื่อนต่างเพศ และ 3) กูเกิ้ล เป็นเว็บไซต์ที่ใช้หาข้อมูลทุกประเภทที่สนใจ เช่น ด้านการเรียน ด้านความรู้ทั่วไป ดูหนังฟังเพลง และหากคนใดสนใจเรื่องการพนัน เว็บไซต์

กุเกิลเป็นเว็บไซต์แรกที่ใช้ในการค้นหาข้อมูล ส่วนเว็บไซต์หรือแอปพลิเคชันอื่น ๆ ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดพฤติกรรมสื่อสารในยุคอิเล็กทรอนิกส์ และการใช้สื่อใหม่ (สมสุข หินวิมาน, 2554) ที่มีคุณสมบัติสอดคล้องกับวิถีชีวิตยุคดิจิทัล ได้แก่ 1) ส่งเสริมการสื่อสารระหว่างบุคคล เช่น อีเมล การสนทนาออนไลน์ โดยเนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ส่วนตัว สื่อสารแล้วหมดไปได้ง่าย เพื่อใช้เป็นสายสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคล 2) มีปฏิกริยาตอบโต้กลับได้ทันที เช่น การเล่นเกมออนไลน์ เป็นสื่อที่สร้างลักษณะความเสมือนจริง ได้ค่อนข้างสูง และเปิดโอกาสให้ผู้ทำการสื่อสารได้ตอบโต้กับสารสนเทศต่าง ๆ ในสื่อได้รวดเร็วทันที 3) ใช้ค้นข้อมูลข่าวสาร เช่น ระบบเครือข่ายเวิลด์ไวด์ (WWW) เป็นสื่อที่ทำหน้าที่แทนแหล่งข้อมูลข่าวสารหรือห้องสมุดสารสนเทศขนาดใหญ่ สามารถเข้าถึงได้ทุกที่ทุกเวลา และ 4) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมแบบกลุ่ม เช่น การใช้ห้องสนทนาในอินเทอร์เน็ต หรือการประชุมทางไกล ซึ่งเป็นสื่อที่เปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยน ข้อมูลข่าวสารและความคิดเห็นและประสบการณ์ระหว่างกัน

ดังจะเห็นได้ว่า กลุ่มตัวอย่างได้มีการใช้สื่อใหม่เพื่อการสนทนาเป็นหลัก เพื่อใช้ติดต่อสื่อสารและหาข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว เป็นการตอบสนองผู้ใช้ทางด้านเวลาและสถานที่ที่ไม่จำกัด ซึ่งเป็นข้อได้เปรียบของสื่อใหม่ อีกทั้งยังมีความสอดคล้องกับแนวคิดสังคมวิทยาทางอินเทอร์เน็ต ซึ่งพื้นที่ทางอินเทอร์เน็ตมีความแตกต่างจากพื้นที่ของสังคมในความเป็นจริง ที่ว่าพื้นที่ทางอินเทอร์เน็ตนั้นมันมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) เป็นพื้นที่ที่สามารถขยายขอบเขตได้ไม่จำกัด 2) เป็นพื้นที่ที่มีความเคลื่อนไหวของข้อมูลอย่างอิสระ และ 3) มีลักษณะของการกำหนดมิติหรือขอบเขตบางประการในเชิงนามธรรมได้

ด้วยลักษณะความเคลื่อนไหวทางสังคมบนพื้นที่ทางอินเทอร์เน็ตมีความแตกต่างบางประการจากสังคมในความเป็นจริง ซึ่งในปัจจุบันเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เข้าสู่ยุคแห่งการหลั่งไหลของข่าวสารที่มากขึ้นทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ หรือวัฒนธรรม ส่งผลให้กลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษามีความต้องการใช้สื่อออนไลน์เพื่อต้องการหาข้อมูลอย่างอิสระและง่ายดาย ในปัจจุบันนั้นถือเป็นเรื่องง่ายเพียงแค่ผู้ใช้บริการจ่ายค่าอินเทอร์เน็ตและมีการติดตั้งสัญญาณการรับอินเทอร์เน็ตก็สามารถเข้าถึงสังคมออนไลน์และร่วมกิจกรรมออนไลน์ได้โดยง่ายได้

6.2 วัตถุประสงค์ข้อ 2 เพื่อศึกษาพฤติกรรมการเล่นการพนันออนไลน์ของเยาวชน

ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เริ่มเล่นการพนันเพราะเพื่อนชักชวน เกิดการอยากลองเห็นเพื่อนเล่นแล้วได้เงินจึงอยากมีเงินใช้บ้าง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เริ่มต้นที่เข้ามาเริ่มเล่นการพนันเพราะเป็นคนชอบเสี่ยงโชคเป็นทุนเดิม และส่วนใหญ่เป็นเยาวชนเพศชาย ที่นิยมเล่นการพนันมากกว่าเพศหญิง เพราะมีนิสัยกล้าได้กล้าเสีย อยากเล่นเพราะต้องการต่อยอดเงินที่มีอยู่ เล่นแล้วสนุก ได้รับความบันเทิง มีความตื่นเต้น แก่เครียดจากเรื่องต่าง ๆ เช่น การเรียน ถ้ามีเงินก็เล่น ถ้าได้เงินจากการพนันมาก็แบ่งส่วนหนึ่งในการเล่นครั้งต่อไป เงินที่นำมาเล่นส่วนใหญ่เป็นเงินที่เหลือจากค่าขนมที่พ่อแม่ให้รายสัปดาห์หรือ

รายเดือน เพราะเป็นเงินก้อน สามารถนำมาทำทุนการพนันได้ ทั้งนี้เนื่องจากรายได้ของเยาวชนยังมีไม่มากนัก หากการเล่นพนันเป็นการเพิ่มรายได้ จึงกลายเป็นตัวกระตุ้นให้เยาวชนอยากสร้างรายได้จากการเล่นการพนันเพิ่มขึ้นไปอีก

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เริ่มต้นการเล่นการพนันครั้งแรก คือ การเล่นไพ่โป๊กเกอร์ เล่นหวย ลอตเตอรี่ ไฮโล ชนไก่ เป็นต้น จากการสัมภาษณ์เพิ่มเติมพบว่า บางคนเล่นเพราะสมาชิกในบ้านเล่น เช่น พ่อ แม่ หรือผู้ปกครองที่ดูแล เป็นต้น เยาวชนเลยเล่นตามและบางคนเล่นเพราะเพื่อนชักจูง สอดคล้องกับงานวิจัยของ ภัทธพร แจ่มใส (2549) ที่ศึกษางานวิจัยเรื่อง ปัจจัยคัดสรรที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมการติดการพนันของวัยรุ่นตอนปลายในกรุงเทพมหานคร ซึ่งตัวแปรในการส่งเสริมให้วัยรุ่นตอนปลายมีพฤติกรรมติดการพนัน ได้แก่ เพศ ผลการเรียน ตัวแบบเพื่อนสนิท ตัวแบบพ่อแม่ (พ่อแม่เล่นการพนัน) แหล่งของการควบคุมตน พฤติกรรมการยั้งคิด และมีความแม่นยำในการคาดคะเนพฤติกรรมการเล่นการพนันถูกต้อง ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ที่ติดการพนันมักมีเพื่อนที่เล่นการพนันด้วย และมีความรู้สึกแสงสว่างสิ่งที่ตื่นเต้นเร้าใจ จากงานวิจัยจะเห็นได้ว่ากลุ่มเยาวชนเป็นกลุ่มที่สามารถชักจูงใจหรือโน้มน้าวใจได้ง่ายกับการเล่นการพนัน ไม่ว่าจะเป็นพ่อ แม่ พี่น้อง และที่สำคัญที่สุดคือเพื่อนสนิท ซึ่งในปัจจุบันช่องทางการสื่อสารกับเพื่อนมักเป็นสื่อออนไลน์ ทั้งนี้การเล่นพนันแต่ละครั้งเมื่อได้เงินจากการพนันมาก็มักนำเงินส่วนหนึ่งมาต่อยอดมาเล่นการพนันในครั้งต่อไป และนำอีกส่วนหนึ่งมาใช้จ่าย กิน เที่ยว จนหมด มีความสอดคล้องกับทฤษฎีเกี่ยวกับการพนันทางสังคมวิทยา (ประชาติป กะทา, 2560) ในบทบาทข้อที่ 4 คือ หน้าที่ทางสังคมของการพนัน สังคมวิทยาการพนันให้ความสนใจหน้าที่ทางสังคม ของการพนันที่หลากหลาย เช่น หน้าที่ทางสังคมฐานะธุรกิจบันเทิง หรือหน้าที่ทางสังคมในฐานะเครื่องมือเก็บภาษีของรัฐบาล รวมทั้งหน้าที่ทางสังคมในแง่ลบอื่น ๆ เช่น เป็นเครื่องมือมอมเมาพลเมืองให้หลงผิด หรือเป็นจุดเริ่มต้น ของอาชญากรรม อย่างไรก็ตาม สังคมวิทยาการพนันไม่ได้สนใจว่านักพนันติดการพนันเกิดจากการที่นักพนันควบคุมตนเองไม่ได้ จนหลงผิดเสียการพนัน แต่ตรงข้ามแนวคิดด้านสังคมวิทยาการพนันพยายามมองหาหน้าที่ทางสังคมในลักษณะต่าง ๆ ของการพนันที่มีอิทธิพลชักนำให้บุคคลเล่นหรือเข้าไปเกี่ยวข้องกัน สอดคล้องกับการให้ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างว่าการที่ตนเล่นการพนันนั้นส่วนหนึ่งมาจากเพราะต้องการคลายเครียด ต้องการความบันเทิงสนุกสนาน ไม่ทำให้ชีวิตดูเครียดจนเกินไป โดยจะเห็นได้ว่า บทบาทของการพนันในสังคมนั้นไม่ใช่จะมีข้อเสียเสมอไปทั้งยังมีข้อดีต่อผู้เล่นการพนันอีกด้วย แต่ควรเล่นให้อยู่ในความเหมาะสม ไม่เล่นจนกลายเป็นหนี้สิน ดังจะเห็นได้ว่าทฤษฎีเกี่ยวกับการพนันสังคมนั้น สามารถอธิบายถึงเหตุผลที่คนเราจะเล่นการพนันนั้น มีสาเหตุมาจากหลายปัจจัยด้วยกันและมีความหลากหลายแตกต่างกันออกไปตามเหตุผลของแต่ละบุคคล ซึ่งมีมนุษย์รู้จักกันมาอย่างช้านานแล้วทั้งนี้มนุษย์เป็นสัตว์สังคม และนิยมเล่นการพนันเนื่องจากเป็นกิจกรรมสำหรับความบันเทิง และพักผ่อนหย่อนใจ เพราะนอกจากจะได้รับความสุขสนุกสนานจากการเล่นการพนันแล้วยังได้รับค่าตอบแทนซึ่งสามารถนำมาเป็นค่าใช้จ่ายส่วนตัวโดยไม่ต้องพึ่งพาผู้ปกครองอีก

พฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ในการหาข้อมูลเพื่อเล่นพนันที่ได้รับความนิยม คือ เฟซบุ๊ก ไลน์ และกูเกิ้ล ตามลำดับ และใช้สื่อออนไลน์เป็นช่องทางในการเล่นการพนันคือ ไลน์ เว็บไซต์การพนันต่าง ๆ และเฟซบุ๊ก ตามลำดับ จากข้อมูลการสัมภาษณ์และข้อมูลเชิงปริมาณมีความสมเหตุสมผลกัน คือ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่นิยมใช้เฟซบุ๊กและเว็บไซต์พนันโดยตรงในการหาข้อมูล และนิยมใช้ไลน์ในการสนทนา ผลวิจัยสอดคล้องกับแนวคิดพฤติกรรมกรรมการสื่อสารในยุคอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งปัจจุบันเทคโนโลยีการสื่อสารพัฒนาไปอย่างก้าวไกลบุคคลทุกมุมโลกที่เข้าถึงเครือข่ายคอมพิวเตอร์สามารถเชื่อมโยงและติดต่อสื่อสารกันได้โดยไม่ต้องมีข้อจำกัดเรื่องเวลาและสถานที่ (ภัสวลิ นิติเกษตรสุนทร, 2554) สื่ออินเทอร์เน็ต ถือเป็นระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์สากลที่เชื่อมต่อเข้าด้วยกัน ภายใต้มาตรฐานการสื่อสารเดียวกัน เพื่อใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารและสืบค้นสารสนเทศจากเครือข่ายต่าง ๆ ทั่วโลก ดังนั้น อินเทอร์เน็ตจึงเป็นแหล่งรวมสารสนเทศจากทุกมุมโลก ทุกสาขาวิชา ทุกด้าน ทั้งบันเทิงและวิชาการ ตลอดจนการประกอบธุรกิจต่าง ๆ และเหตุผลสำคัญที่ทำให้อินเทอร์เน็ตได้รับความนิยมแพร่หลาย คือ (ภัสวลิ นิติเกษตรสุนทร, 2554)

1) การสื่อสารบนอินเทอร์เน็ต ไม่จำกัดระบบปฏิบัติการของเครื่องคอมพิวเตอร์ คอมพิวเตอร์ที่ต่างระบบปฏิบัติการกันก็สามารถติดต่อสื่อสารกันได้

2) อินเทอร์เน็ตไม่มีข้อจำกัดในเรื่องของระยะทาง ไม่ว่าจะอยู่ในอาคารเดียวกันห่างกันคนละทวีป ข้อมูลก็สามารถส่งผ่านถึงกันได้

3) อินเทอร์เน็ตไม่จำกัดรูปแบบของข้อมูล ซึ่งมีได้ทั้งข้อมูลที่เป็นข้อความอย่างเดียว หรืออาจมีภาพประกอบ รวมไปถึงข้อมูลชนิดมัลติมีเดีย คือมีทั้งภาพเคลื่อนไหวและมีเสียงประกอบด้วยได้ เนื่องจากปัจจุบันการสื่อสารมีความทันสมัยโดยคนส่วนใหญ่นิยมใช้สื่อออนไลน์ในการติดต่อสื่อสารรวมทั้งช่วยในการค้นคว้าหาความรู้ ในสิ่งที่ตนต้องการแสวงหาคำตอบ สื่ออินเทอร์เน็ตจึงเป็นสื่อที่ตอบสนองความต้องการให้กับคนทุกกลุ่มและทุกเพศทุกวัย ขึ้นอยู่กับว่าจะสนใจเรื่องใด

7. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

7.1 มีการปรับเปลี่ยนกลุ่มตัวอย่างเพื่อทำการศึกษาพฤติกรรมการเล่นการพนัน เช่น กลุ่มผู้ใช้แรงงาน กลุ่มนักศึกษา กลุ่มผู้สูงอายุ เพื่อหาข้อมูลเป็นแนวทางในการหาทางแก้ไขการเล่นการพนันในกลุ่มคนต่าง ๆ อันเป็นต้นเหตุของการเกิดปัญหาความยากจน ปัญหาอาชญากรรม ที่เกิดขึ้นในสังคมได้มากขึ้น

7.2 ควรมีการใช้ระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพมาผสมผสานเพื่อใช้จัดเก็บข้อมูลพฤติกรรมการเล่นพนันออนไลน์ของเยาวชนเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกมากขึ้น เช่น สภาพครอบครัว ความสัมพันธ์ในครอบครัว การเลี้ยงดู ทัศนคติในการใช้ชีวิต เป็นต้น

7.2 ควรมีการศึกษา หรือคิดค้นแนวทาง หรือนโยบายที่จะทำให้เยาวชนที่เป็นกำลังของชาติได้ห่างไกลการพนัน เช่น การส่งเสริมกิจกรรม หรือทักษะของเยาวชนของสถานศึกษา รวมถึงส่งเสริมความ

เข้มแข็งของครอบครัว อันเป็นสถาบันแรกที่ยาวชนควรได้รับการเลี้ยงดู กล่อมเกลา ให้ห่างไกลจากการพนัน เป็นต้น

8. บรรณานุกรม

- ฐานเศรษฐกิจ. (2558). **เจาะใจวัยรุ่นในการเสกสื่อจากหนังสือพิมพ์**. ปีที่ 34 ฉบับที่ 2,925 วันที่ 23-26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2557. ค้นเมื่อ 21 พฤษภาคม 2558, จาก <http://www.thanonline.com>.
- ประชาธิปไตย กะทา. (2560). **สังคมวิทยาการศึกษาการพนัน**. สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ. ค้นเมื่อ 23 มิถุนายน 2560, จาก [hi.or.th/ download/ 685/](http://hi.or.th/download/685/).
- ปัทมาภรณ์ สุขสมโส. (2555). **ผลกระทบของการใช้สมาร์ทโฟนในโลกเสมือนต่อการมีปฏิสัมพันธ์ในการใช้ชีวิตจริงในสังคม**. กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
- ภัทรพร แจ่มใส. (2549). **ปัจจัยคัดสรรที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมการติการพนันของวัยรุ่นตอนปลายในกรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตสาขาจิตวิทยาพัฒนาการ คณะจิตวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภัสวดี นิติเกษตรสุนทร. 2554. **ทฤษฎีและพฤติกรรมการสื่อสาร**. นนทบุรี: สุโขทัยธรรมาธิราช. คณะวิทยาศาสตร์และวิศวกรรมศาสตร์.
- มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ. (2555). **ศูนย์เครือข่ายวิชาการเพื่อสังเกตการณ์และวิจัยความสุข**. ค้นเมื่อ 2 กุมภาพันธ์ 2558, จาก <https://repository.au.edu/items/5ec27123-ac83-4c9c-82cd-909c6d67841a>.
- สรารัฐ ภายสะอาด. (2554). **ปัญหาทางกฎหมายการพนันออนไลน์**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม. สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ.
- สมสุข หินวิมาน. (2554). **ทฤษฎีและพฤติกรรมการสื่อสาร**. นนทบุรี: สุโขทัยธรรมาธิราช.
- อรพิน ปานเกษม. (2558). **ปัญหาทางกฎหมายในการควบคุมการโฆษณาการพนันออนไลน์**. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- Yamane. (1967). **Taro Statistic: An Introductory Analysis**. New York: Harper & row.

การเสนอบทความเพื่อตีพิมพ์ในวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา Journal of Ayutthaya Studies (JAS) ISSN 2229-1644 (Print) และ ISSN 2730-3144 (Online) เป็นวารสารวิชาการของสถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ทางวิชาการ และงานวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมอยุธยา โดยเผยแพร่บทความทางวิชาการ (Article) บทความงานวิจัย (Research Article) บทความปริทัศน์ (Book Review) ในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ที่มีประเด็นสอดคล้องกับบริบทด้านอยุธยาศึกษา ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และรัฐศาสตร์

วารสารมีกำหนดออกปีละ 2 ฉบับ คือ มกราคม-มิถุนายน และ กรกฎาคม-ธันวาคม บทความที่จะได้รับการตีพิมพ์ ต้องจัดเตรียมอย่างถูกต้องสมบูรณ์ตามมาตรฐานวารสารวิชาการ โดยกองบรรณาธิการจะตรวจสอบเป็นขั้นแรก แล้วจัดให้มีผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกในสาขานั้น ๆ ร่วมกลั่นกรอง (Peer Review) จำนวน 3 ท่าน ตามเกณฑ์ที่กำหนดในลักษณะ Double-blind peer review คือ ผู้พิจารณาไม่ทราบชื่อผู้แต่งและผู้แต่งไม่ทราบชื่อผู้พิจารณา โดยเผยแพร่ออนไลน์ในรูปวารสารทางอิเล็กทรอนิกส์ และเผยแพร่เป็นรูปเล่ม

หลักเกณฑ์ในการรับพิจารณาบทความ

- ☐ บทความมีประเด็นเนื้อหาสอดคล้องกับบริบทด้านอยุธยาศึกษา เน้นทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และรัฐศาสตร์
- ☐ บทความที่จะได้รับพิจารณาตีพิมพ์ ได้แก่ บทความทางวิชาการ (Academic Article) บทความงานวิจัย (Research Article) และบทความปริทัศน์ (Review Article) ในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
- ☐ บทความทางวิชาการ หรือบทความงานวิจัยนั้น ต้องไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ หรือกำลังเสนอตีพิมพ์ในวารสาร หรือสิ่งพิมพ์อื่นใดมาก่อน
- ☐ ผู้นิพนธ์ อ้างอิงข้อมูล หรือรูปภาพ ที่นำมาจากผลงานของผู้อื่นอย่างถูกต้อง และไม่ละเมิด หรือคัดลอกผลงานของผู้อื่น (Plagiarism)
- ☐ ผู้นิพนธ์ได้การจัดพิมพ์บทความ ตามข้อกำหนด การจัดเตรียมต้นฉบับ และการอ้างอิง ของวารสารวิชาการอยุธยาศึกษาแล้ว
- ☐ กรณีที่เป็นผลงานทางวิชาการที่มีการใช้ข้อมูลจากการทำการวิจัยในคน ที่อาจส่งผลกระทบต่อศักดิ์ศรี สิทธิ ความเป็นส่วนตัว และสุขภาวะของคน ให้แนบหลักฐานรับรอง หรือหนังสือการได้รับอนุญาตให้ทำการวิจัยจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคนมาพร้อมกับต้นฉบับ

การจัดเตรียมต้นฉบับ

1. พิมพ์ต้นฉบับด้วยโปรแกรม Microsoft Word ความยาวทั้งเรื่อง รวมภาพประกอบ ตาราง และเอกสารอ้างอิง ไม่เกิน 15 หน้ากระดาษ A4

2. เว้นระยะขอบด้านบน และด้านซ้าย ด้านละ 1.25 นิ้ว และเว้นขอบด้านล่างและด้านขวา ด้านละ 1.0 นิ้ว ใส่หมายเลขหน้ากำกับที่มุมบนขวามือทุกหน้า

3. ใช้แบบอักษร TH SarabunPSK ชื่อเรื่อง จัดกึ่งกลาง ขนาดอักษร 20 พอยต์ ตัวหนา มีทั้งชื่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ บรรทัดถัดจากชื่อเรื่อง เป็นชื่อ-นามสกุล ขนาดตัวอักษร 16 พอยต์ บรรทัดต่อมาเป็นสังกัดของผู้เขียน ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ จัดชิดขอบขวา ขนาดตัวอักษร 16 พอยต์

4. บทคัดย่อภาษาไทย มีความยาวไม่ควรเกิน 300 คำ โดยมีใจความที่กระชับ และชัดเจน ทราบถึงภาพรวมของบทความทั้งหมด เช่น มีที่มา วัตถุประสงค์ที่ชัดเจน และมีการสรุปผลการศึกษาค้นคว้าอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ และต้องกำหนดคำสำคัญ (Keyword) ซึ่งเป็นคำที่เหมาะสมที่ใช้เป็นตัวแทนเนื้อหาสำหรับการสืบค้นบทความ ไม่เกิน 5 คำ สำหรับบทคัดย่อที่เป็นภาษาอังกฤษ (Abstract) นั้น จะต้องมีความที่สอดคล้องกับบทคัดย่อภาษาไทย และมีการใช้ภาษาอังกฤษที่ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์

5. หัวข้อใหญ่ จัดชิดขอบด้านซ้าย อักษรขนาด 18 พอยต์ ตัวหนา

หัวข้อรอง ให้จัดย่อหน้าปกติ อักษรขนาด 16 พอยต์ ตัวหนา

ข้อความปกติ ให้จัดย่อหน้าปกติ อักษรขนาด 16 พอยต์ ปกติ

6. องค์ประกอบของบทความ ควรมีอย่างน้อยดังนี้

องค์ประกอบของบทความวิชาการ

- ชื่อเรื่องภาษาไทย
- ชื่อเรื่องภาษาอังกฤษ
- บทคัดย่อภาษาไทยและคำสำคัญ
- บทคัดย่อภาษาอังกฤษและคำสำคัญ
- บทนำ
- ประเด็นต่างๆ ที่ต้องการนำเสนอ
- สรุป
- บรรณานุกรม

องค์ประกอบของบทความวิจัย

- ชื่อเรื่องภาษาไทย
- ชื่อเรื่องภาษาอังกฤษ
- บทคัดย่อภาษาไทยและคำสำคัญ
- บทคัดย่อภาษาอังกฤษและคำสำคัญ
- ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา
- วัตถุประสงค์การวิจัย
- ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย
- ผลการวิจัย
- สรุป อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ
- บรรณานุกรม

7. ถ้ามีภาพประกอบ แผนที่ หรือตาราง ให้ใส่ประกอบไว้ในเนื้อเรื่อง และต้องมีชื่อ พร้อมแหล่งที่มาของภาพประกอบ แผนที่ หรือตาราง และภาพประกอบหรือแผนที่ ที่นำมาใช้ควรมีความละเอียดไม่น้อยกว่า 300 dpi

8. พิมพ์เอกสารอ้างอิงในเนื้อหา (แบบนาม-ปี) และบรรณานุกรมท้ายบทความ ตามรูปแบบการพิมพ์อ้างอิงและบรรณานุกรม ของวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา และจัดเรียงตามลำดับอักษร ถ้ามีบรรณานุกรมภาษาอังกฤษ ให้พิมพ์ต่อท้ายบรรณานุกรมภาษาไทย

การพิมพ์อ้างอิง

พิมพ์เอกสารอ้างอิงในเนื้อหา (แบบนาม-ปี)

การพิมพ์อ้างอิงจาก หนังสือ วารสาร หนังสือพิมพ์ รายงานการวิจัย / วิทยานิพนธ์

(ชื่อผู้แต่ง,/ปีพิมพ์,/หน้า)

(รัตนไชย วาสุกีรี, 2558, หน้า 15)

การพิมพ์อ้างอิงจากการสัมภาษณ์

(ผู้ให้สัมภาษณ์,/ปี,/วัน/เดือน)

(รัตนไชย วาสุกีรี, 2558, 23 พฤษภาคม)

การพิมพ์อ้างอิงจากแหล่งข้อมูลออนไลน์

(ชื่อผู้แต่ง,/ปีที่ผลิตหรือปีที่สืบค้น,/เว็บไซต์)

(รัตนไชย วาสุกีรี, 2558, www.asi.aru.ac.th)

การพิมพ์อ้างอิงจากภาพนิ่ง ภาพถ่ายทางอากาศ แผนที่ และวิดิทัศน์

(ชื่อเจ้าของภาพ,/ปีที่ผลิต,/ [ชนิดของวัสดุ])

(รัตนไชย วาสุกีรี, 2558, [ภาพถ่าย])

การพิมพ์บรรณานุกรม

หนังสือ

ชื่อผู้แต่ง./ (ปีพิมพ์) ./ ชื่อเรื่อง. / (ครั้งที่พิมพ์) ./ เมืองที่พิมพ์: / สำนักพิมพ์.

รัตนไชย วาสุกีรี. (2557). พระนครศรีอยุธยาในความทรงจำของข้าพเจ้า. พระนครศรีอยุธยา: สถาบันอยุธยาศึกษา.

วารสาร

ผู้แต่ง./ (ปีพิมพ์) ./ ชื่อบทความ. / ชื่อวารสาร, / ปีที่ (ฉบับที่) ./ หน้าอ้างอิง.

รัตนไชย วาสุกีรี. (2541). เส้นทางสังคมพหุวัฒนธรรมอยุธยา. วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา, 19(2), 34 – 39.

หนังสือพิมพ์

ผู้เขียน.// (ปีพิมพ์, //วัน/เดือน).//ชื่อข่าว, //ชื่อหนังสือพิมพ์, //หน้า.

รัตนไชย วาสุกี. (2549, 25 เมษายน). เปิดงานสัมมนาอยุธยาศึกษาวิชาการ, สยามโพลล์, หน้า 34.

รายงานการวิจัย และวิทยานิพนธ์

ชื่อผู้วิจัย.// (ปีพิมพ์).//ชื่อวิจัย.// (รายงานผลการวิจัย).//เมืองที่พิมพ์:สถาบัน.

ชื่อผู้วิจัย.// (ปีพิมพ์).//ชื่อวิทยานิพนธ์.//วิทยานิพนธ์ตามด้วยชื่อปริญญา/สาขาวิชา, //สถาบัน.

รัตนไชย วาสุกี. (2535). ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น อำเภอสนา จังหวัด

พระนครศรีอยุธยา. (รายงานผลการวิจัย). พระนครศรีอยุธยา: สถาบันอยุธยาศึกษา
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

รัตนไชย วาสุกี. (2547). การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตลาดหัวรอ จังหวัด

พระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัย
ราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

การสัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์.// (ปี, //วัน/เดือน).//ตำแหน่งผู้ให้สัมภาษณ์.//หน่วยงานของผู้ให้สัมภาษณ์.//สัมภาษณ์.

รัตนไชย วาสุกี. (2552, 8 มิถุนายน). ประธานชุมชน. ชุมชนคลองท่อ. สัมภาษณ์.

แหล่งข้อมูลออนไลน์

ชื่อผู้แต่ง.// (ปีที่ผลิตหรือปีที่สืบค้น).//ชื่อเรื่อง.//ค้นเมื่อ/วัน/เดือน/ปี, //จาก/URL

รัตนไชย วาสุกี. (2550). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตลาดหัวรอ. ค้นเมื่อ 1 มกราคม 2557, จาก www.asi.aru.ac.th

ภาพถ่าย ภาพถ่ายทางอากาศ แผนที่ และวิดิทัศน์

ชื่อเรื่อง.// (ปีที่ผลิต).// [ชนิดของวัสดุ].//สถานที่ผลิต:ผู้ผลิต.

ตลาดหัวรอ. (2550). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: รัตนไชย วาสุกี.

การส่งต้นฉบับบทความ

ผู้พิมพ์เสนอบทความผ่านระบบวารสารออนไลน์ของวารสารวิชาการ
อยุธยาศึกษา so02.tci-thaijo.org/index.php/jas/about/submissions

สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ นายพัทธ์ แดงพันธ์ นักวิชาการศึกษา
สถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

โทรศัพท์ 084 023 5053 โทรศัพท์ / โทรสาร 035 241 407

วารสารออนไลน์
วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

รูปแบบการเขียนบทความ
ชื่อบทความภาษาไทย (20 กึ่งกลาง ตัวหนา)
ชื่อบทความภาษาอังกฤษ (20 กึ่งกลาง ตัวหนา)

ชื่อผู้เขียน ภาษาไทย / ภาษาอังกฤษ (16 ตัวปกติ ชิดขวา)

หน่วยงานสังกัดภาษาไทย (16 ตัวปกติ ชิดขวา)

หน่วยงานสังกัดภาษาอังกฤษ (16 ตัวปกติ ชิดขวา)

บทคัดย่อ (18 กึ่งกลาง ตัวหนา)

บทคัดย่อ ไม่เกิน 300 คำ (16 ปกติ) .....

คำสำคัญ : .....

Abstract (18 กึ่งกลาง ตัวหนา)

Abstract มีใจความที่สอดคล้องกับบทคัดย่อภาษาไทย ใช้ภาษาอังกฤษที่ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ .....

Keywords : .....

1.หัวข้อใหญ่ (18 ชิดซ้าย ตัวหนา)

1.1 หัวข้อรอง (16 ย่อหน้า 0.5' ตัวหนา)

ข้อความปกติ (16 ย่อหน้า 0.5' ตัวปกติ) .....

1.1.1 หัวข้อย่อย (16 ย่อหน้า 1' ตัวปกติ)

ข้อความในหัวข้อย่อย (16 ย่อหน้า 1' ตัวปกติ) .....

ภาพประกอบ

ภาพที่ ..... ชื่อภาพ (16 กึ่งกลาง) .....

ที่มา: ชื่อเจ้าของภาพ,/ปีที่ถ่ายภาพ,/ [ภาพถ่าย]

ตารางที่ 1 ชื่อตาราง .....

ที่มา: .....

บรรณานุกรม

ชื่อผู้แต่ง.// (ปีพิมพ์).// ชื่อเรื่อง.// (ครั้งที่พิมพ์).// เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

ผู้แต่ง.// (ปีพิมพ์).// ชื่อบทความ.// ชื่อวารสาร, /ปีที่(ฉบับที่), /หน้าที่อ้าง.

ผู้เขียน.// (ปีพิมพ์, /วัน/เดือน).// ชื่อข่าว, /ชื่อหนังสือพิมพ์, /หน้า.

ชื่อผู้วิจัย.// (ปีพิมพ์).// ชื่อวิจัย.// (รายงานผลการวิจัย).// เมืองที่พิมพ์: สถาบัน.

ชื่อผู้วิจัย.// (ปีพิมพ์).// ชื่อวิทยานิพนธ์.// วิทยานิพนธ์ตามด้วยชื่อปริญญา/สาขาวิชา, /สถาบัน.

ผู้ให้สัมภาษณ์.// (ปี, /วัน/เดือน).// ตำแหน่งผู้ให้สัมภาษณ์.// หน่วยงานของผู้ให้สัมภาษณ์.// สัมภาษณ์.

ชื่อผู้แต่ง.// (ปีที่ผลิตหรือปีที่สืบค้น).// ชื่อเรื่อง.// ค้นเมื่อ/วัน/เดือน/ปี, /จาก/URL

ชื่อเรื่อง.// (ปีที่ผลิต).// [ชนิดของวัสดุ].// สถานที่ผลิต: ผู้ผลิต.

จริยธรรมการตีพิมพ์

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา คำนึงถึงความสำคัญด้านจริยธรรมในการตีพิมพ์เผยแพร่บทความเป็นสำคัญ ดังนั้น จึงกำหนดให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย 1) บรรณาธิการและกองบรรณาธิการวารสาร 2) ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความ และ 3) ผู้นิพนธ์ ได้ศึกษาและปฏิบัติตามข้อกำหนดทางด้านจริยธรรมของวารสารอย่างเคร่งครัด ดังนี้

บทบาทหน้าที่ของบรรณาธิการและกองบรรณาธิการ

1. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการ จะพิจารณาและตรวจสอบบทความที่ผู้นิพนธ์เสนอขอตีพิมพ์บทความในวารสารทุกบทความ โดยพิจารณาความสอดคล้องของเนื้อหาบทความ ตามนโยบายและขอบเขตการตีพิมพ์ของวารสารเป็นหลัก และปราศจากอคติต่อผู้นิพนธ์
2. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการ ไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้นิพนธ์ หรือผู้ประเมินบทความ ไม่ว่าด้วยประโยชน์ในเชิงธุรกิจ หรือนำไปเป็นผลงานวิชาการของตนเอง
3. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการ ไม่เปิดเผยข้อมูลระหว่างผู้นิพนธ์และผู้ประเมินบทความ รวมถึงไม่เปิดเผยข้อมูลของผู้นิพนธ์และผู้ประเมินบทความ ให้แก่ผู้อื่นที่ไม่เกี่ยวข้อง ในช่วงเวลาของการประเมินบทความ โดยจะต้องรักษาไว้เป็นความลับ
4. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการ จะพิจารณาคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความให้ตรงตามสาขาของบทความ
5. บรรณาธิการ และกองบรรณาธิการ ไม่เสนอบทความเข้ามาตีพิมพ์ในวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

บทบาทหน้าที่ของผู้ประเมินบทความ

1. ผู้ประเมินบทความ ต้องไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้นิพนธ์ พิจารณาบทความบนหลักการทางวิชาการ โดยปราศจากอคติส่วนตัว
2. ผู้ประเมินบทความ ต้องไม่แสวงหาผลประโยชน์จากบทความที่รับประเมิน ไม่ว่าด้วยประโยชน์ในเชิงธุรกิจ หรือนำไปเป็นผลงานวิชาการของตนเอง
3. ผู้ประเมินบทความ ต้องไม่เปิดเผยข้อมูลบางส่วน หรือข้อมูลทั้งหมด ของบทความที่รับพิจารณาแก่บุคคลอื่น
4. ผู้ประเมินบทความ ควรรับประเมินบทความในสาขาที่ตนเองมีความเชี่ยวชาญอย่างแท้จริง โดยพิจารณาคุณภาพของบทความอย่างเข้มข้น และเสนอแนะข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมอยุธยา โดยไม่ใช้ความคิดเห็นส่วนตัวที่ไม่มีข้อมูลรองรับมาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินบทความ

5. หากผู้ประเมินบทความ พบว่าบทความที่รับประเมิน เป็นบทความที่คัดลอกจากผลงานของผู้อื่น ผู้ประเมินบทความต้องแจ้งให้บรรณาธิการทราบโดยทันที

บทบาทหน้าที่ของผู้นิพนธ์

1. บทความที่ผู้นิพนธ์เสนอเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสาร ต้องเป็นบทความที่ไม่เคยตีพิมพ์ หรือกำลังเสนอตีพิมพ์ในวารสารอื่น และไม่เคยเผยแพร่ที่ไหนมาก่อน

2. ผู้นิพนธ์ ต้องทำการอ้างอิงข้อมูล หรือรูปภาพ ที่นำมาจากผลงานของผู้อื่นให้ถูกต้อง ต้องไม่ละเมิด หรือคัดลอกผลงานของผู้อื่น (Plagiarism) ซึ่งถือเป็นการละเมิดจรรยาบรรณทางวิชาการอย่างร้ายแรง หากเกิดการฟ้องร้อง หรือการดำเนินคดีทางกฎหมาย ผู้นิพนธ์ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตน โดยกองบรรณาธิการวารสารมิได้รู้เห็น หรือเกี่ยวข้องกับการกระทำใดๆ ของผู้นิพนธ์

3. ผู้นิพนธ์ ต้องจัดรูปแบบของบทความให้ถูกต้อง ตามรูปแบบที่ทางวารสารได้กำหนดไว้ใน “คำแนะนำสำหรับผู้เขียน”

4. ผู้นิพนธ์ ต้องเคารพผลการตัดสินใจคัดเลือกบทความเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร

5. ผู้นิพนธ์ ต้องยินยอมโอนลิขสิทธิ์ให้แก่วารสารก่อนการตีพิมพ์ และไม่นำบทความไปเสนอตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารอื่น

6. ผู้นิพนธ์ร่วม ที่มีชื่อในบทความทุกคน จะต้องเป็นผู้มีส่วนร่วมในการจัดทำบทความ หรือมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย

7. กรณีที่เป็นผลงานทางวิชาการที่มีการใช้ข้อมูลจากการทำการวิจัยในคน ที่อาจส่งผลกระทบต่อศักดิ์ศรี สิทธิ ความเป็นส่วนตัว และสุขภาพของคน ให้แนบหลักฐานรับรอง หรือหนังสือการได้รับอนุญาตให้ทำการวิจัยจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคนมาพร้อมกับต้นฉบับ